

INFO-Társadalomtudomány

13. szám (1990. augusztus)

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia

Szerkesztőbizottság:

Enyedi György (elnök), Fodor István, Józsa György, Madarász Aladár, Mucsi Ferenc, Tamási Péter (felelős szerkesztő)

A szerkesztőség címe:

1051 Budapest, Arany János u. 1. 407.
Telefon: 111-38-99

INFO-Társadalomtudomány című sorozatunk indításával az volt a célunk, hogy tömören és olvasható formában megírt cikkekkal gyorsan informáljuk a társadalomirányításban résztvevő döntéshozókat az új társadalomtudományi kutatási eredményekről és a társadalomtudósokat foglalkoztató aktuális témákról. Lapunk nyilvánossá válásával lehetőség nyílt arra, hogy a magyar társadalom iránt érdeklődő olvasók szélesebb köre is hozzáférhessen az egy-egy aktuális témát többoldalúan megközelítő tematikus számokhoz. Mivel kiadványunk igen szűk terjedelmet szab meg egy-egy témára, a kutatók kénytelenek álláspontjukat tézisszerűen kifejezni. Az általános tájékozódást azonban szeretnénk megkönnyíteni a cikkek után közölt statisztikai táblázatokkal és a válogatott bibliográfiával.

Tematikus számainkkal fel kívánjuk hívni a figyelmet néhány fontos területre, amelyekkel eddig – úgy tűnik – nem a kutatási eredmények ismeretében foglalkoztak. Szeretnénk kiadványunkkal a kiemelt témákban tudományos háttéranyagot nyújtani és ezáltal is hozzájárulni ahhoz, hogy a társadalomtudományi kutatások eredményei és a társadalmi gyakorlat közelebb kerüljenek egymáshoz.

A kifejtett elképzelések a szerzők egyéni tudományos felfogását tükrözik.

A szerkesztőség

Tartalom

Településeink, válságos régióink és az önkormányzatok <i>Enyedi György – Tamási Péter</i>	3
A területi irányítás reformja <i>Bartke István</i>	7
Válságövezet és a kilábalás lehetősége Baranya megyében <i>Horváth Gyula</i>	15
A szellemi infrastruktúra <i>Kőszegfalvi György</i>	23
Az önkormányzatok mint tulajdonosok <i>Pálné Kovács Ilona</i>	29
Az ingatlanpiac szabályozásának változásai hazánkban <i>Fodor Lászlóné</i>	35
Összefüggések a városok fejlesztése és épületállománya között <i>Faragó Kálmán</i>	45
Statisztikai táblázatok	51
Válogatott bibliográfia	71
Kutatási információk	77

— MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Településeink, válságos régióink és az önkormányzatok

A településpolitika eddig csak ritkán került a közérdeklődés homlokterébe, kivéve Magyarországon az aprófalvak elnéptelenedésének ügyét a hetvenes években, majd nemrégiben a román „településrendezést”. A plurális politikai berendezkedés, a jelenleg folyó rendszerváltás azonban jelentős változásokat fog hozni a települések és azok eleddig depolitizált lakóinak szerepében. Míg korábban csak mint munkaerőt és fogyasztót vették a különböző települések lakóit számításba, ezentúl mint választókat kell őket megnyerni, és ez azzal is fog járni, hogy mint embereket, mint egyéneket is sokkal jobban figyelembe kell venni. A településekre vonatkozó döntések jelentősége is növekedni fog, mert az állampolgárok kormányzattal kapcsolatos elégedettségének kialakításában lakóhelyi tapasztalataik fontos szerepet játszanak. Ez érthető is, hiszen a bennünket körülvevő szorosabb települési és tágabb táji-regionális környezet életünk minőségét jelentős mértékben befolyásolja.

Folyóiratunknak ez a száma a rendszer- és a szerkezetváltásból következő néhány településpolitikával kapcsolatos új jelenségre szeretné felhívni a figyelmet. A cikkek alapja az a vizsgálat, amely – 1986 óta, egy országos társadalomtudományi program keretében – a hazai település- és területi fejlődési folyamatokat elemzi. Ezúttal nem a megszokott „elmaradt, hátrányos helyzetű régiók – fejlett régiók” vagy a „falu–város” egyenlőtlenségeiről lesz szó. Két területi dimenzió jelenik meg. Az egyik: a válságba került ipari (évtizedekig fejlettnak nevezett, és a kormányzat által természetesen támogatott) régiók; a másik: a települések (méretük miatt főleg a városok) belső szerkezete, földterületének használata, épületállománya, a központi tervezés nagymértékű felváltása a helyi, önkormányzati településtervezéssel.

Természetes, hogy a rendszerváltás, továbbá a szerkezetváltás, valamint a korszakváltás (a posztindusztriális szakaszba történő átmenet) a település- és regionális fejlődésben is módosulásokat hoz. Ezek becsléséhez röviden ki kell térni arra, hogy az elmúlt negyven év központilag tervezett folyamatai milyen sajátosságokat hordoztak, mennyiben eredményeztek a nyugat-európaiktól eltérő fejlődést? Milyen új pályák, új mechanizmusok és új irányítási formák felelhetnek meg a demokratikus politikai rendszernek és a piacgazdaságnak?

A településfejlődés hosszú távú hazai és nemzetközi folyamatainak elemzése alapján valószínűsíthető, hogy a magyar urbanizáció térfolyamatai lényegileg az elmúlt

negyven évben is követték a szabályos európai urbanizációs folyamatokat. A modern urbanizáció alapvetően globális folyamat, s ebben a volt szocialista országok is részt vettek. A kelet-közép-európai országok a modern urbanizáció különböző szakaszaira jutottak el, amelyeken a nyugat-európai országok is keresztülmentek. A regionális sajátosságok persze jelentősek, amelyeknek két forrása van: (1) a megkésetttség (Nyugat-Európához viszonyítva) és (2) a szocialista politikai rendszer.

Melyek ezek a szabályos urbanizációs térfolyamatok? A fő példák:

- a népesség átrendeződése a településhálózaton belül, a falusi és városi népesség arányának változása;
- a munka- és lakóhelyek térbeli elválása;
- funkcionális és társadalomökológiai övezetek elkülönülése a városokon belül;
- az elővárosi fejlődés, a településegüttesek kialakulása;
- a városnövekedés lelassulása (az iparosodottabb országokban); a kis- és közép-városi hálózat megerősödése;
- a tercier és kvaterner (az ún. „nem-termelő”) foglalkozások elterjedése, amelyek a városok foglalkozási, települési (elhelyezkedési) tulajdonságait változtatják meg stb.

Mindezek a jelenségek valamennyi iparosodáson keresztülment országban közzösek. A központi tervezés önkényes beavatkozásai ugyan idéztek elő torzulásokat és hoztak létre új egyenlőtlenségeket és feszültségeket (lakás- és szolgáltatáshiány a hirtelen felduzzasztott városokban, torzulások a lakásállomány egy részének összetételében, a rurális térségek hanyatlása, az egyéni sorsokba történt erőszakos beavatkozások stb.), de az alapvető térfolyamatok szabályosan haladtak előre és a torzulások jó része korrigálható. Azok a településpolitikai célkitűzések, amelyek szembeke-rültek a spontán folyamatokkal, csak igen szerény mértékben valósultak meg. Egyéb-ként is, negyven év csekély idő egy nemzeti településállomány történetében. Nincs tehát okunk, hogy új településformáló folyamatok generálásán törjük a fejünket vagy új urbanizációs formákra készüljünk fel.

A helyi (települési) társadalmak életében az államszocializmus már nagyobb változásokat okozott. Megszakadt – bár az elmúlt évtizedben fél-legálisan, korlátok kö-zött folytatódott – a polgárosodás. Felszámolták a társadalom sokféle helyi szerveze-tét, amelyek rohamos újjászületésének lehetünk most tanúi. A fél-legális polgároso-dás az 1980-as évek közepéig falun volt erősebb (a háztáji és kiegészítő gazdálkodás-ra alapozva), ezért jó esély van arra, hogy az újraerősödő polgárosodás országos jelenség legyen, ne kötődjön egyoldalúan a városokhoz.

Miközben a településfejlődés és a regionális gazdasági fejlődés térbeli folyamata-iban nem feltételezünk alapvető változást, annál nagyobb átalakulást várunk a folya-matokat létrehozó döntési mechanizmusokban és intézményekben. A területfejlesztés gazdasági döntései elsősorban a vállalati szférában, a településfejlesztés döntései pe-dig az önkormányzatok szintjén fognak megszületni. A helyi döntések sorozatából kibontakozó területi fejlődés a jelenleginél feltehetően nagyobb egyenlőtlenségeket hoz létre: kevés település rendelkezik igazán kedvező adottságokkal ahhoz, hogy si-

keresen kapcsolódhasson be a piaci gazdaságba. A túlzott – társadalmi feszültségeket keltő – területi egyenlőtlenségek mérséklése céljából továbbra is szükség lesz kormányzati beavatkozásra; így van ez Európa valamennyi országában. Ez a kormányzati beavatkozás azonban lényegesen különbözni fog az eddigi területi tervezéstől: nem terjed ki az ország egészére, csak a beavatkozást igénylő, önhibájukon kívül leszakadó térségek (települések) támogatására; nem kíván teljes települési egyenlőséget teremteni (csak az alapvető életfeltételekben), elismerve a települések gazdagodási jogát; nem kíván közvetlenül a gazdaságba beavatkozni, „csupán” a kedvező üzleti-vállalkozói környezet (infrastruktúra) kialakítását támogatja; az elmaradó térségek támogatására piacokonform eszközöket (pl. vállalkozói adókedvezményeket) és intézményeket (regionális fejlesztési bankok stb.) alkalmaz. Az új területi irányítási rendszerről ad elképzeléseket Bartke István kutatási összefoglalója (7–13. old.).

A területi fejlődésben két olyan elem kerül előtérbe, amelyeket eddig nem kezeltek megfelelően: (1) az évtizedekig fejlettnek minősített ipari térségek szerkezeti válsága, és (2) az ún. „nem-termelő” szellemi tevékenységek felértékelődése. A depressziós ipari vidékek válságkezelési lehetőségeit Horváth Gyula baranyai esettanulmánya illusztrálja (15–22. old.). Kőszegfalvi György (23–28. old.) a szellemi infrastruktúráról ír, ami az átalakult szerkezetű és minőségű magyar gazdaságban fontosabb településfejlesztő adottság lesz, mint eddig az iparosítás volt.

Az önkormányzati alapú településfejlesztésnek olyan vonatkozásaira kívánja másik három tanulmányunk felhívni a figyelmet, amelyek az önkormányzati törvény hosszú tudományos előkészítő vitáiban nem kaptak kellő figyelmet. Nézetünk szerint az önkormányzati tulajdon létrehozása, az ingatlanok piacának felszabadítása és az önkormányzatok épületállományával történő gazdálkodás fontos előfeltétele az önkormányzatok működésének. Nincs tényleges önkormányzat tényleges gazdasági alap nélkül; e gazdasági alapon belül nem várható jelentős költségvetési támogatás. Pálné Kovács Ilona (29–34. old.) azt elemzi, hogy a közjogi önkormányzatok tulajdona milyen gazdagságot jelenthet? Hogyan tudnak majd ezzel gazdálkodni? S vajon elképzelhető-e, hogy az önkormányzatok kizárólag tulajdonukkal gazdálkodva képesek lesznek tevékenységük finanszírozására?

A települési önkormányzati tulajdon legfontosabb részét feltehetően az ingatlanok teszik ki. Fodor Lászlóné (35–43. old.) az ingatlanpiac szabályozását tekinti át, amely oly mértékig szabályozott, hogy piacról ma is csak nagyon korlátozottan beszélhetünk. Végül, Faragó Kálmán (45–50. old.) a települési ingatlanok közül az épületállománnyal foglalkozik. Az épületállomány-gazdálkodás az új helyi önkormányzatok elsőrendű feladata lesz, ám csalódottan fogják tapasztalni, hogy kusza nyilvántartásai-ikból még az épületállomány mérete, tulajdonlása sem állapítható meg megnyugtatóan, hát még az értéke vagy minőségi állapota! Nézetünk szerint a rendelkezésre álló, a lakosság számához viszonyított épületadatok (pl. 1000 lakosra jutó bolti eladóterület) nem alkalmasak arra, hogy kifejezzék a lakosság tényleges szükségleteinek kielégítését vagy kielégítetlenségét – mindenesetre ez is jelzi az épületállomány alaposabb megismerésének szükségességét.

Az 1986 óta folyó településtudományi és regionális fejlődési alapkutatások jelenlegi szakasza 1991-ben fejeződik be – remélhetőleg az új kormányzat támogatásával. E vizsgálatok eddigi és jövőbeli eredményei segítséget fognak nyújtani a helyi és területi önkormányzatoknak sikeres működésük kialakításában.

Enyedi György – Tamási Péter

A területi irányítás reformja

Bartke István

A terület- és településfejlődés társadalmi ellenőrzés alá vonását röviden területi irányításnak nevezik. A fogalom – tág értelmezésben és tartalmilag – kiterjed a társadalmi-gazdasági és a műszaki-ökológiai szférára is. A területi irányítás célja, hogy a társadalmak, illetve azok egyes csoportjai a területi (településeken belüli és azok közötti) kapcsolatokat a mindenkor elfogadott értékeknek megfelelően szabályozzák, szem előtt tartva az egyén és a kisebb-nagyobb közösségek érdekeit. Eszközei közé adminisztratív, tervi, fiskális elemek, illetve a pénz (monetáris eszközök) tartoznak. Jelenleg a társadalom- és gazdaságirányítási rendszer olyan átalakulásának vagyunk tanúi, amikor erősödik a piacközpontú irányítás szerepe.

A területi irányítás reformját gyakran a tanácsi gazdaság (illetve helyi társadalom) körére szűkítik le; eredményét annak alapján értékelik, hogy milyen mértékig fejlődött a tanácsi önállóság, illetve mennyire közeledett az önkormányzati mintához. Ez kétségtelenül a területi irányítás meghatározó része, már csak azért is, mert a tanácsi gazdaság súlyát jóval meghaladja a területi önkormányzat társadalompolitikai jelentősége. A helyi társadalmi-gazdasági önállóság növekedését a demokratizálódás mércéjének is tekintik, amely együttes szemlélet indokolt, hiszen a helyi társadalmakban az általánosnál közvetlenebb a kapcsolat a társadalom és a gazdaság között. Mindezek ellenére megengedhetetlen leegyszerűsítés volna elhanyagolni vagy figyelmen kívül hagyni a területi irányítás többi elemét és feladatát.

A területi irányítási feladat lényege

A területi irányítási rendszer – mint társadalmi intézmény – funkciójának megértése, értékelése szempontjából elengedhetetlen annak tisztázása, hogy a rendszer mire, milyen cél érdekében, hogyan hat. Az irányítás alanya és tárgya a területi szerkezet, amely a természetet, az ember által alkotott művi környezetet és a társadalmat minden megnyilvánulásával (viszonyával) együtt magába foglalja, az előbbiek számára „mozgásteret” ad. E szerkezet vizsgálatakor és befolyásolásakor egyrészt az alkotóelemek helyileg meghatározott vertikális kapcsolataira (mint egyensúlyi tényezőkre), másrészt az egymás melletti funkcionálisan összefüggő elemcsoportok viszonyára (mint a területi különbségek megnyilvánulására) irányul a figyelem.

A területi szerkezet rendkívül bonyolult képződmény; a területi irányítástól ezért sem várható, hogy minden lényeges kapcsolatra figyelemmel legyen. Erre nincs is szükség, mert a területi szerkezet egyes elemei sok szálon összefüggnek egymással, amire alapozva különböző típusú irányítási mechanizmusok (tervi, piaci) működtethetők. Az irányítási rendszer reformja nem abban nyilvánul meg, hogy növekszik a közvetlen hatókörbe vont tényezők köre, hanem abban, hogy az alkalmazott mechanizmus *jobban támaszkodik az autonóm társadalmi-gazdasági folyamatokra, és jobban megválasztja a beavatkozási pontokat.*

Centralizált területi irányítás

A tervgazdálkodás az erőforrások, illetve a velük való rendelkezés centralizálásával és újraelosztásával meghatározott ágazatközi fejlődési viszonyokat hozott létre. A beavatkozás a területi folyamatokba (akár tudatosan, akár nélkülözve a tudatosságot) *az ágazati kapcsolatok elsődleges szabályozásán keresztül történt.* E hatásmechanizmus alapján a fő területi arányok csak másodlagosan, az ágazatfejlesztés által meghatározva alakultak. Mivel a központi irányítás országos szinten formálta az ágazati arányokat, elméletileg is csak globálisan lehetett biztosíték a megfelelő területi egyensúlyok létrejöttére. Ennek alapvetően az volt a módszertani oka, hogy az országos (ágazati) tervek lebontása a gazdálkodó szervezetekre saját logika alapján, mechanikusan, nem pedig a területi egyensúlyi követelményekből kiindulva történt. Ugyanakkor az országos szintű egyensúly nem hozta létre automatikusan a szükséges ágazatközi összhangot területi egységek szerint, sőt a magasabb szintű (országos) harmónia – első közelítésben – a területi egyensúlytalanságok sorozatán keresztül jutott kifejezésre.

Igaz ugyan, hogy e módszertani hiányosság – megfelelő iterációs eljárásokkal – kiküszöbölhető lett volna, ezek alkalmazására azonban – ritka kivételektől eltekintve – nem került sor. A centralizált tervezés és az erre alapozó területi irányítás hibaforrásai részben abból adódtak, hogy sem automatikusan, sem pedig központilag vezérelten *nem teremődött meg az összhang a vállalatokon, térségeken belül az igények, a források, a döntések, az utasítások stb. között.*

A terület- és településfejlesztés ágazati meghatározottságára és annak következményeire jó példát adnak a magyar gazdasági és regionális fejlődési folyamatok. Mutatják, hogy a gazdaságirányítás az ágazati szerkezet megváltoztatásán keresztül avatkozott be a területi szerkezetbe, gyökerekig nyúló hatással.

A következményekre jellemző a foglalkoztatási szerkezetben bekövetkezett „forradalmi” változás: míg például az iparban foglalkoztatottak aránya 1949-ben 21,3% volt, ez 1980-ra 42,3%-ra nőtt; a mezőgazdaságban dolgozók aránya ugyanakkor 54,4%-ról 18,5%-ra csökkent. Ez a gazdasági-társadalmi átalakulás úgy is leírható, hogy a munkahelyek jelentős része kikapcsolódott a mezőgazdaságból és az iparba, illetve a tercier szektorba csoportosult át.

E meglehetősen durva és rendkívül gyors ágazati-területi arányváltozás nem szerves fejlődés hatására következett be; azt a „szocialista” tulajdonformák csaknem ki-

zárólagossá válása tette lehetővé, és a centralizált gazdaságirányítás „vezérelte”. A munkahelyek ágazati átcsoportosítása szükségszerűen maga után vonta a gazdaság területi átrendeződését is. Kettős alaptendenciát indokolt kiemelni: egyik oldalról az ágazati átalakulásra alapozott gyors városodást és ezzel párhuzamosan a falusi térségek gazdasági potenciáljának relatív csökkenését, másik oldalról pedig azt, hogy kedvező helyzetbe kerültek az extenzív fejlesztési forrásokkal (elsősorban munkaerővel) rendelkező, kevésbé iparosodott térségek. Ez utóbbi, párosulva a nagyarányú ipari beruházási tevékenységgel, erőteljes közelítési folyamatot táplált az iparosodottságot és más társadalmi-gazdasági mutatókat tekintve.

Az extenzív iparfejlesztés által létrehozott közelítési folyamat lényegében az 1980-as évek elejéig a legjellemzőbb regionális folyamatok közé tartozott, és egy ideig a területfejlesztési politika céljainak megvalósulását mozdította elő. A központi irányítás azonban – ami lényegében az 1968-as mechanizmusreform után is folytatódott – semlegesítette a piaci hatásokat és megfosztotta a gazdaságot alkalmazkodó képességétől. Elmaradt az ipar intenzifikálása, és a gazdasági, az ipari szerkezet alakulása – főként az 1970-es évek közepétől – megmerevedő, a hatékonysági követelményeket egyre kevésbé kielégíteni képes állapothoz vezetett, ami nemcsak általában a gazdaság, hanem a területi fejlődés szempontjából is korlátozó tényezővé vált. Halmozódtak a gazdaság területi szerkezetének látens feszültségei, amelyek közül jónéhány ágazati és területi válságjelenségek formájában pattant ki a piaci irányítási rendszerre való áttérés megindulásakor.

Az egyes regionális fejlődési irányzatok korábbi pozitív megítélése ellentmondássá vált a válságjelenségek tükrében. Erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérek.

A centralizált rendszert jellemző és legmélyebbre ható beavatkozási pontok áttekintése után néhány tényrt szükséges vázolni az ún. szűkebb felfogású irányításról és eszközökről is. Ez utóbbiakat főként azért hozták létre, hogy általuk korrigálják a népgazdasági tervekben ágazati megközelítéssel megfogalmazott fő szerkezetátalakító tényezők hatását. A szűkebb eszközrendszer adminisztratív elemeket (mint pl. az ipari üzemek fejlesztésének engedélyhez kötése Budapesten és agglomerációjában) és ösztönző eszközöket (beruházási kiegészítés az iparosítandó területeken, letelepedési hozzájárulás szakemberek számára stb.) tartalmazott, egyes esetekben (pl. a kedvezőtlen termőhelyi adottságú mezőgazdasági üzemek esetében) az üzemelés folyamatosságát tette lehetővé.

A szűken értelmezett területi irányítás fő törekvése abban nyilvánult meg, hogy elemezze az ágazati politikák hatását a regionális folyamatokra és értékelje azokat saját céljai szempontjából. Ilyen értelemben fogalmazták meg az ágazati (általában a gazdaságpolitikai) döntéshozók figyelmébe ajánlott követelményeket és kezdeményezték különböző kormányzati intézkedések megtételét, normák, szabályok, illetve eszközrendszer kialakítását. Így tehát a területi irányítás eme része is ágazati arculatot kapott.

Átmenet a decentralizált, illetve vegyes típusú területi irányításra

A centralizált mechanizmusban a népgazdasági terv gazdaságirányítási túlsúlya nem iktatta ki teljesen a pénzt mint irányítási eszközt, de szerepét általában formálissá tette, megszüntetve lehetőségét a gazdasági folyamatok lényegi befolyásolására. A tervezés a természetes változásokat tette az irányítás tárgyaivá, amelyeket a pénzfolyamatok mechanikusan, regisztráló jelleggel követtek. A decentralizált mechanizmusban – mint a központosított irányítás ellentétpárjában – a gazdaságirányítás alapvető eszköze a pénz, miközben bizonyos szerep fennmarad a közösségi jellegű, „tervi” irányítás számára is.

A két szélsőséges irányítási típus tiszta formában gyakorlatilag nem működtethető; *a konkrét irányítási rendszerek vegyes jellegűek.* Abban térnek el egymástól, hogy milyen arányban ötvöződnek bennük a centralizált (tervi) és a decentralizált (piaci) irányítási elemek, eszközök. A tipikus kombinációt tekintve: egyrészt az anyagi termelés, másrészt a nem anyagi szolgáltatások jelentik a választóvonalat. Ennek lényege, hogy az anyagi termelést – a pénzen keresztül – a piac irányítja, az említett szolgáltatások pedig a tervezés hatáskörébe tartoznak. E vegyes típusú rendszerben a határvonal természetesen nem merev; például a piaci elemek különböző mértékben a nem anyagi szolgáltatásokra is átterjedhetnek. A piaci mechanizmus alá tartozó szférába elsősorban az egyéni döntéshozók (vállalkozók, tulajdonosok) „avatkoznak be”; azaz hatnak annak alakulására. A nem anyagi szolgáltatások körében megmaradó „tervezési” funkció meghatározott részét a felsőbb szintektől az önkormányzatok veszik át (városi-községi, esetleg megyei önkormányzatok).

A piacközpontú (monetáris) irányítás a társadalmi-gazdasági folyamatok belső automatizmusaira épül. A gazdaság szereplői (vállalkozók, munkavállalók, tulajdonnal rendelkezők) autonóm érdekeikből kiindulva hozzák meg azon döntéseiket, amelyekkel bekapcsolódnak az újratermelési folyamatba. A döntések motivációi között a gazdasági érdek (érdekeltség) súlya a meghatározó; ez a körülmény a gazdasági szereplőket a területi egyensúly követelményeinek megfelelően mozgatja. A vállalkozókat például úgy, hogy tevékenységüket a termelési tényezők beszerzési helye, az infrastrukturális ellátás, a piaci kereslet elhelyezkedése orientálja, és ezek mindegyike az egyes területeken belüli egyensúly javítására hat. A gazdaság más szereplőit ugyan csak arra ösztönzi, hogy a kedvező munka- stb. lehetőségek felé mozduljanak el, ami ugyancsak javítja a területeken belüli egyensúlyt.

A magyarországi irányítási rendszerváltás lényege a vázolt vegyes rendszerre való áttérés. A folyamat előtérbe hozza és kielezi a területi szerkezet lappangó feszültségeit. Ez részben a piaci típusú irányítási elemek gyarodásának tudható be, részben az önkormányzati rendszer bevezetésével kapcsolatos.

A tervgazdálkodás rendszerspecifikus hátránya volt, hogy gátolta a műszaki fejlődést, megmerevítette a gazdasági struktúrát. Ennek következtében több, a termelés saját erőből megújítani képtelen, a piaci feltételekhez rosszul igazodó térség is kialakult, amelyek azonban állami támogatással, tehát direkt beavatkozással fenntartották és tartják magukat mindaddig, amíg a gazdaságirányításnak lehetősége volt (van)

arra, hogy figyelmen kívül hagyja az ezzel járó pazarlást, illetve ideológiai vagy politikai szempontból kiindulva szükségesnek ítélje azt. Többek között e veszteségek megszüntetése érdekében erősödtek fel a társadalmi-gazdasági irányítás reformja iránt támasztott igények.

Az ipari válságjelenségek, mivel szerkezeti jellegűek, kimutathatók és előre jelezhetőek az ágazatok hatékonysági mutatóinak és az egyes térségek ipari struktúrájának elemzése alapján. Az egyes ipari ágazatcsoportok relatív hatékonysága rendkívüli mértékben differenciált (pl. 1987-ben a kőolaj- és földgáztermelésé 55,1, a vegyiparé 1,28, a gépiparé 1,25, a villamosenergiaiparé 1,03, a könnyűiparé 0,95 volt). Különösen alacsony a szénbányászat (0,67), a kohászat (0,4) az élelmiszeripar (0,27) hatékonysági mutatója. Potenciálisan tehát ipari válságveszély fenyegeti mindazon térségeket, amelyekben a nevezett ágazatok szerkezeti súlya aránylag nagy (lásd az 53. oldalon lévő táblázatot). Ez a válság akkor közvetkezik be, amikor a támogatások leépülnek, illetve az értékesítési piacok beszűkülnek. A depressziós fenyegetettséget jól tükrözi az egyes térségek (megyék) iparának összevont hatékonysági mutatója, illetve ennek átlag alatti szintje (lásd az 53. oldalon lévő táblázatot).

A nyílt depresszió elsőként a hagyományos borsodi ipari körzetben pattant ki. Ez döntően a vaskohászat és a szénbányászat igen alacsony hatékonyságára vezethető vissza. Kisebb mértékű burkolt ipari válságveszély kimutatható – Észak-Magyarország térségét tekintve – még Nógrád és Heves megyében is. A bányászat nagy szerkezeti súlya miatt kedvezőtlen – a vizsgált szempontból – Baranya és Komárom megye helyzete is. Figyelmet keltő jelenség, hogy Veszprém megyében az ipar hatékonysága az utóbbi néhány év során meredek ívben csökkent. Változatlan fejlődési tendenciák esetén depresszióveszélyes térségek továbbá azok is, amelyekben jelentős szerkezeti súllyal bír az alacsony hatékonyságú élelmiszeripar (jóllehet az érintett területeken – elsősorban az Alföldön – az ipar kimutatható eredményességét a periféria hatás is csökkentheti, ami abból eredhet, hogy a termelési hozamok és ráfordítások egy részét a más térségekben elhelyezkedő vállalati központoknál veszik számításba). Végül, területi válságjelenséghez vezethet a KGST-piac beszűkülése is, ha nem történik meg a főként gépipari kapacitások gyors konvertálása más piacra.

A piaci irányításra való átmenet aktivizálja a területi fejlődés másik veszélyforrását: a kevésbé fejlett területek fokozódó ütemű elmaradását a kedvezőbb társadalmi-gazdasági adottságú térségek fejlődésének relatív felgyorsulásával szemben. Piaci környezetben ugyanis a vállalkozói döntések előnyben részesítik a már fejlettebb és nagyobb hozamokat ígérő területeket. E tendencia érvényesülésének kezdeti jelei abban mutatkoznak, hogy – nagyobb térségek szintjén – az 1980-as évek közepétől az ipar és a gazdaság területi fejlődésében differenciálódás tapasztalható, ellentétben a korábbi időszakos nivellációs folyamatával (lásd az 54. és 55. oldalon lévő táblázatokot). A gazdaságirányítási reform következetes megvalósítása, a piaci környezet kiteljesedése várhatóan további lökést ad a kevésbé fejlett térségek leszakadási folyamatának, mivel a viszonylagos elmaradottság és ennek egyik összetevőjeként az infrastruktúra rendkívüli alulfejlettsége taszítóan hat a nyereségorientált vállalkozásokra.

A piaci mechanizmusban fokozódik a – korábbi szóhasználat szerint – szűken

értelmezett területi irányítás jelentősége. A „tudatos” állami beavatkozás ugyanis csak ezen az egyetlen csatornán keresztül valósul meg a társadalmilag nem kívánatos tendenciák korrigálására. A területi válság – súlyosságától függően – változó eszközök alkalmazását igényli. Legkedvezőbb esélyt a megoldásra a depresszió kipattanásának megelőzése, vagyis a területi munkamegosztásban való részvétel fenntartása kínálja, ami azonban ellentmondásos feladat. Ha ugyanis mélyek a lappangó válság gyökerei, akkor az átmenet nélküli vagy túlzottan gyors piaci ösztönzés a szerkezetváltásra megbonthatja a meglévő területi egyensúlyt. Így nyílt depresszió jöhet létre, aminek felszámolásában a fő szerep a „közvetlen” beavatkozása. Ez átmenetileg eltávolodást jelent a decentralizált irányítástól annak érdekében, hogy a megbomlott egyensúly helyreállításának időszaka minél rövidebb legyen. Az egyes térségek fejlődési elmaradásának, leszakadási folyamatának mérséklése, megállítása ugyancsak állami beavatkozással oldható meg (a vállalatok, különféle vállalkozások ezirányú ösztönzésével).

A szűk értelemben vett területi irányítás – többnyire állami beavatkozás formájában működtetett – eszközei nehezen határozhatók meg, mivel átfedés van közöttük és az elsődlegesen más célból létrehozott (de hatásaiknál fogva a területi irányítást is szolgáló) eszközök között. Példaként említhető az át- és továbbképzés területi rendszerének kiépítése, továbbá a foglalkoztatáspolitikai egyéb eszközei. A területi irányítás tipikus eszközei, amelyek a centralizált és a decentralizált, illetve vegyes mechanizmusban egyaránt megtalálhatók, a következők: egyrészt az adminisztratív korlátok, másrészt a meghatározott feltételekkel és területeken nyújtott támogatások vállalkozások (vállalatok) és egyének számára. Míg az adminisztratív korlátok szerepe csökkeni fog, a feltételekhez kötött támogatások jelentősége megmarad, sőt még növekedhet is. A piacgazdaság jellemző eszközei közé tartoznak a vállalkozásokat területileg differenciáltan ösztönző szervezetek, regionális bankok, innovációs stb. szolgáltatások is. Ez utóbbiak létesítése nálunk is elengedhetlenné válik. Ugyancsak élni kell azon irányítási lehetőséggel, ami az infrastruktúra állami erőre alapozott, területileg differenciált fejlesztésében rejlik.

A területi önkormányzat létesülő szerkezete

A területi irányítási feladatok egy része minden társadalmi-gazdasági rendszerben az országosnál alsóbb szintű területi (helyi) hatókörbe tartozik. E hatókör kiterjedését, tartalmát részben az határozza meg, hogy a központi irányítás milyen és mennyi feladatot ad át a területi szinteknek. A centralizált mechanizmusban a helyi szervek végrehajtó szerepe domborodik ki; főként a központból kapott területfejlesztési feladatokat hajtják végre. Másrészt azonban a vegyes irányítási rendszerben – feltételezve a nem anyagi ágak részben tervek által történő irányítását – a területi (helyi) hatókör nagysága attól is függ, hogy a piac mennyire hatol be a nem anyagi szférába. Ebben az irányítási rendszerben a helyi szervek esélye kedvezőbb arra, hogy önálló gazdaság- és társadalomirányítási (önkormányzati) funkciót lássanak el.

A nem piaci alapokon nyugvó társadalmi szolgáltatások szervezésére két modell alakult ki. Az egyik lényege, hogy a centralizált jövedelmek erre fordítható részét mint a fejlesztés és üzemelés forrását a területi szerveken keresztül (esetleg közvetlenül) elosztják a szolgáltatást szervezők, illetve megvalósítók között (redisztribúciós modell). A másik esetben területileg összekapcsolják a jövedelmek termelését a szolgáltatások finanszírozásával, térségi szintre allokált adók stb. mint bevételek és ugyanezen a szinten finanszírozott szolgáltatások formájában. Nálunk eddig döntően a redisztribúciós modellt alkalmazták az elismerhető kiadási színvonal településenkénti meghatározásával. Az irányítás reformjának általánosan elfogadott célja, hogy valóságos szerepet kapjon a saját forrásokra alapozott finanszírozás. Általában abban is egyetértés van, hogy a szélsőséges mértékű önfinanszírozási forma sem alkalmazható célszerűen; a két modell optimális arányú „keresztvezése” indokolt. Az önkormányzati rendszer kialakításának alap gondolata, hogy az települési szinten, a megyék újraelosztó funkciójának kiiktatásával valósuljon meg. Ez a megoldás azon túl, hogy minőségi változást hoz magával, több feszültségpontot is tartalmaz. Közülük kettőt vázolok fel, nem érintve az önkormányzati tulajdonnal összefüggő, még csak részben megkutatott problémákat.

Ismeretes a magyar településrendszer erőteljes differenciáltsága: az, hogy egyes településcsoportok (-típusok) között jelentős mennyiségi és minőségi különbségek mutatkoznak. Egyebek mellett nagy eltérések vannak az egyes települések jövedelemtermelő-képességét illetően; így településenként nem lehet egységesen szabályozott kapcsolat az újraelosztó jellegű és a saját forrásokra alapozott finanszírozás között. A szó igazi értelmében vett, bár mindenképpen korlátozott *gazdasági autonómia* – a tárgyalt szolgáltatási szférában – *csak* olyan területi egységek, illetve *gazdaságilag kapcsolódó településcsoportok keretében valósítható meg*, amelyekben a jövedelemtermelés és -felhasználás viszonya bizonyos egyensúly felé mutat. Ezt a szempontot a reformgondolások figyelmen kívül hagyják.

A másik feszültségpont kapcsolatos az előzővel. A településfejlődés nagy esélykülönbségei miatt *szükség lesz olyan „kiegyenlítő” mechanizmusok működtetésére, amelyek magakadályozzák egyes településcsoportok végletes lemaradását*. Egyáltalán, a területi irányítás alapfeladatai közé tartozik, hogy lehetővé tegye a településközi arányok racionális átalakulását, bármiféle normatív szabályozás merevségeinek a feloldását. Ezt a funkciót a központi irányítás valószínűleg csak közbenső területi szint beiktatásával láthatja el, tekintettel az irányítási egységek (települések) nagy számára és változó kapcsolatrendszerére. Az önkormányzati koncepció nincs tekintettel a feladatmegosztás lehetőségére, illetve szükségességére, jöllehet a közbenső szint nem feltétlenül a jelenlegi megyékre, hanem más nagyobb térségekre (ország rész, körzet) is alapozható. Valószínű azonban, hogy minden megoldásnak valóságos irányítási funkciót is kell hordoznia, beleértve az újraelosztó hatáskört is.

Microsystem: Iránytű a számítástechnikában!

PC

(AT, XT, 286, 386, 486)
AS/400, LAPTOP

SZOFTVER

Hálótervező, egészségügyi, könyvelői,
oktató, beszélő stb...

**IRODA-
TECHNIKA**

telefonok, központok, üzenetrögzítők,
faxok, fénymásolók, pénztárgépek,
menedzserkalkulátorok stb...

Mi Budapesttől távol is közel vagyunk!

Bemutató a Béke Szállóban
1990. szeptember 25-27.

1122 Budapest Városmajor u. 74.
Telefon: 156-5366
Fax: 155-9296

Válságövezet és a kilábalás lehetősége Baranya megyében

Horváth Gyula

Depressziós vonások a pécsi agglomerációban

Baranya megye terület- és településfejlesztési koncepciói – a mindenkori gazdaságpolitikai prioritások alapján – ezidáig úgy számoltak Péccsel és Komlóval, hogy az ide koncentrált termelő szektorok jövedelemtermelő képessége jelenti a megye fejlesztésének motorját, innen hozható mozgásba a megye egyéb térségeinek gazdasága is.

A termelő ágazatokban bekövetkezett radikális dinamikacsökkenés, a gazdasági növekedés lelassulása az ország minden területére jellemző volt a nyolcvanas években. Baranya megyére nézve ez meghatározó volt. Míg a hetvenes évtizedben a baranyai ipar termelési dinamikája közel 20% volt (legalacsonyabb az ország megyéi között), addig a nyolcvanas évtized első felében a termelés 5%-kal csökkent. Ezzel a termelés-csökkenés tekintetében a budapesti ipar mögött a megyei rangsor második helyén állt. Jelenleg az ipar termelési értéke 13%-kal alacsonyabb az 1980. évinél.

A gazdasági fejlődés megtorpanását és hanyatlását kiváltó okok többsége e térségben nem különbözik a fejlett országok depressziós térségeinek kialakulását előidéző tényezőktől. A depressziós térségek konjunkturális reakcióképességének *legfontosabb akadálya* mindenütt a *nem fogyasztásra termelő kitermelőipar korlátozott ár- és termékdifferenciálási lehetősége*, holott a kereslet konjunkturális ingadozásait ezzel lehet leginkább kivédeni.

A hagyományos ipari struktúrájú (szénbányászat, vaskohászat és textilipar túlsúlyos) térségek száma Nyugat-Európában meghaladja az ötvenet. Ezek nagy része a Benelux-államokban (Vallónia, Délkelet-Hollandia), Franciaországban (az északkeleti régiók), az NSZK-ban (a Ruhr-vidék) és Nagy-Britanniában (Északkelet-Anglia, Közép-Skócia) található. Vannak strukturális válsággal küszködő térségek Ausztriában (a felső-ausztriai iparvidék) és Spanyolországban (Baszkföld és Asztúria) is. Rozsdaövezetté váltak az Egyesült Államok tradicionális nehézipari körzetei az Ohio-völgyben és a Nagy-tavak déli partvidékén. A klasszikus depressziós térségként emlegetett Észak-Rajna-Vesztfália az ötvenes évek végén még az NSZK bruttó társadalmi össztermékéből 12%-kal részesedett; ez az arány 1970-ig 9,2%-ra, 1987-ig 8,2%-ra mérséklődött. A német energiapolitika változásának és a szénkitermelés ra-

cionalizálásának a hatására 1950 és 1975 között 320 000 szénbányászati munkahely szűnt meg. A japán szénbányászat központját, a Kyushu szigetet hasonló sokk érte. A korábbi 400 bányavállalatból 1973-ra már csak 8, a 240 000 bányászból pedig 9000 maradt. Közel egy millióval csökkent a sziget népessége, az ország GDP-jének termelésében a részaránya 10%-ról 6%-ra esett vissza.

Baranya megye iparában a bányászatnak domináns pozíciója van; ebben az ágazatban dolgozik a foglalkoztatottak egyharmada. A magyar megyék közül viszont itt a legalacsonyabb a gépipari foglalkoztatottak aránya (10,9%).

A szén- és uránérctermelésnek elsőbbséget biztosító gazdaságpolitika jelentős támogatásaival nem versenyképes gazdasági tevékenységeket favorizált. Ez a magatartás nehezítette a térségben az ágazati és a termékszerkezet diverzifikálását. A vezető ágazat versenyképességének romlását nem kísérte olyan stabilizációs politika, amely más ágazatok fejlesztésével igyekezett volna a térség innovációs és alkalmazkodási képességét fejleszteni. Baranya megye iparszerkezete a nyolcvanas évtizedben konzerválódott. A nagyvállalatok regionális koncentrációja, továbbá a kölcsönös függés a vállalatok, a politikai szervek és a szakszervezetek között olyan érdekazonosságot alakított ki, amely a gazdasági szerkezet megőrzését célozta. A jelentős anyagi támogatáshoz jutott vállalatokat a protekcionista „védelem” nem kényszerítette innovációra, teljes erejükkel és politikai befolyásukkal a meglévő szerkezet megőrzéséért küzdöttek. A vállalatok fennmaradásáért közösen lépett fel a politika, a helyi kormányzat és a munkavállalók. *A gazdasági szerkezet fenntartása tehát a különböző érdekcsoportok egyetértésének „közös nevezője” volt.*

Baranya megye iparszerkezeti gyengeségei tükröződnek a *jövedelemtermelő képesség* alakulásában is. A megyei székhelyű ipar eredménye az 1986. évi 1850 millió Ft-ról 1988-ban 1715 millió Ft-ra csökkent. Az amúgy is szerény gépipar mutatói romlottak a legjobban: bruttó termelési értéke 13%-kal, jövedelmezősége több, mint 60%-kal csökkent. Az ipari foglalkoztatottak közel 10%-a dolgozik alacsony jövedelmezőségű, ugyanennyi kedvezőtlen pénzügyi helyzetű és körülbelül egynegyede alacsony jövedelmezőségű és kedvezőtlen pénzügyi helyzetű gazdálkodó egységben.

Az ipar teljesítőképességét, piaci pozícióit és fejlődési lehetőségeit – az ágazati szerkezeten kívül – befolyásolja a *vállalati és az üzemi szervezet struktúrája* is. Az állami vállalatok foglalkoztatottainak átlagos létszáma 12%-kal, a szövetkezeti iparban 89%-kal haladja meg a szervezetileg közismerten erős koncentrációt mutató magyar állami, illetve szövetkezeti ipar átlagadatait.

Mind a megyére, mind pedig a pécsi agglomerációra jellemző a *vállalati telephelyek megyén kívüli függése*. A hatvanas évek közepétől 1980-ig a baranyai ipar fejlődésére egyértelműen a külső (főként fővárosi) vállalati központok voltak befolyással, mindekelőtt a több hullámban lezajlott szervezeti koncentráció eredményeként. Számolni kell azzal a reális veszéllyel, hogy a növekvő finanszírozási gondok közepette gazdálkodó iparvállalatok *igyekeznek felszámolni vidéki telephelyeiket*, hiszen azok az ipar-telepítési kampány idején nem gazdaságossági szempontok, hanem adminisztratív kényszer nyomására jöttek létre, s nem illeszkednek szervesen a vállalat egészének működésébe. Ez a veszély az amúgy is nagy nehézségek árán meghonosodó gépipari

üzemeket fenyegeti leginkább, mert ebben az ágazatban a legmagasabb a külső függésű telephelyeken foglalkoztatottak aránya (lásd az 57. oldalon lévő táblázatot).

Az ipar fejlődőképességét reprezentáló tényezők sorában végezetül említést kell tennünk arról, hogy *igen gyenge* a megyében a majdani biztos piaci diverzifikáció alapját jelentő *kutatási-fejlesztési háttér*. A Baranya megyei aktív keresők 0,96%-a (1944 fő) dolgozott 1986-ban K+F (kutató-fejlesztő) helyeken. (Az országos arány 1,6%; Csongrád megyében 1,8%, Hajdú-Bihar megyében 1,3%, Fejér megyében 1,2%.) A K+F ráfordítások alapján Baranya a megyék sorában a 12. helyet foglalja el, míg az egy kutató-fejlesztőre jutó ráfordítás alapján *a legutolsó helyen áll; a fajlagos ráfordítás az országos átlagnak csupán 25,9%-a*. Elgondolkodtató, hogy a megye 81 K+F helye közül mindössze 4 vállalati kutatóhelyet jegyez a kutatás-fejlesztési statisztika. (Magyarországon a kutatóhelyek 18,5%-át vállalatok működtetik, Baranyában viszont csak 4,9% a vállalati kutatóhelyek aránya.)

Összegzésül tehát azt állapíthatjuk meg, hogy *Baranya megye „gazdasági központjának” nagyságrendje, szerkezete, hatékonysága és dinamikája nem alkalmas arra a motorikus szerepre, amelyet a megye fejlődésében eddig játszott*. Az alkalmatlanság megnyilvánulásai, a térség gazdasági kibontakozását gátló tényezők a következők:

- (1) szerves fejlődéssel diverzifikációra képtelen ipari struktúra;
- (2) a gazdasági szolgáltatások szűk köre, nagyvállalati koncentrációja;
- (3) jelentékeny külső függés a vállalatok irányításában, különösképpen a külpiaci értékesítésben és a K+F területén;
- (4) a munkaerő egyoldalú szakképzettsége, a konvertálható szakképzettségű foglalkoztatottak alacsony aránya;
- (5) a technológiaigényes termékek szűk köre, az előállított termékek korszerűtlensége, a termékéletciklus első fázisában lévő termékek alacsony részesedése, a szabványosított tömegtermelés dominanciája a feldolgozóiparban.

E gazdaságilag hanyatló térség egyre kevésbé képes a gazdasági struktúra átalakítására, a helyi társadalmi-politikai feszültségek elhárítására. A gazdasági leépülés befolyásolja a helyi közösség pszichikai állapotát; demográfiai erózió indulhat el, megkezdődhet a magas szakképzettségűek elvándorlása (mint ahogy bizonyos jelzésekből máris érzékelhető, hogy az aktív keresőkön belül folyamatosan csökken a diplomások aránya); a szolgáltató szektor állapota romlani kezd. Vagyis *a modern gazdaság fogadásának paraméterei egyre kedvezőlenebbé válnak*.

Súlyos gazdaságszerkezeti feszültségek persze az ország más térségeiben is vannak. Jóllehet a depresszió kialakulása mindenütt közös tőről fakad és megnyilvánulási formái (mindenekelőtt az egyre növekvő munkanélküliségi ráta) is hasonlóak, a megoldás lehetséges változatait mégis a térségek sajátosságaihoz kell igazítani. Az ország északkeleti részén húzódó depressziós térség gazdasági szerkezete például diverzifikáltabb, mint a mecseki iparvidéké. Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében alacsonyabb a bányászati foglalkoztatottak aránya (12,5%, illetve 17,5%), míg a gépipar részesedése Borsodban kissé (15,8%), Nógrádban viszont lényegesen magasabb (29,5%). Mindkét megyében alacsonyabb a könnyűipari foglalkoztatottak aránya. Az északkeleti térség ipara a válságból való kilábaláshoz minőségileg kedvezőbb szerke-

zettel rendelkezik, mint Baranya megye. Ugyanakkor a válságágazatokban foglalkoztatottak száma miatt kétségkívül az északi iparvidék van kedvezőtlenebb helyzetben (a válságágazatok a két megyében 60 000, Baranyában 22 000 főt foglalkoztatnak).

Új hajtóerők a térség fejlődésében

Az új fejlődési pálya kidolgozása érdekében a pécsi–komlói térség fejlesztési erőforrásait és adottságait újra kell értékelni. A természeti erőforrások hasznosításának helyébe lépő gazdasági tevékenységformák elsődlegesen *a térség infrastrukturális adottságaira, az emberi tőkére* és a tőkejavak mobilizálására, a belső erőforrások feltárására és a külföldi tőkét vonzani képes *szervezeti-intézményi rendszerre* támaszkodhatnak. A szellemi alkotómunka, a műszaki fejlesztés felértékelődése lesz a meghatározó a gazdasági szerkezet átalakításában.

Új növekedési erőforrásként kell számba venni a *területi munkamegosztás* elmélyítését. A térség fejlődését jelentősen befolyásolhatja az, miként alakulnak a politikai és a gazdasági kapcsolatok a közép-európai országokkal. Ha Közép-Európát egységes, önálló civilizációs erőterként vesszük számításba, akkor Baranya megye nemzetközi stratégiai akcióterülete – a nemzetközi területi munkamegosztásban oly fontos földrajzi közelség, szomszédság elve alapján – Közép-Európa igen fejlett gazdasági régióit foglalja magába: Északkelet Olaszországot, az észak- és dél-keleti osztrák tartományokat, azaz az Alpok-Adria Munkaközösség néven ismert preintegrációs szerveződést. A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás geopolitikai adottságai miatt célszerű megvizsgálni, milyen gazdasági előnyei lennének különleges gazdasági övezetek kialakításának.

Sajátos fejlődési motívum lesz a jövőben *a gazdálkodói szervezetrendszer átalakulása*. Az állami támogatással és kedvező hitelezéssel létrejövő kisvállalatok a termelési kooperáció új formáit honosíthatják meg. A helyi–területi piaci kapcsolatokban fokozódik a helyi közösségek együttműködésének szerepe, hiszen a gazdasági alkalmazkodás nem az elszigetelt kisvállalkozók egyéni teljesítményén, hanem a tartós partneri viszonyokon, az innovációk kölcsönös áramoltatásán múlik. Ehhez pedig olyan gazdaságpszichológiai légkörre van szükség, amelyben nemcsak a gazdasági célok, hanem a környezet, a település, a helyi társadalom felemelkedésének céljai is összefűzik az embereket. A piaci automatizmusok mellett tehát a helyi közösségek szakmai, kulturális és politikai normái lesznek a gazdasági racionalitás mozgatórugói.

A megye területfejlesztési stratégiájának *a belső gazdasági erőforrások újfajta kombinációjára* kell alapoznia. A külső – hazai és külföldi – gazdaságfejlesztési eszközöket a belső szükségletek alapján, a térségi adottságok hasznosulása és reakcióképességének fokozása érdekében kell igénybe venni. Egy ilyen szemléletű megyei politika lehetővé teszi, hogy az akut foglalkoztatási gondok megoldása ne vezessen ismét egy alapelemeiben egymáshoz nem illeszkedő, erős külső regionális függésen alapuló, sérülékeny gazdaság kialakulásához. Nyilvánvaló, hogy a várhatóan jelentős számú munkanélküli elhelyezése kapcsán a tradicionális területi iparfejlesztési politika ún.

villámprogramokon (gyors, sokszor a helyi gazdasági környezethez nem illeszthető ipartelepítési akciókon) alapuló megoldásaira is szükség lesz. De ezeket a folyamatokat is a társadalmi-gazdasági modernizáció kibontakoztatását szolgáló innovatív területfejlesztési politikának kell majd vezérelnie.

A szerkezetátalakítás súlypontjai

A pécsi-komlói térségben a gazdasági szerkezet fejlesztésének fő iránya a *diverzifikáció*, a gazdaság potenciális rugalmasságának a megteremtése.

A térség iparában alapvető célkitűzés a *gazdaságtalan termelés visszaszorítása, a korszerű feldolgozóipar részarányának növelése, az ipar két városra történő koncentrációjának a mérséklése*. A feldolgozóipar expanzióját mindenekelőtt az befolyásolja, miként alakulnak majd a jövőben ennek az iparágak a társadalmi feltételei. Az ipari szerkezetátalakítás egyrészt a vállalatok és a vállalkozások mozgásterének a bővítésétől, másrészt a teljesítményorientált magatartást kikényszerítő gazdaságpolitikától függ. A kooperációs, a pénzügyi és szervezeti rugalmasság mint a vállalati mozgáster tágításának eszköze ma még nem illeszkedik következetes gazdaságpolitikai rendszerbe.

Az iparszerkezet átalakulásában döntő kritérium, hogy *az ipari növekedés a műszaki-technikai fejlődésen alapuljon*. E téren a stratégiai súlypontképzés joga és feladata a vállalati szférát illeti meg. Ha azonban a technológiai fejlődést management szakértelemmel, vállalkozói kedvvel, marketinggel, az innováció bátorításával akarjuk párosítani, akkor a központi és a helyi-regionális kormányzatok támogatására is szükség van. A kis- és közepes üzemek számára komoly gondot jelent majd az információk beszerzése, a műszaki ismeretek megszerzése, a piacok és a partnerek felkutatása. E feladatok megoldására szervezetekre lesz majd szükség a pécsi térségben is; szolgáltatásaik igénybevételét pedig szigorú kritériumok alapján nyújtott támogatásokkal kell majd ösztönözni. A regionális és a helyi kormányzatoknak fontos szerepük lesz a műszaki fejlesztés és a versenyképesség fizikai és szellemi környezetének kiépítésében, a modern infrastruktúra megteremtésében.

A térség markáns elemévé kell fejleszteni a *szolgáltató szektort*. A terület komparatív adottságai kifejezetten alkalmasak komplex idegenforgalmi stratégia kialakítására. A minőségi turizmus két legpiacképesebb ága: a tudományos-szakmai (kongresszusi) turizmus és a gyógyidegenforgalom fejlesztéséhez jó alapok vannak. Pécs kulturális intézményeinek, szellemi műhelyeinek fejlesztése – összehangolt program alapján – olyan irányt vehet, amely a kulturális ágazatot bekapcsolja a szolgáltatások nemzetközi cseréjébe. A megyeszékhely perspektivikusan a szolgáltatási külkereskedelem fontos közép-európai centrumává válhat. A tágabban értelmezett kultúra, a kulturális szolgáltatások területfejlesztő ereje az alábbiakban nyilvánul meg: egyrészt a kultúra érték közvetítőként segíti az innovatív fejlesztéseket (valamint elősegíti a hagyományos gazdasági bázisokhoz kötődő identitás megváltoztatását, új helyi azonoságtudat kialakítását); másrészt értéktermelőként hozzájárul a gazdasági bázis bő-

vítéséhez, a munkahelyteremtéshez; harmadrészt pedig a kultúra – elemeinek presztízsképző funkciója révén – gazdasági tőkét vonzó szerepet játszik. *A kultúra e hármas funkciójával ezidáig a magyar településirányításban még nem számoltak.* A kulturális ágazatokat a hagyományos költségvetési szemléletben közelítik meg, és a városfejlesztési programokban e komplex funkciója még nem érvényesül.

A gazdasági szerkezet megújítása érdekében *a mai merev gazdasági intézményi struktúrát át kell alakítani.* A versenyképességet csak szolgáltatásszerűen rendelkezésre álló szaktanácsadással, marketinggel, pénzügyi tranzakciókkal lehet fejleszteni. A gyors tőkeátcsoportosítás, a kockázatviselés, a menedzselés társadalmi mechanizmussai – mint már korábban is említettük – újfajta szervezeteket igényelnek. A nyugat-európai kis- és középvállalatok piaci képességeit fejlesztő és támogató programok nyomán kiépült konzultációs, oktatási, szervező, értékesítő és külkereskedői hálózatok működése figyelemreméltó, hasznosítható tapasztalatokkal szolgál. E gazdálkodási háttérinfrastruktúra pénzügyi, vállalati, önkormányzati és magántőkével, illetve ezek kombinációjával hozható létre.

A pénzügyi-banki szereplők számának növelését az indokolja, hogy a központi és a helyi források integrációját helyben lehet hatékonyan megteremteni. A központi kereskedelmi-üzleti vagy nemzetközi bankok fiókjai mellett ki kell építeni a helyi-területi üzleti kisbankok hálózatát. Ezek feladata mindenekelőtt a településfejlesztéssel kapcsolatos pénzügyi műveletek ellátása lenne. A területfejlesztésnek és a gazdasági szerkezet átalakításának finanszírozását speciális regionális bank láthatná el. E bank meghatározó szerepet játszhatna a területi fejlesztési programok megvalósításával kapcsolatos hitelműveletekben, a vállalkozások ösztönzésében, a helyi források ésszerű befektetésében, az igénybevehető hitelek, állami támogatások megszerzésében, a külföldi működőtőke orientálásában. Érdemes lenne megfontolni regionális fejlesztési és befektetési társaságok alapítását is.

Az összetett gazdasági szerkezet, az ennek kialakítását szolgáló és működtető differenciált szervezeti rendszer merőben más megvilágításba helyezi a térség *humán erőforrásainak* fejlesztését, a munkaerő képzettségével és kulturális színvonalával kapcsolatos követelményeket. Az innovatív tevékenységekre való felkészülés az oktatási rendszer minden elemében reformokat igényel. A középiskolai és a szakoktatás jelenlegi rendszerének felülvizsgálata és a regionális átképző központ megalapítása a szakmai képzettség emelésének egyik területe. A másik fontos terület a felsőfokú végzettségű szakemberek számának és arányának növelése. A műszaki fejlesztés és az új gazdasági háttérstruktúrák különösen a műszaki és a közgazdasági felsőfokú képzettségük iránti keresletet növeli. Helyi egyetemi bázison megteremthető az idegenforgalmi, a pénzügyi, a marketing szakemberek képzése, fejleszthető a korszerű menedzserképzés. A műszaki szakemberellátás azonban csak külső forrásokból biztosítható; megfontolandó ezért a pécsi mérnökképzés reformja.

A pécsi-komlói térség gazdasági szerkezetének átalakítása *komplex eszközrendszer igényel.* Ennek konkrét elemeit befolyásolja, hogy a jövőben a strukturális és a területfejlesztési politikában miként alakul az állam szerepvállalása, ezen belül a kormányzat, a megyék és a települések közötti munkamegosztás; milyen lesz az elosztási

mechanizmus. Az eszközök közül a legfontosabb – a nyugat-európai gyakorlathoz hasonlóan – az új *pénzügyi-ösztönzési formák* kialakítása. A regionális ösztönzési politika az Európai Közösség országaiban is többször módosult. A változások kiváltó oka a költségvetési kiadások csökkentése volt. A regionális ösztönzés súlypontja a korábbi automatikus megoldásokról a kizárólagos (diszkrecionális) ösztönzési formákra helyeződik át. Ez utóbbi ösztönzési forma – lévén, hogy a támogatások szigorú kritériumok alapján, nem „ajándékozási” jelleggel történnek – az állami eszközök takarékos és hatékony felhasználását kényszeríti ki.

A regionális ösztönzés változásának másik vonása – és a hatékony regionális politika fontos vitakérdése – a regionális támogatási mechanizmusok *centralizálása* és *decentralizálása* közötti viszony alakulása. A korábbi központosított ösztönzési alapokat ma már az országok többségében *decentralizálták*. Annak ellenére, hogy sok helyütt erős a központi szervek ellenállása a decentralizálás további szélesítésével szemben – a helyi szervek intellektuális alkalmatlanságára hivatkozva –, Spanyolország és Olaszország kivételével ma már a decentralizált ösztönzési alapok túlsúlyban.

Az ösztönzési rendszer működésének harmadik lényeges vonása a regionális politika gazdasági környezetében gyökerezik. A magas munkanélküliségi rátát mutató régiókban – s a regionális politikák egyik terepét ez jelenti – az ösztönzés alapvetően a *tőkeberuházásokra* irányul. A *tőkeorientált ösztönzés* hatékonysága a munkaerőorientált támogatásokkal szemben ma már egyértelműen bizonyított tény. Az EGK-országokban alkalmazott közel negyven ösztönzési forma közül mindössze kilenc irányul a munkaerő speciális támogatására.

Az ösztönzésorientált regionális politika negyedik alapkérdése az, hogy miként válasszák ki a *támogatandó tevékenységi formák* körét. Általános tendencia, hogy fokozatosan növekszik a tercier szféra támogatása: Portugália kivételével valamennyi országban változatos regionális támogatási formákban részesülnek az idegenforgalmi, az üzleti és tanácsadó szolgáltatási, az információfeldolgozási, a fogyasztási szolgáltatási fejlesztések és a K+F tevékenység. Az ipari ágazatoknak nyújtott támogatások döntő része a feldolgozóiparba jut, a kitermelő- és alapanyaggyártó ipar részesedése elenyésző, s igen ritka az építőipar és a mezőgazdasági termelés regionális ösztönzőkkel való támogatása.

A szerkezetátalakítások legfontosabb bázisa valamennyi országban a *kis- és középvállalati szféra*, amely a nyugat-európai gazdasági struktúra átalakításának motorja. A gazdasági szerkezet megváltoztatásának minőségi követelményei módosították az iparpolitikai elképzeléseket is. Az új ipari stratégiák homlokterében két, egymással szoros kapcsolatban álló fejlesztési irányzat került: egyfelől az ún. *deindusztrializációs* folyamat (azaz a 19. században telepített „kéményes” ipar visszafejlesztése), másrészt a *reindusztrializáció* beindítása (csúcstechnológiai termékeket gyártó üzemek telepítése, a termelés komputerizálása, a robottechnikák elterjesztése stb.). A globális gazdaságpolitika a kis- és középvüzetek fejlődéséhez kedvező általános társadalmi-gazdasági környezetet teremtett és deregulációs politikával igyekezett kiiktatni a működésüket gátló tényezőket.

Az országos struktúraátalakító programokkal párhuzamosan – sőt sokszor azoktól

függetlenül vagy azokat megelőzve – alakították ki a *helyi és a regionális kormányzatok* saját iparpolitikájukat. Számtalan esetben központi anyagi segítség nélkül kényszerültek új iparpolitikai eszközöket alkalmazni, amelyek körét természetesen befolyásolta a helyi kormányzatok korlátozott hatalma. Olyan új koncepciókat kellett kidolgozni, amelyek figyelembe veszik ugyan az adott terület adottságait, gazdasági érdekeit és problémáit, de korlátozott anyagi támogatási forrásokkal rendelkeznek. A helyi kormányzatok vállalták azt a szerepet, hogy új vállalatok alapításának szervezésével, új termelési körök meghonosításával hozzájárulnak területük gazdaságának revitalizálásához.

*

A pécsi–komlói gazdasági tömörülés sorsát, válságból való kilábalását térségen belüli és kívüli tényezők egyaránt befolyásolják. A szerkezetátalakítás mozgásirányaira rövid távon kétségkívül nagy hatással lesznek azok a gazdasági kényszerűségeken és remélhetőleg racionalitáson nyugvó kormányzati döntések, amelyek a kitermelőipari bázisokat érintik a közeljövőben. Ugyanakkor a magyar gazdaságpolitika reformja, a társadalmi–gazdasági modernizáció egy következetes területi politika keretében hosszú távon biztosíthatja, hogy a térség fejlődése a helyi vállalati, településkormányzati és lakossági autonómiák konszenzusos alkalmazkodási stratégiáján nyugodjon.

Egy olyan *innovatív területfejlesztési stratégia kidolgozását kell célul kitűzni, amely a térség adottságaira épülő diverzifikált gazdasági struktúra következetes megteremtésére törekszik*, hogy e térség alkalmassá válhasson arra a motorikus szerepre, amelyet a környező elmaradott területek fejlődése igényel.

Az innovációorientált területfejlesztési politika homlokterében a piacképes termékek, ipari folyamatok, szolgáltatások kialakítása, majd rendszeres, programszerű megújítása áll. Vagyis a regionális politika a térség alkalmazkodó képességének fejlesztését szolgálja. Piaci viszonyok között működő vegyes gazdaságban tehát a regionális politika nem a helyi gazdasági és közösségi döntések központi normák szerinti befolyásolását végzi, mint ahogy ezt ezideig tette, hanem a piaci–konjunkturális jelzések alapján megfelelő helyi–területi gazdasági döntéseket hoz, hogy így mozgósítson a változásokhoz szükséges teljesítmények elérésére.

A szellemi infrastruktúra

Kőszegfalvi György

Az ipar és a mezőgazdaság területi szerkezetének elmúlt évtizedekben végbement átalakulása felbomlasztotta és átrendezte a népesség térbeli elhelyezkedésének rendjét és történelmileg kialakult települési viszonyait. E folyamatokat nem kísérte a szellemi élet – vagy más kifejezéssel: a szellemi infrastruktúra – szükséges, illetve lehetséges mértékű fejlődése az ország különböző térségeiben és településein.

A szellemi infrastruktúra még nem tölti be azt az előrevívő szerepet a terület- és településfejlődésben, amelyet vele szemben a társadalom és a gazdaság gyors átalakulásának, megújulásának követelményei támasztanak. A szellemi élet intézményeinek területi decentralizációja a második világháború után nem tartott lépést a népesség, a termelés és a szolgáltatások területi elhelyezkedésében bekövetkezett változásokkal. Kevésbé mérséklődött a kultúra és a tudomány infrastruktúrájának túlzott koncentrációja a fővárosban. Mindez annak ellenére történt így, hogy a terület- és településstudományi kutatások keretében több mint két évtizede jelentőségének megfelelően, kiemelten foglalkoznak e témával. Sőt, az eltelt időszak során a terület- és településfejlesztés vonatkozásában született állami állásfoglalások is szorgalmazták a szellemi infrastruktúra arányosabb területi elhelyezését és fejlesztését.

Társadalmi-gazdasági fejlődésünkben a jövőben még inkább döntő szerepe lesz annak, hogy milyenné válik településeink, s ezen belül különösen városaink szellemi arculata; lesznek-e, mennyien és milyen szerepet töltenek be fejlődésünkben a „kímült emberfők”? Hogyan működnek a szellemi élet intézményei, műhelyei? Segíteni fogja-e a „szellemi élet” a települések fejlődését, motorjává válik-e a népesség sorsának jobbrafordulását szorgalmazó tetteknek, törekvéseknek, vagy alig észrevehető szerepet fog betölteni a helyi társadalom közösségeinek életében? Társadalmi-gazdasági fejlődésünk alapkérdéseként fogalmazható meg: alkalmas-e, illetve alkalmassá tehető-e városaink minél nagyobb köre az újabb ismeretek, tudományos és kulturális eredmények befogadására, közvetítésére szűkebb-távolabbi vidékük felé? Képesek-e hordozói lenni a gazdaság megújulásának, az új szellemi, tudományos, kulturális és oktatási központok szerepének betöltésére?

Mi jellemzi a mai helyzetet?

Budapest döntő szerepet tölt be ma is az ország kulturális-szellemi életében. A fővárosi intézményekben tevékenykedő tudósok, mérnökök, művészek, tanárok stb. munkájának kisugárzó hatása nemcsak az országon belül, hanem sok vonatkozásban határainkon túl is érvényesül. Hazánk felsőfokú iskolai végzettségű lakosságának mintegy kétharmada a fővárosban él és dolgozik. Az ország mai kulturális-szellemi potenciáljának csaknem háromnegyede a fővárosban koncentrálódik (tudományos és tervező intézetek, kulturális intézmények, kiadók stb.). Ilyen körülmények között meghatározó, hogy nagyvárosaink fejlődésében milyen szerepe van a szellemi-kulturális életnek.

Miskolc népességszámának gyors növekedését, ipari bázisának gyarapodását, társadalmi szerkezetének változását nem a szükséges mértékben követte a kulturális-szellemi élet fejlődése. A Nehézipari Műszaki Egyetem ma még nem tölti be elvárt és kívánatos vezető szerepét a város életében. A lakosság számához, az ország gazdasági életében betöltött súlyához, szerepköréhez mérten nem kielégítően fejlett a város tudományos bázisa.

Debrecenben a kulturális intézményeknek a múltban is fontos szerepe volt. Ma is a város társadalmi-gazdasági fejlődésének egyik meghatározó tényezőjét jelentik. Intézményei sajátos arculatot adtak és adnak a városnak.

Szeged életében meghatározó volt az egyetemi és kulturális élet a két világháború közötti években. A város ötvenes évekbeli stagnálása nem befolyásolta negatívan a szellemi élet fejlődését.

A múltbeli örökség Pécs esetében is meghatározó tényezője mai kulturális fejlődésének. Különösen fontos szerepet töltenek be a város életében a tudományos kutatás, a felső- és középfokú oktatás intézményei.

Győr kedvező földrajzi fekvése, ipari bázisa, a kereskedelemben betöltött szerepe nemcsak a gazdaság fejlődésének meghatározó tényezői, hanem a város kulturális életét is befolyásolják. A Távközlési Műszaki Főiskola, a színház, a tervező iroda, középiskolái markáns vonásokat adnak a város kulturális arculatának.

A tudatos fejlesztés példáját mutatja a Bessenyei nevét viselő Tanárképző Főiskola működése Nyíregyházán.

Székesfehérvár életében meghatározó szerepe van dinamikusan fejlődő, innovációorientált ipari bázisának is. A főváros viszonylagos közelsége is befolyásolja a város kulturális fejlődését.

Kecskemét helyzetét kedvezően határozzák meg múltbeli fejlődésének értékei, hagyományai és az elmúlt másfél-két évtized fejlesztő munkájának eredményei.

A nagyvárosok szerepét – kevés kivételtől eltekintve – gyengíti az a körülmény, hogy nem kielégítő a felsőfokú végzettségűek száma. Ez a mára jellemző helyzet nemcsak a kulturális-tudományos élet intézményeinek országon belüli arányosabb elhelyezkedése szempontjából jelent feszültségeket. A következmények a területi társadalmi-gazdasági fejlődést is kedvezőtlenül befolyásolják: újabb aránytalanságokat, feszültségforrásokat hozhatnak létre. Nevezetesen: csökkenthetik a nagyvárosok le-

hetőségeit az új növekedési pályára vezényelt, innováció-orientált gazdaságfejlesztési célok megvalósításában.

Középvárosaink mai kulturális fejlődése ellentmondásos képet mutat. A középvárosok egy része – múltbeli hagyományaik alapján – képes volt a kulturális-szellemi élet gyarapítása terén követni a társadalmi-gazdasági változásokat. Ennek eredményeként hazánk sajátos arculatú városai. Ezek sorában említhetők: Sopron, Szombathely, Veszprém, Eger, Pápa, Baja, több vonatkozásban Hódmezővásárhely, Zalaegerszeg. A középvárosok sorába tartozó megyeszékhelyek egy részének kulturális-szellemi fejlődése azonban nem kielégítő mértékben követte e városok gyors népességnövekedését, gazdasági bázisuk fejlődését, társadalmi szerkezetük átalakulását. Különösen kedvezőtlenül hat ez a körülmény Salgótarján és Tatabánya, részben pedig Békéscsaba és Szolnok vonatkozásában. Településeink fejlődésének egyik nagy problémája, s egyben ellentmondása, hogy az ipari szempontból kiemelt fejlettségű városok mai kulturális-szellemi arculata nem kielégítő mértékben tükrözi gazdasági fejlettségük és társadalmi szerkezetük elért színvonalát. Ózd, Ajka, Dunaújváros, Kazincbarcika, Várpalota fejlődésének ez egyik kulcskérdése.

Még ellentmondásosabb a kisvárosok helyzete. Mindössze öt olyan kisvárost említhetünk, amelyek fejlődésében a kulturális-szellemi élet tényezőinek is meghatározó szerepe van, s ennek révén sajátos arculattal tűnnek ki hazai városaink közül. Esztergom ez irányú helyzetét, fejlődését múltjából eredő adottságok határozzák meg. Lényegében ugyanez mondható Sárospatakról is. Gödöllőn, Keszthelyen és Szarvason a felsőfokú agrároktatás intézményei mellett az agrárkutatóhelyek fokozatos koncentrációja sajátos arculatú centrumok kialakulásához vezetett.

Községeink nagy részének kulturális-szellemi fejlődése elmarad lehetőségeiktől és adottságaiktól. A községek kulturális-szellemi fejlődését nagymértékben gyengítette, helyzetüket szinte helyrehozhatatlanul elrontotta, hogy a körzetesítések közvetlen hatásaként az értelmiség jelentős hányada elköltözött a községek számottevő részéből. Ma még korai lenne arról beszélni, hogy községeink jelentős részében olyan helyi társadalom kialakulásával számolhatunk, amely a sajátos viszonyokhoz alkalmazkodó, a kulturális-szellemi élet fejlődésének is serkentő feltétele lehetne. Nem kevés szellemi foglalkozású felsőfokú végzettségű, illetve középfokú szakképzettségű ember él községi településeinken. Ez különösen jellemző a főváros, nagyvárosaink, a megyeszékhelyek és az ipari centrumok közvetlen szomszédságában elhelyezkedő községekre, ahol a népesség mintegy harmada szakközépiskolai és főiskolai végzettségű.

Jövőbeni lehetőségeink és feladataink

A főváros szellemi, tudományos és kulturális potenciálja nagy értéket képvisel, nemcsak hazai, hanem nemzetközi vonatkozásban is. Összetett és nehéz feladat e potenciál jövőbeni hasznosítására vonatkozó elképzelések körvonalazása. Vizsgáljuk meg e kérdést mindenekelőtt a főváros szempontjából. Mit célszerű megőrizni, fejleszteni, hogy még teljesebben hasznosuljanak potenciális adottságai? A szellemi élet mely

szektoraiban lehet célszerű a főváros szerepének mérséklése, netán ésszerű korlátozása? A főváros jövőbeni fejlődése milyen jellegű, orientáltágú szellemi infrastruktúrát igényel? Budapest mai szellemi potenciáljának nagyobb távú átrendeződése hogyan segíthető elő az erre alkalmas vidéki városok ez irányú fejlesztése: új szellemi bázisok, innovációs központok kialakítása révén?

A főváros jövőbeni fejlődése várhatóan a legszorosabban kapcsolódik a szellemi infrastruktúrához. Az innováció-orientált termelés nyomán átrendeződhet a szellemi tudományos potenciál. A szellemi élet új intézményei jöhetnek létre, ugyanakkor a ma működő szellemi bázisok egy része háttérbe szorulhat, esetleg leépülhet.

A főváros adottságai kedvező feltételeket nyújtanak az elektronika fejlődéséhez. Ennek alapján új típusú szellemi bázisok jöhetnek létre (kutatóhelyek, laboratóriumok, kísérleti telepek stb.).

Feltételezhető a jövőbeni fejlődésben olyan pálya is, mely a szellemi élet egyes intézményeinek más városokba történő áttelepülését ösztönzi. Vannak olyan intézmények, amelyek működése nem kötődik a fővároshoz (bányászati kutatások, felsőfokú kertészmérnök képzés, különösen annak természeti része stb.). Ezen intézmények működéséhez az arra alkalmas vidéki városok kedvezőbb feltételeket biztosíthatnak.

Kulcskérdés a nagyvárosok szellemi infrastruktúrájának fejlesztése: csak ennek révén tudják betölteni szerepüket a magyarországi településrendszer fejlődésében, elősegíteni Budapest ez irányú túlzott súlyának mérséklését.

Miskolc szellemi infrastruktúrájának fejlesztése kettős feladat. A városnak és környékének gazdasági szerepéhez, ipari bázisához kapcsolódó szellemi infrastruktúra fejlesztése az egyik. A másik: a város társadalmi-gazdasági fejlődésének alapkérdéseként a széles értelemben vett lakossági szellemi infrastruktúra fejlesztése. Ez egyaránt jelenti a lakosság iskolázottsági színvonalának növelését, a kultúra, az oktatás intézményeinek gyarapítását, korszerűsítését.

Többirányú lehet Debrecen, Szeged, Pécs és Győr szellemi infrastruktúrájának fejlesztése. Debrecenben a tudomány-oktatás-termelés lánc erősítése jelentheti – például a gyógyszervegyészetben, az atomkutatások vonatkozásában – a város szellemi infrastruktúrájának megújuló fejlődését. Szegeden a humántudományok, a mikrobiológiai centrum továbbfejlesztése említhető a jövő tennivalói között. Pécs komplex szellemi infrastruktúrájának megőrzése és arányos továbbfejlesztése meghatározó jelentőségű feladat. Győr gazdasági bázisa kínál sok lehetőséget a további fejlődés számára.

A többi megyeszékhely szellemi infrastruktúrájának fejlesztésében közös feladat a meglévő értékek tudatosabb védelme, az adottságok jobb hasznosítása. Szellemi potenciáljuk megfelelő alapot nyújt a további mennyiségi – s ezzel összefüggő minőségi – fejlesztés számára. Mindenképpen gyorsítani szükséges e városok ez irányú fejlődését.

A középvárosok egy jelentős csoportja (Sopron, Pápa, Hódmezővásárhely stb.) a történelmi fejlődés adottságaiból következően a múltban jelentős, esetenként meghatározó szerepet töltött be a szellemi, különösen a kulturális életben. Ezt a hagyó-

mányt lenne kívánatos folytatni, erősíteni. Az ipari városok (Ajka, Ózd, Leninváros stb.) az innováció-orientált ipari termelés fontos bázisai lehetnek.

A kisvárosok szellemi infrastruktúrájának fejlesztése a legszorosabban összefügg társadalmi-gazdasági fejlődésükkel. Csak ilyen módon teremthetők meg az értelmiség helyben maradásának, az általuk betöltött termelési, ellátási és egyéb funkciók kiteljesedésének feltételei.

Kiemelt feladatnak tekintendő a népesség iskolázottsági színvonalának emelése. Ez az analfabétizmus teljes körű felszámolását, a nyolc osztályos általános iskola maradéktalan elvégzéséhez szükséges személyi, infrastrukturális, szervezeti és egyéb feltételek megteremtését igényli.

A szellemi infrastruktúra fejlesztése nemcsak a városok ügye. Mind nagyobb a jelentősége annak, hogy a községi településeken is érdemi változások bontakozzanak ki e téren. A falusi térségek népességmegtartó képességének erősítésében döntő tényező, hogyan sikerül megőrizni a községi településeken élő értelmiséget, ösztönözni szerepük erősödését a helyi közösségek életében, az önkormányzatok munkájában.

A gazdaság megújulása, az innováció-orientált termelés támasztotta követelmények várhatóan nem egyformán fogják érinteni településeinket. Egy részük adottságaikból következően kedvezőbb feltételeket kínálhat az új növekedési pályára vezérelt gazdaság számára: átlagosnál magasabb a munkaerő szakmai és általános műveltségi színvonala; szorosabb kapcsolatok alakulhatnak ki az üzemek és a kutatóhelyek között; az infrastruktúra relatív fejlettsége kedvező (vagy kedvezőbb) háttérként szolgálhat a termelés számára; jó közlekedési kapcsolatok, amelyek a piaci tényezőkben rejlő előnyök és a gyorsabb információáramlás szempontjából potenciálisan erősíthetik a település helyzetét stb.

Más települések ezirányú adottságai kedvezőtlenebbek. Ezek a körülmények gátolják bekapcsolódásukat a munkamegosztásba, mely előbb-utóbb pozicionális hátrányok kialakulásához, netán elmélyüléséhez vezethet.

Mindkét típusú településen döntő, hogy kialakuljanak a szellemi élet innovációs központjai. Azokon a településeken is, ahol a gazdaság fejlesztése olyan előnyöket kínálhat, amelyek hasznosítása nemcsak szükséges, hanem felettebb kívánatos is, de másrészt azokon a kedvezőtlen adottságú településeken is, ahol az innovációs központok a fejlesztésnek egyik olyan eszközévé válhatnak, amely döntő szerepet tölthet be a hátrányos helyzet mérséklésében. Az előbbire jó példaként említhetők azok a törekvések, amelyek Szeged ez irányú innovációs centrum jellegének erősítését szolgálják (a mikrobiológia területén). Debrecen, Pécs, Győr, Székesfehérvár, Szombathely is kedvező feltételeket nyújthat ilyen irányú fejlesztések számára. A társadalmi-gazdasági fejlődés által nem kielégítően érintett térségekben fekvő települések közül például Balassagyarmat, Sárospatak, Szarvas esetében kellene sokoldalú vizsgálat keretében mérlegelni szellemi bázisként is történő markánsabb fejlesztésük lehetőségeit és feltételeit.

A szellemi infrastruktúra fejlesztése elválaszthatatlan az „emberi tényező” szerepének felértékelődött és a jövőben még inkább meghatározó jelentőségétől. A szellemi infrastruktúra fejlesztésének egyik alapvető kérdése az analfabéták számának

csökkentése, az analfabétizmus kialakulását, elterjedését kiváltó okok feltárása, a probléma lényegi kezelését biztosító feltételek megteremtése. Jelenleg Magyarországon a lakosság 1-1,5%-a analfabéta, azaz mintegy 100-150 000 fő.

Az utóbbi évtized megfigyelései sajnálatosan azt jelzik, hogy nő a nyolc általános iskolát el nem végzők aránya (korcsoportra vetítve kb. 8-10%). Aligha fogalmazhatjuk meg érdemben a termelés különböző ágai megújításának követelményét, ha ezt az alapfeltételt nem tudjuk biztosítani.

A társadalmi-gazdasági, műszaki-tudományos fejlődés a középfokú iskolai végzettségűek számának és népességen belüli arányának gyorsabb gyarodását teszi szükségessé. Ez egyik feltétele a korszerűbb eredmények gyorsabb terjedésének, befogadásának, s ugyanakkor nemcsak a szakképzettségi színvonal, hanem az általános műveltségi színvonal emelésének is. A települések kiegyensúlyozottabb fejlődésében, népességmegtartó képességük erősítésében döntő tényező a középfokú végzettségűek megtartása, aktivizálása a helyi közösségek életében. Ennek révén lényegesen javíthatók az érintett települések társadalmi-gazdasági fejlődésének, az életkörülmények javításának feltételei.

A felsőfokú végzettségű szakemberek számának növelése alapfeltétele a fejlődésnek. Az ezt elősegítő feltételek megteremtése aligha máról holnapra megoldható feladat. Ezért, ha a kilencvenes évtizedben érdemleges eredményt szeretnénk elérni e téren, már most meg kell tenni a szükséges lépéseket.

A népesség iskolázottsági színvonalának emelése mellett nem közömbös az sem, hogy milyen a képzett szakemberek felhasználása, hogyan hasznosítják ismereteiket, tapasztalataikat. Nem szabad bekövetkeznie annak, hogy a képzett, kiművelt emberek ismeretei, tapasztalatai kihasználatlanul maradjanak, parlagon heverjenek.

Nem sok értelme van a szellemi élet intézményrendszerének arányosabb területi elhelyezkedéséről beszélni, ha a feltételek között nem adunk prioritást a szellemi munka értéke, presztízse helyreállításának; ha nem teremtjük meg a szellemi értékek befogadásának személyi, anyagi, tárgyi, intézményi stb. feltételeit, ha nem erősítjük az ehhez szükséges készséget. A városainkban szerzett ezirányú tapasztalatok azt jelzik, hogy az értelmiség – sajátos problémái közül – az első helyen említi a szellemi értékek, a szellemi munka nem kellő megbecsülését. Ismereteit, tapasztalatait nem tudja a szükséges mértékben hasznosítani, arra – helyenként eltérő mértékben – nem kielégítő az igény, az érdeklődés. Holott ez a döntő, elsődleges feltétele egy arányosabb szellemi infrastruktúrájú ország kialakulásának, a városok sajátos arculatú szellemi és kulturális fejlődésének. Enélkül pedig nemigen beszélhetünk sem innováció-orientált ipari fejlődésről, az informatika forradalmának szélesebbkörű elterjedéséről stb., sem a népesség életkörülményeinek javulásáról, a kultúra iránti igények tömeges méretű növekedéséről.

Az önkormányzatok mint tulajdonosok

Pálné Kovács Ilona

Esélylatolgatások

A rendszerváltás során megvalósuló tulajdonviszony-átrendeződésben természet-szerűen mosódnak össze a politikai és a gazdasági megfontolások. Az egységes állami (s hamarosan a szövetkezeti) tulajdon feletti osztozkodás mikéntje és miértje hol politikai frazeológiákban jelenik meg, hol tiszta közgazdasági, hatékonysági mérle-gelésben; máskor a történelmi múlt és igazságtétel dominál a tulajdonlás feletti viták-ban, ismét máskor a jövőre vonatkozó elképzelések.

Nagy a valószínűsége annak, hogy a jövőbeni tulajdonátrendeződés tehát politikai és gazdasági kompromisszumok eredménye lesz; így az önkormányzati tulajdon sorsa sem számítható ki pontosan. A bizonytalanságok ellenére (amelyek a különböző par-lamenti pártok tulajdoni koncepcióiból, illetve ezek összeegyeztetésének nehézsége-iből fakadnak) van néhány elvi fogódzó, amelyek az önkormányzatok tulajdonosi helyzetét prognosztizálhatják.

(1) Nem az a legfontosabb kérdés, hogy az önkormányzati modell szervezetileg mennyiben követ magyar és mennyiben nyugat-európai történelmi tradíciókat, hanem az, hogy a központi – most már plurálisan szervezett – *hatalom mennyiben hajlandó „szuverenitását” megosztani a vidékkel.* Az önkormányzati törvény legliberálisabb szer-vezeti és irányítási megoldásai sem garantálják ugyanis a hatalmat megtestesítő ha-táskörök és vagyoni javak feletti decentralizált osztozkodást. Ne felejtjük el az alkot-mányozás euforikus lelkesedése közepette sem: az alkotmányozás normatív megjele-nése és a valóság két különböző kérdés.

(2) Ha – optimistán – feltételezzük, hogy az önkormányzati modellel ténylegesen a decentralizáció a cél, akkor még azt is tisztázni kell, hogy az *önkormányzatokat milyen erősségű közjogi karakterrel ruházzuk fel.* Az a kérdés tehát, hogy milyen funk-ciókat szánunk nekik; ez pedig nagymértékben függ az állam–vállalkozások–civil tár-sadalom között kialakuló munkamegosztástól. Egy széles felelősségű, szociális–„jólé-ti” állam funkcióinak jó részét az önkormányzatokon keresztül valósíttatja meg, ami *„széles felelősségű”, ám csekély önállóságú önkormányzatokat feltételez.*

Az sem mindegy, hogy az állam csak generálja, katalizálja, avagy szervein keresztül maga végzi a társadalommal szemben vállalt szociális, illetve gazdasági funkcióit. Ez

utóbbi módszer ugyanis az önkormányzatokat erősen a hatósági, közigazgatási karakter felé taszítja.

(3) További lényeges, bár leegyszerűsített kérdés, hogy a tulajdonreform elsődlegesen szociális (politikai) vagy hatékonysági célokat és szempontokat követ-e, s a hatékonyság megítélésében mennyire kap szerepet a termelés mellett például az infrastruktúra, illetve az életkörülmények közvetlen és közvetett hatása.

Az önkormányzati tulajdonlás esélyeit latolgatva tehát nem az a kérdés ma már, hogy tanácsrendszer vagy önkormányzat, hogy tulajdon vagy kezelői jog, hanem az, hogy az *önkormányzati mechanizmus mennyiben lesz a helyi hatalom letéteményese*, azaz tulajdonosi pozíciói kizárólag ellátásszervezési, közigazgatási célokat alapoznak-e meg, avagy – ha részlegesen is, de – a *területi gazdaság aktív tényezőjévé válik*.

Önkormányzati tulajdon – de miért?

Ha nem érdekelne bennünket az önkormányzati tulajdonba kerülő vagyontárgyak köre, illetve a felette való rendelkezési jog terjedelme, akkor elegendő lenne annyit válaszolni, hogy az *önkormányzati tulajdon az önkormányzatiság immanens ismérve*, ezért van szükség rá. Ám a kérdésfeltevés ennél sokkal messzebbre vezet. Vajon az önkormányzati tulajdon birtokában hatékonyabban és demokratikusabban oldhatóak-e meg az önkormányzati feladatok, s vajon a helyi–területi gazdaság hatékonyságát segíti-e vagy gátolja az önkormányzatok tulajdonosként való fellépése?

Az önkormányzatokra bízott vagyon demokratikusabb kezelését már az is biztosítja, hogy az önkormányzati tulajdon alanya nem a testület (s különösen nem annak hivatala, vagyonkezelő szervezete), hanem a település (térség) lakossága. Az önkormányzati vagyon feletti döntésben tehát a felhasználó érdekei megjelennek (bár vitatható, hogy a törzsvagyon körébe eső tárgyak felett csak népszavazással lehessen dönteni). Általában elegendőnek mutatkozik az önkormányzat választott mivolta, legitimitása, s közvetlen függése a helyi társadalomtól. *A lakossági ellátást megvalósító intézmények működése önkormányzati tulajdonban tehát kevésbé követhet szervezeti önérdekeket*, strukturálisan épül össze a fogyasztó helyi társadalom közösségi érdekével.

Az önkormányzati tulajdonnak azonban ez a kevésbé problematikus oldala. A nehéz kérdések inkább más területeken merülnek fel. Például: A közhatalmi jogosítványokkal rendelkező önkormányzatok alkalmasak-e gazdálkodásra? A vagyonukkal való gazdálkodás kockáztathatja-e alapvető rendeltetésük megvalósulását? A „közjóban”, a település (térség) általános fejlődésében való érdekelttség nem kerül-e szembe a tiszta profitérdekelttséggel? Az önkormányzatok közjogi „főlénye” nem korlátozza-e a térség magángazdaságának szabadságát? Az önkormányzat ugyanis közjogi minőségében erősen befolyásolhatja (elvileg) a helyi gazdálkodás feltételeit adóztatási, illetve hatósági tevékenységén keresztül is.

E jogosnak tűnő aggályok azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a gazdaság mozgása területileg egyenetlen, s különösen nálunk a telephelyválasztási döntéseket nem a helyi adóztatási politika befolyásolja (sajnos, a jövőben sem), hanem a helyi inf-

rastrukturális és munkaerőhelyzet. Azt sem szabad elfelejteni (s ez a világon sok helyütt ugyanígy van), hogy a települési önkormányzat és a helyi gazdaság erőviszonyának mérlege (a közjogi felhatalmazás ellenére) az utóbbi javára billen, így inkább az a feladat, hogy az önkormányzatot tulajdonosként is tovább kell erősíteni a tisztán profitérdeket követő gazdasági vállalkozásokkal szemben. A helyi gazdaság és a helyi önkormányzatok érdekei ugyanis – a számtalan konfliktusforrás ellenére – konvergálnak, legalábbis abban az esetben, ha az önkormányzat részesedik a helyi gazdaság eredményéből.

Az önkormányzatok gazdasági vállalkozási tevékenysége mindig a tisztán költségvetési szemléletű igazgatás és a profitérdekeltségű magánvállalkozás közötti karaktert mutatja, végső célja a közösségi vagyon bővítésében, illetve felhasználásában jelölhető meg. Vállalkozói kockázata ugyanakkor nem teljes; igazgatási, felügyeleti, illetve demokratikus képviseleti, valamint költségvetési kapcsolódásai szükségszerű mozgáskorlátozókat jelentenek.

Számtalan elképzelés fogalmazódott már meg a hazai szakirodalomban is az önkormányzati tulajdonnal kapcsolatos vállalkozási lehetőségekre. Vannak, akik az önkormányzatok gazdálkodását a magángazdaság működési feltételeinek elősegítésére, javítására korlátoznák; vannak, akik – ha átmenetileg is, de – a mezőgazdasági tevékenységet sem zárják ki az önkormányzati gazdaság köréből, mint ahogy a pénzügyi tevékenységet sem. Általában azonban egyetértés mutatkozik abban, hogy a termelőtevékenység alapvetően idegen az önkormányzatoktól. Más kérdés, hogy milyen módon részesüljön az önkormányzat a gazdaságban megtermelt jövedelmekből. A közjogi–szolgáltató önkormányzati karakterhez nyilvánvalóan az adóztatási részesedés áll közelebb, míg a vállalkozó önkormányzathoz a tulajdonosi (résztulajdonosi) részesedés.

E kérdés nem dönthető el tértől és időtől függetlenül. A lényeg azonban az, hogy *minden helyi önkormányzat elemi érdeke, hogy a területén megtermelt jövedelmekből részesedjen, s ezt a nyereségét a lakosság ellátásának fejlesztésére vagy éppen a termelés körülményeinek javítására fordítsa.* Hogy ezt adóztató hatóságként vagy vállalkozó önkormányzatként teszi-e, az végső soron a feltételek, a környezet függvénye, amelyekben az önkormányzat működik.

Az önkormányzatok tulajdona tekintetében a nemzetközi tapasztalatok adhatnak ugyan támpontokat, szemléletet, de pontos recepteket nem. Az önkormányzatokról szóló jogszabályok többnyire nem sorolják fel a tulajdon tárgyait, hiszen e vagyon történetileg alakult ki. Az önkormányzati vagyonnal való rendelkezés, a vállalkozás lehetősége és szabadsága aszerint korlátozott, hogy az egész jogrendszer alapjaiban hogyan fogja fel a területi önkormányzatokat. Ahol erősen hatalmi, igazgatási színezetet kaptak az önkormányzatok s az állami költségvetéssel szimbiózisban vannak (általában az európai kontinens országaiban), ott a gazdálkodás szabályai szigorúbbak, közjogi jellegűek, s a vállalkozás kivételes. Az angolszász jogrendszer országaiiban – elsősorban az Egyesült Államokban, Angliában –, ahol az állam nem vállal túlsúlyos szerepet az önkormányzatok finanszírozásában, ott a helyi vezetés sokkal inkább vállalkozó szemléletű. Az önkormányzatok a gazdaság szinte egyenrangú sze-

replőiként lépnek fel, tevékenységüket a magánjog szabályozza, s a közjog csak a szükséges garanciákat építi be. Az utóbbi évtizedben azonban közeledés tapasztalható, s egyre inkább tért hódít a vállalkozó önkormányzatok modellje Európában is.

Tulajdonos önkormányzatok = gazdag önkormányzatok?

A címben jelzett tétel olyan elterjedt illúzió, amivel minél előbb le kellene számolni. A tulajdonlástól általában túl sokat várni egyrészt azért nem szabad, mert a tulajdonosi minőség szempontjából rendkívül egyenlőtlen helyzetbe kerülnek a különböző önkormányzatok. Másrészt a jelenleg is a tanácsok által kezelt állami vagyon tulajdonba adása önmagában legfeljebb az állam „kilépését” jelenti a lakossági ellátásért viselt eddigi formális felelősségből. *Az önkormányzati tulajdon bevezetése nem lehet egyformáljogi* (deklaratív szabályozási, „könyvtírási”) *aktus*, s – véleményem szerint – nem is képzelhető el egyetlen központi normatív döntésként. Az önkormányzati törvénynek, illetve a tulajdoni reformhoz kapcsolódó jogalkotásnak egyszerűen szervezeti és szabályozási kereteket kellene adni a helyi döntésekhez. Az önkormányzatokról szóló törvény is jobb, ha csak felsorolja az önkormányzati tulajdoni tárgyak potenciális körét, de ezzel ne zárjon ki más megoldásokat. Meg kellene adni a lehetőséget arra, hogy az önkormányzat vagy egyéb vagyonkezelő szervek és tulajdonosok más tulajdonlási formákban is megegyezzenek, tehát hogy az önkormányzat akár le is mondhasson a tulajdonlás jogáról, illetve kötelességéről, kivéve természetesen azon vagyontárgyakat, amelyek a kötelezően ellátandó önkormányzati feladatokhoz nélkülözhetetlenek.

Az önkormányzati tulajdonba kerülő középületek, intézmények, infrastruktúra egy része – tudjuk – siralmas állapotban van. Nem hogy a vállalkozás, jövedelemszerzés lehetőségét nem biztosítja, hanem inkább óriási terheket ró a leendő tulajdonosokra.

Nemzetközi és magyar történelmi tapasztalatok mutatják, hogy *az önkormányzati vagyon mint jövedelemforrás elsősorban a városok számára lehetőség, míg a községekben egyszerűen a közösségi funkciók természetes materiális bázisa*. Az is bizonyos, hogy az önkormányzati tulajdonlás még a vállalkozó, gazdag városokban sem jelent olyan bevételi forrást, ami megalapozhatná (a helyi adókkal együtt is) az önfinanszírozást. *Az önkormányzatok állami támogatása olyan szükségszerűség*, amivel nem számolni struccpolitika lenne. Mindez azt is jelenti, hogy az intézmények tulajdonba adása nem mentesíti az államot a működtetés felelősségétől. Elszegényedett rurális térségekben, kisközségekben az önkormányzati tulajdonlás több problémát is felvet. Egyrészt intézményeik állapota általában rossz, másrészt az alapellátás több intézménye körzetesített, amelyeknek mind felosztása, mind közös tulajdonlása számtalan konfliktus forrása. Kutatásaim során felfokozott várakozással találok a hajdani közösségi földterületekkel (erdőkkel, legelőkkel stb.) kapcsolatban is. A veszteséges termelőszövetkezetek közös földjeiből való részesedés legfeljebb a veszteség megosztását eredményezi az önkormányzat és a tagság között. Az elnéptelenedő aprófalvak ön-

kormányzatai nyilvánvalóan nem profitálhatnak a telekértékesítésből sem. És vajon a közművek tulajdonlása (visszaszerzése az üzemeltető vállalatoktól) bármelyik településtípusban milyen hatást gyakorol majd a használati díjakra, különösen ha a közművállalatok állami támogatására gondolunk? Félő, hogy a közművek önkormányzati tulajdonlásának az lesz az ára, hogy elmarad e vállalatok állami támogatása. Erre az önkormányzatok csak fogyasztói díjemeléssel válaszolhatnak, ami nem fogja népszerűségüket növelni.

Az önkormányzatok tulajdonában maradó vagy oda kerülő, elsődlegesen szolgáltatásokat nyújtó vállalatoknak rendszerint éppen az a jellemzője – fejlett piacgazdaságokban is –, hogy nem nyereségesek, de fenntartásukhoz közösségi érdek fűződik.

A negatív példák sorolásával nem az a célom, hogy az önkormányzati tulajdonnal szemben agítaljak, pusztán arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy egy csődtömeg kezelése vagy tulajdonlása között nincs nagy különbség.

Jelenleg Magyarországon nagyon is vitatható megoldás lenne, hogy csak az eleve veszteséges szolgáltató vállalatok kerüljenek önkormányzati tulajdonba. Az adott hely, térség sajátos erőforrásaira épülő termelőipar (természetesen nem nagyüzemekre gondolok) önkormányzati tulajdonként hasznot hozó forrása lehet egy-egy városnak, nagyobb községnek, ha más fejlesztési forrásokra nemigen számíthatnak. A két világháború közti magyar önkormányzatok például maguk hasznosították a helyi bányákat, maguk működtették a vágóhidat, de hogy extrémebb példát hozzak, egy amerikai város gyümölcsöző üzletágává fejlesztette a komposztálást.

A magyar önkormányzatok tulajdonuk birtokában és maximális gazdálkodási önállóság mellett sem lesznek képesek önmagukban a helyi gazdaság- és infrastruktúra-fejlesztés problémáit megoldani. Vannak azonban olyan településtípusok, ahol az önkormányzatok valóban a helyi fejlesztés motorjaivá válhatnak.

Mást és mást jelent tehát a tulajdonlás a szegény kisközség és a gazdagabb város számára. Mindenütt pozitív változást hoz a korábbi költségvetési-kezelési szemléletből származó hanyagság, pazarlás helyébe lépő tulajdonosi gondosság és felelősség. A bevételi források növelése tehát egyfajta ésszerű, takarékos üzemeltetéssel valóban prognosztizálható. Tényleges átütő változást azonban az önkormányzati tulajdonnal való vállalkozás csak olyan gazdasági környezetben eredményezhet, ahol akadnak partnerek az önkormányzati vagyon gyümölcsöztetésére; ezek pedig jobbára városokban, prosperáló nagyközségekben, üdülőkörzetekben vagy más természeti, földrajzi attrakivitást nyújtó térségekben találhatók.

Meg kell tanulni tulajdonosként viselkedni

A nyugat-német városok igazán nem tekinthetők szegényeknek, mégis – bevallottan – idegen, ám egyre erősebb kihívás számukra a vállalkozói, „menedzsment” szemléletű szervezet és működés kialakítása, ami az amerikai városok uralkodó magatartásformájává vált. Már régi felismerés, hogy egy település (térség) gazdasági szereplőinek pozitív együttműködése csak akkor érhető el, ha az önkormányzatok a bürokr-

ratikus, hivatali szemlélettel szakítanak és rugalmasan képesek alkalmazkodni. Különösen fontos lesz ez nálunk, ahol a kormány önmagában nem lesz képes a depressziós térségek problémáit megoldani, az innováció területi terjedését menedzselni. A kormány helyzete ugyanis a makrogazdasági folyamatok kezelése vonatkozásában sem irigylésre méltó: nemcsak a csőd mértéke, hanem a bevethető eszközök elégtelensége miatt sem. A térségi problémák felismerése és a kilábalás hatékony stratégiájának egy országos központból történő kialakítása pedig – különösen egy piacgazdaságra aspiráló kormányzati felfogás esetén – nemcsak következtelenség (indokolatlan centralizáció), de eleve hibás módszer is lenne. Eddigi kutatási tapasztalataink azt mutatják, hogy az önkormányzatoknak rendkívül kedvezőtlen kiindulási feltételek középette kell az új szerepbe beletanulniuk.

Néhány helyi (községi és városi) tanács kísérletet tett vagyonának felmérésére, ám szinte reménytelen vállalkozásnak bizonyult a kaotikus, szegmentált és primitív nyilvántartási rendszer, a kialakulatlan vagyonértékelési módszerek miatt, amelyek a régóta forszírozott „gazdatudat” tökéletes hiányát mutatják. A már megindult tulajdonátalakítási folyamatokban kiderül, hogy a „kezelők”, „tulajdonosok”, intézmények, tanácsok, szövetkezetek sokszor egyszerűen nincsenek tisztában a rájuk bízott vagyon mértékével, értékével stb. De hiányoznak az olyan szakemberek is, akik rendelkeznek a szükséges speciális, interdiszciplináris felkészültséggel és megfelelő vezetői habilitással. A legnagyobb gond azonban, hogy hiányzik az önkormányzatiság biztos és részletes jövőképe, amely nélkülözhetetlen az óriási ütemben zajló gazdasági-tulajdoni átalakulás orientálásához, s így féltő, hogy a jövőbeni önkormányzatok „tulajdonosként” csak morzsákhoz és senkinek sem kellő csődtömeghez jutnak.

Rendszerváltás – kézivezérléssel vagy automatikára kapcsolva?

Magyarországon a válságot és a rendszerváltást területileg is kezelni, illetve irányítani kell. Ha ebben az önkormányzatokat decentralizált területi szervként, a nagy „uraldom cselédeként” intézményesítik, akkor a központi vezérlés hatékonysága minimális lesz, demokratizmusa pedig erősen kétséges. Ha viszont az önkormányzatokat a helyi hatalom megtestesítőjeként fogadjuk el és a funkcióik teljesítéséhez szükséges vagyont tulajdonosként rájuk bízunk, akkor olyan partnerekre számíthatunk, akik a kölcsönös érdekelttség alapján valóban felszínre hozzák a megbújó energiákat. Ezek a helyi energiák nem a partikularizmus „turbináját” táplálják, hanem a fejlődés területi kiegyenlítődéhez járulhatnak hozzá.

A rendszerváltást s a válságkezelést, de a tulajdonreformot sem lehet egy központi program automatikájára kapcsolva vezérelni. Ki kell építeni egy olyan decentralizált döntési rendszert, amelyik a központi szabályok keretei között, a helyi információk, szándékok és lehetőségek birtokában a vagyont a leghatékonyabban működtetni tudók kezébe juttatja. Az önkormányzatok ilyen tulajdonosok lehetnek.

Az ingatlanpiac szabályozásának változásai hazánkban

Fodor Lászlóné

Lehet-e gazdálkodni a területtel igazi ingatlanpiac nélkül?

Hazánkban az elmúlt negyven év ingatlanpiacát megosztottság, korlátozott működés, igazi piaci szereplők és ennek következtében a piaci értékítélet hiánya jellemezte.

A piac értékmérő funkcióját helyettesíteni kívánó központi döntések bonyolult ágazati egyeztetések révén remélték biztosítani a „racionális területhasználatot”.

A racionális területhasználat feltételezi a területgazdálkodás és az ingatlanpiac kiegyensúlyozott, spekulációmentes és dinamikus bővítését. A területgazdálkodás hatékonysága ugyanis lehetővé teszi az ingatlan tőkeértékének forgalombeli érvényesülését, míg a piac értékítélete kontrollmechanizmust jelent a területgazdálkodás számára (a forgalmon keresztül kimutatja a nem piaci döntésekből származó differenciált előnyöket és hátrányokat).

Az ingatlanpiacot alapvetően három szempontból lehet szabályozni: tulajdonjog, használati jog és használati cél szerint.

– *A tulajdonjogi szabályozásban* kiemelten fontos a tulajdonjogok alanyainak meghatározása, a tulajdonosi jogosítványok, illetve kötelezettségek rögzítése. Emellett e szabályozási körbe tartozik a tulajdoni tárgyak köre, mértéke és a tulajdonjogok forgalmából származó haszon, illetve jövedelem mértéke.

– *A használati jogok szabályozása* magába foglalja a használati jogok lehetséges címzettjeit, alanyait, tárgyait, a használat formáit, mértékét és időtartamát. Rögzíti a használók jogosítványait és kötelezettségeit, továbbá a használati jogok forgalmának szabályait és az ebből származó jövedelmek mértékét.

– *A használati cél, az ún. rendeltetés szabályozása*, amely a következő főbb kategóriákat foglalja magába: (1) mezőgazdasági művelés területei; (2) mezőgazdasági művelésből kivett területek, ezen belül: erdők, bányaművelés területei, vízgazdálkodás területei, energiagazdálkodás területei, közlekedés, hírközlés létesítményei, területei, közművezetékek, fokozottan védett területek, állami területek; (3) települési célt szolgáló területek, ezen belül: lakóterület, üdülőterület, termelés, szolgáltatás területei.

A fenti szabályozási szférák befolyásolják egymást. Ha például erősen korlátozzák a használati célt, akkor nem szükséges szigorúan szabályozni a használat mértékét vagy a használati jogok forgalmát. A tulajdoni viszonyok erős szabályozása esetén

pedig megengedhető a használati viszonyok, illetve a használati cél szempontjából történő szabályozás lazítása.

A polgári társadalmakban a tulajdonjogi szabályozás általában az alkotmány és a polgári jog szférájába, míg a használati viszonyok és a használati cél szabályozása a közjog szférájába tartozik, bár a használati viszonyokról a polgári jog is rendelkezik.

Magyarországon e szabályozási szférák súlya eltérően alakult; hol egymást erősítően, hol egymásnak ellentmondóan hatottak. A diszkriminatív tulajdonjogi szabályozást a használati jogok, illetve a használati cél szerinti szabályozás erősítette.

A reálfolyamatoknak a szabályozási szférára nehezedő nyomása azt eredményezte, hogy a tulajdonjogi szabályozás erős ideológiai tartalma miatt inkább a használati jog és a használati cél oldaláról próbálták kijátszani a szabályokat.

Ez jogilag ellentmondásos és tisztázatlan helyzeteket hozott létre a területgazdálkodásban és az ingatlanpiacon, aminek következtében mindkettő működése zavarossá vált, tovább romlott a piaci egyensúly. A kialakult feltételek között *felgyorsult az állami vagyon leértékelődése, spekulatív magatartás bontakozott ki*, ami egyre nehezebbé teszi a racionális területgazdálkodás feltételeinek, illetve az ingatlanpiac egyensúlyának megteremtését.

Hogyan alakult az ingatlanpiacot befolyásoló szabályozás?

A hazai ingatlanpiac 1945 utáni működését meghatározó tulajdonjogi, használati jogi, illetve használati cél szerinti szabályozásban meghatározó volt a szocializmus felépítésének célkitűzése. A nagy- és középbirtokrendszer felszámolását, s a parasztság földhözjuttatását szolgáló intézkedéseket követő 1949. évi alkotmányi szabályozás már abból indult ki, hogy „a gazdasági rend alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona. A Magyar Népköztársaság fejleszti és védi a társadalmi tulajdon minden formáját.” A föld társadalmi tulajdonba vétele – először döntően államosítása, majd szövetkezeti használatba, később tulajdonba vétele – elsőrendű céljává vált a szabályozásnak.

Az egységes és oszthatatlan állami tulajdon primátusa mellett az áru- és pénzvviszonyok megszűnését hirdető ideológiából táplálkozó közgazdasági elméletek hosszú ideig tagadták a föld értékképző szerepét, ennek következtében értékét és áru voltát. Ezt tükrözte a szabályozás, amely a tulajdoni, illetve használati viszonyokat tekintve kényszerjellegű és erősen diszkriminatív volt, döntően a használati célt szabályozva. Ebben az időszakban lényegében mind a tulajdoni, mind a használati jog szabályozása forgalomképtelenséget eredményezett; a föld haszonbérletbe adását is erősen korlátozták.

1957–67 között a tulajdonjogi szabályozás diszkriminatív jellege tovább erősödött. A tulajdonosi jogosítványok egyik szektorban sem érvényesültek teljes körűen.

Állami tulajdon esetében az állam kezelésbe, illetve használatba adta egyes vagyontárgyait, és jogosult volt az egyes szervek kezelésébe adott vagyontárgyak átcsó-

portosítására és újrafelosztására. A tulajdonosi jogosítványokat megosztotta, a birtoklás és a használat jogát átengedte, a rendelkezés jogát azonban nem.

A szövetkezetek vagyontárgyaikat kezelésbe adhatták, a használati cél szerint azonban korlátozva voltak, csak „rendeltetésszerűen” használhatták vagyontárgyaikat. A használati jogot meghatározott időre ingyenesen átengedhették tagjaik számára.

A magántulajdont és a személyi tulajdont korlátozták a legteljesebben. E szektorban megszabták mind a tulajdon, mind a használat mértékét, s azt is, hogy milyen célra használhatják az ingatlanokat (lakás, telek, kertművelés stb.).

Az ingatlanpiac az 1957–67 közötti időszakban mind a tulajdoni, mind a használati jogok forgalmát tekintve erősen korlátozott volt. A piaci értékítéletet nélkülöző ingyenes kiutalás, átengedés, csere, felajánlás, illetve kisajátítás (ez utóbbi esetben hatóságilag megállapított kártalanítás) jellemzi ezt a periódust.

Az állami tulajdon szférájában kiépültek azok a jogi intézmények, amelyek segítségével az állam mint tulajdonos a piac igénybevétele nélkül, közvetlenül vezérelte a termelők termelőeszközökkel történő ellátását, miközben szigorúan szabályozta a használati jogokat, méginkább a használati célt. Ezek a szabályok a föld esetében a legfőbb felhasználók (bányászat, villamosenergiaipar, építésügy, vízügy) érdekeit kifejező ágazati törvényekre épültek.

A reálfolyamatokat tekintve ez a periódus a mezőgazdaság kollektivizálásának, a nagyüzemi mezőgazdaság kialakításának és a városok extenzív növekedésének korszaka volt. A tulajdonjogi szabályozás ezeket a folyamatokat a következőkkel erősítette:

– A kollektivizálás, a szövetkezeti földtulajdon és földhasználat bővítése az egyéni gazdálkodók földbevitelével, döntően a személyi tulajdon, illetve használat rovására történt.

– A szabályozás megkönnyítette a személyi és az állami, illetve a személyi és a szövetkezeti földtulajdon közti forgalmat (kártérítés, csere vonatkozásában), ezzel elősegítette a szövetkezeti földek koncentrációját, a nagyüzemi táblák kialakítását.

– Az állami földek forgalomképtelenségét kimondó PTK az állami szektoron belül a kezelői jogok forgalmát nem zárta ki, ám ezt adminisztratív szabályozókon keresztül, hatósági tranzakciókkal bonyolította le. Ilyen körülmények között a párhuzamosan végbement extenzív városodási folyamat akadály nélkül tudta igénybe venni a mezőgazdasági hasznosítású ún. állami tartalékföldeket.

A tulajdoni jogok, illetve a használati jogok szabályozását napjainkig meghatározza a használati cél. Alapvetően különböznek e rendelkezések a mezőgazdasági célú földhasznosítás, illetve a mezőgazdasági művelésből kivett területek esetében, ez utóbbin belül pedig más és más a szabályozás a forgalomképtelen tulajdoni tárgyak (ezek kizárólag az állam tulajdonában vannak), illetve a forgalomképes vagyontárgyak körében. Ez utóbbin belül pedig eltér a szabályozás a mezőgazdasági művelésből kivett építési területek, lakó- és üdülőtelkek, illetve a lakás-, üdülő- és helyiséggazdálkodás körébe tartozó ingatlanok szabályozása tekintetében. Az 1967–76 között mutatkozó változások a mezőgazdasági művelésű földek szabályozásában jól tükrözik a földtulajdon társadalmisításában végbement folyamat lezárulását, a termelőszövetkezeti tu-

lajdon további növelésének korlátait. A szövetkezetesítés akkor zárult le, amikor lényegileg nem volt már több magántulajdonban lévő földterület, amelyet szövetkezeti használatba lehetett vonni. Ekkor a termelőszövetkezeteket a birtokukban lévő földek döntő részén csak a használati jog illette meg, a tulajdonjog túlnyomó részben a tagoké, azok családtagjaié, esetenként kívülálló személyeké, illetve az államé maradt. A termelőszövetkezetek megerősödését követő földbirtokpolitikai rendelkezések arra irányultak, hogy a használati jogot mindenáron megőrizhessék. A földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló 1967. évi IV. törvény a szövetkezeti földtulajdon és földhasználat egységét kívánta megteremteni, és a használati joggal szemben a szövetkezeti tulajdonjogot erősítette.

Változás történt a személyi földtulajdon, illetve földhasználat megítélésében is. A magántulajdonban lévő földek állami, illetve szövetkezeti tulajdonba (használatba) vétele, továbbá a nagyüzemi földhasználat általánossá válása következtében erőteljesen csökkent magánföldhasználat megkívánta az állampolgárok személyes szükségleteit szolgáló földek fokozott védelmét. Törvényszinten általánosan elismerték a személyi földtulajdont, illetve földhasználatot: azaz ekkor már nemcsak a termelőszövetkezetek háztáji földjét és az egyéni tulajdonban lévő építési telkeket tekintették személyi földtulajdonnak (földhasználatnak), hanem annak minősítették az állampolgárok egyéni tulajdonában (használatában) lévő belterületi és zártkerti földeket is. Ám a személyi földtulajdont és földhasználatot erősen korlátozták mind mértékét, mind a használati célt tekintve.

Egy piac akkor mobil, ha forgalma nincs korlátozva sem a használati cél, sem a tulajdonjog, sem a használat szempontjából. Magyarországon 1967-ig a szabályozás a tulajdonjog szférájában minden vonatkozásban megkülönbözteti az állami és a szövetkezeti, azaz a szocialista tulajdont, valamint a személyi tulajdont, sőt az állami és a szövetkezeti tulajdon között is különbséget tett. Különbséget tett továbbá a forgalmon belül a forgalom formája szerint: tulajdonjog átruházása, illetve a tulajdonjog gyakorlásának – kezelői jog címén – történő átruházása között. A mezőgazdasági művelésből kivett, forgalomképtelen földek, ingatlanok részpiacára ez utóbbi típusú jogátruházás a jellemző. A tulajdoni jog ebben a szférában nem ruházható át, a kezelői jog, illetve a használati jog igen. A tulajdonjogi forgalom ennek következtében nulla, kivéve a házhelyeket és a földcserét. Ezzel szemben a tulajdonjog gyakorlásának, a kezelői jognak az állami szektoron belüli forgalma élénk, ami különböző visszaélésekre ad lehetőséget, mivel az állami tulajdon kezelője nem lehet csak állami szerv vagy társadalmi szervezet, míg a szövetkezetek és a magánszemélyek az állami tulajdont csak használatba vagy bérbe kaphatják.

A kezelői jogok piacát hatósági árak jellemzik. A földhasználati jog ugyancsak átruházható. Ezek a tranzakciók azonban nem piaci jellegűek, pusztán jogi ügyletek. A szabályozás ebben a szférában a tulajdonjogi szabályozás merevsége következtében a kezelői, illetve használati jogok terén puhította a korlátokat, miközben a használati cél szerint továbbra is fenntartotta az erőteljes differenciálást (az ágazati törvények érvényben maradtak!).

Az említett időszakban a forgalomképtelen, művelésből kivett területek 100%-osan

állami tulajdonban voltak, míg a mezőgazdasági művelésű földeknél az ún. szocialista szektor tulajdoni részaránya dominált. A lakó- és üdülőtellek túlnyomó többsége személyi tulajdonban volt. A személyi tulajdon magas részaránya ellenére *a mezőgazdasági művelésből kivett építési területek, lakó- és üdülőtellek részpiacát jellemzi leginkább a használati cél szerinti rendkívül merev szabályozás*, amely az 1964. évi építésügyi törvényen nyugszik. A törvény, de különösképpen az azt végrehajtó alacsonyabb szintű kormány- és ágazati jogszabályok tömege gondoskodott arról, hogy garantálja az állam központi szervei számára a tulajdonosi, a közvetlen rendelkezési jogokat. E kvázi rendelkezési jogok ugyanakkor kiterjedtek a nem állami tulajdon körére is.

Az ingatlanpiacot befolyásoló építésügyi szabályozás (települési szerepkör meghatározása, belterületbe vonás, övezeti besorolás, építési tilalom, telekalakítás, beépítési kötelezettség elrendelése stb.), valamint az ún. állami telekellátás rendszere inflációs hatást fejt ki a telekpiacra.

A lakás-, üdülő- és helyiséggazdálkodás körébe tartozó részpiac maga is több különböző szférára oszlik a használati cél szempontjából, amelynek merev szabályozása következtében a lakás, az üdülő és a helyiség rendeltetésű ingatlanok önálló részpiacai közti forgalom minimális.

A tulajdonjogi szabályozás, amely a magánszemély tulajdonosi jogait (a tulajdon mértékén keresztül) keményen korlátozza az állami tulajdonnal szemben, az állami, a szövetkezeti, illetve a magánszektor közötti forgalom szempontjából is megosztja a piacot. Az állami tulajdon szférájában a tulajdon három részjogosítványát (birtoklást, használatot, rendelkezést) konkrétan a különböző kormány- és miniszteri rendeletek alapján hatósági jogkörben a helyi tanácsok szakigazgatási szervei gyakorolják a használati jogok, bérleti jogok átengedésével; kiutaló, engedélyező, illetve a kisajátítást elrendelő hatósági határozatok tömegével. Az állami bérlakások esetében a bérbeadó csak névlegesen az IKV, illetve szolgálati lakások esetében egyéb állami szerv. Mint kezelőkre, rájuk csak a lebonyolítás és a tulajdonost terhelő kötelezettségek maradnak kezelői jog címén, jogosítványok alig. *A tulajdonosi jogosítványoknak, illetve kötelezettségeknek ez a szétszakíthatósága az állami tulajdon szférájában kizárja a gazdálkodás ésszerűségének kialakulását.* A kezelői jogok alulértékelve, hatósági áron vagy ingyenesen kerülnek forgalomba, csakúgy, mint a használati jogok.

A lakáspiacot élénk használatijog-piac jellemzi, ami az állami szektorban nulla áras, a többi szektorban ugyancsak élénk a piac, de magas árkakkal.

1976-ig az ingatlanpiac egészére igaz, hogy az valamennyi szempontból megosztott: tulajdoni formák szerint, a vagyon (tulajdonjog), illetve a vagyoni értékű jogok (használati jogok) szerint, s a használati cél szerint egyaránt. A használati jogok piacánál általában nyomott piacról beszélhetünk. Igazi piaci szereplők hiányában az adminisztratív piac dominál mindenütt, kivéve a személyi tulajdon relatíve magasabb részarányával jellemezhető telek- és lakáspiacra, ahol viszont a tulajdon mértékének korlátozása következtében immobil a piac.

1976-ban az ún. szocialista szektor tulajdonának védelmére bevezették a tartós földhasználat intézményét, amely szerint az állami és szövetkezeti tulajdonban álló építési telkeknek építkezés céljára való felhasználása nagyrészt földhasználati jog lé-

tesítésével történhetett. Az új intézmény szükségképpen a föld és az épület tulajdonjogának elválását eredményezte.

A tulajdoni és használati viszonyokat érintő, a PTK-tól eltérő szabályozás, valamint az ennek nyomán kialakult tényleges helyzet szükségessé tette a PTK korszerűsítését, amire 1977-ben került sor.

Az ingatlanpiacot ebben az időszakban a tulajdonpótló jogi intézmények (kezelői jog, tartós földhasználat) forgalmának élénkülése, valamint a használati jogok piacának megerősödése mellett a tulajdoni jogok piacának kikapcsolása, a személyi tulajdon szférájában a forgalom korlátozása, illetve elidegenítési kényszer jellemzi. Az állam közvetlen tulajdonosi funkciója ágazati irányítás formájában kiteljesedik, az adminisztratív szabályozás virágkorát éli.

Az állami, illetve szövetkezeti tulajdon feltétlen elsődlegességének elvéhez fűződő szabályozás azonban nem szolgálta sem a teljes körű földhasznosítás igényét, sem általában a racionális területhasználatot, s végképp nem a területtel való gazdálkodást. Annak ugyanis az felel meg, ha a földtőke a tulajdoni szektorok között szabadon áramlik azokhoz az akár egyéni, akár kollektív földhasználókhoz, akik a leghatékonyabban képesek a föld ésszerű hasznosítására.

Az ingatlanpiac szabályozása napjainkban

Az állami központi irányítás súlyának csökkentése akkor lesz eredményes, ha mérséklődik az állam tulajdonosi pozíciója.

S bár átfogó tulajdonreformra mindeddig nem került sor, a jogalkotás számos, a tulajdonviszonyok megváltozását, a monolitikus állami tulajdon lebontását, a privatizálást célzó jogszabályt hozott.

Ezek közé tartozik a földről szóló 1987. évi I. törvény, amely az állami tulajdon kezelőit egy csapásra valamennyi tulajdonosi joggal felruházta: lehetővé tette, hogy a kezelő a kezelésében álló ingatlan tulajdonjogát átruházhassa szövetkezetre, jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társulásra, valamint társadalmi szervre. E szabályozás a tulajdoni jogok szektorok közötti forgalmának eddigi merev korlátozását részben feloldotta, az állami és szövetkezeti tulajdon egymás közti átruházását szabadon lehetővé tette; az állami, szövetkezeti tulajdon magánszemélyek és társaságaik részére történő elidegenítésére azonban továbbra is szűk körben adott lehetőséget. A magánszféra számára a szabályozás továbbra is korlátozta az egy személy, illetve az egy család által megszerezhető lakás-, üdülő- és termőföldtulajdon mértékét.

A földtörvény 1989. évi módosításainak célja a föld forgalomképességének megteremtése volt. A magánszemélyek tulajdonszerzési korlátozásának feloldása mellett e célt szolgálja a szövetkezeti földtulajdon és földhasználat új szabályozása is, amely lehetővé kívánja tenni, hogy a tagok egymás közti tulajdoni részarányukat a mezőgazdasági szövetkezet elővásárlási joga mellett egymás között átruházhassák, illetve a kijelölt, nagyüzemi művelésre kevésbé alkalmas táblákon a tag korábban bevitt és közös használatba adott földjét vagy annak egy részét egyéni művelésre kiadja.

A gazdaság megújulását célzó kormányprogram (többszektörű gazdaság kialakítása, külföldi működőtőke-behozatal stb.) szükségessé tette a tulajdonszerzés szabályainak további liberalizálását, a korlátozó rendelkezések oldását. A további fejlődéshez elengedhetlenné vált a vagyonérdekelttség, a vagyonbiztonság megteremtése és külső – belföldi és külföldi – tőke bevonása. E törekvéseket tükrözik azok az új törvények, rendeletek, jogszabálykorszerűsítések (gazdasági, társasági törvény, átalakulási törvény, vállalati törvény), amelyek a gazdasági társaságok létrehozását, illetve azok átalakulását szabályozzák, mélyreható változások lehetőségét teremtve meg a tulajdonviszonyok terén, liberalizálva a tulajdonszerzés szabályait (földtörvény, külföldiek magyarországi befektetéséről szóló törvény). A gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról szóló törvény többek között lehetőséget teremt állami vállalatok gazdasági társasággá alakulására, s ezáltal az állami tulajdon társasági tulajdonba kerülésére. Az átalakulási törvény és a gazdasági társaságokra vonatkozó törvény külső tőkebevonás mellett lehetővé kívánja tenni a korábbi túlállamosítás korrigálását, az állami tulajdon egy részének privatizálását; társadalmi szervezetek, magánvállalkozások, külföldiek részére történő végleges vagy bérleti rendszerben – üzleti alapon – történő átadását.

E törvények hatásaként, illetve a gazdaságban zajló strukturális átrendeződés következtében valamennyi szektorban erősödött az ingatlanforgalom. Ez értelemszerűen együtt jár a földhasználat erőteljes megváltozásával. A kétszintű bankrendszer megteremtése, a vállalkozások, a kisservezetek számának növekedése már eddig is az ingatlanpiac megélénkülését eredményezte. 1987-től felerősödött a tanácsok vállalkozói tevékenysége is; az állami telkek, ingatlanok eladása, átruházása, az egyszerű igénybevételi díjak beszedése helyett a rájuk bízott telkekkel, épületekkel mint tőkével szállnak be egy-egy üzleti vállalkozásba. Az ilyen akciók hosszabb távon biztosítanak hasznot az üzletből, másrészt az ingatlan magas szabadpiaci ára következtében az üzleti részesedési hányad is magas. A sikeres ingatlanvállalkozás eredménye jelentősen növelheti a tanács érdekeltségi bevételeit, ám a tanácsok rossz alkupozíciója, pénzügyi kiszolgáltatottsága, s a szakértelem hiánya következtében az ebből származó haszon a spekulatív beállítottságú bankok és pénzügyi intézetek kezébe került.

Az ismertett jogszabálykorszerűsítések határozott előrelépést jelentenek az ingatlanpiac egyensúlyának s dinamikus bővülésének megteremtése terén, ám messze *nem elegendők a területgazdálkodási tevékenység önszabályozó mechanizmusának kialakítása szempontjából.*

Változatlanul érvényben vannak az ún. szocialista tulajdon primátusának, a központi állam mindenhatóságának elvén alapuló, a tulajdoni jogokat használati cél szempontjából korlátozó jogszabályok (ágazati törvények, s a hozzájuk rendelt jogszabálytömeg), a hatóság kiutaló, engedélyező, jóváhagyó stb., döntően forgalomkorlátozó tevékenységét megalapozó rendeletek, határozatok, utasítások, s a piaci értékítéletet helyettesíteni kívánó hatósági árak. Az állami szektorban még mindig elsősorban a használati jogok piaca dominál, különösen a helyiséggazdálkodás körébe tartozó ingatlanok esetében.

A tulajdonviszonyok átalakítása szempontjából meghatározó földtörvény – amint

azt a földtörvény 1989. és 1990. évi gyakori módosításai is jól tükrözik – nem képes betölteni a tulajdonviszonyok átfogó szabályozását, hiszen az ágazati törvényekhez hasonlóan, a mezőgazdaság érdekeinek érvényesülését tartva szem előtt szabályozza a földtulajdont, s nem tudja a rendszer keretében kezelni a belterületi ingatlanokat, nem számol az önkormányzati tulajdonnal mint sajátos tulajdonformával.

A tulajdon alkotmányhoz kapcsolt átfogó, polgárjogi szabályozásának hiányában, a tulajdoni–földhasználati viszonyok összehangolt rendszerének kialakítása nélkül, továbbá a forgalmat akadályozó adminisztratív korlátok szükséges minimumra csökkentésének hiányában az ingatlanpiac zavaros, áttekinthetetlen és megosztott marad. A meglévő monopóliumok spekulációs célú kihasználásának lehetőségeit az állami vagyongyűnőtség némileg korlátozhatja ugyan, de a piac fennálló, sőt az utóbbi hónapokban megerősödő korlátai, továbbá a piaci értékítélet hiánya semmiképpen sem szolgálják a területgazdálkodás hatékonyságát.

Hogyan tovább?

Az ingatlanpiac versenyhelyzetének megteremtése és fenntartása alapvető változásokot tesz szükségessé mind a polgári jog, mind a közjog szférájában.

Napjaink égető problémája a tulajdonjog átfogó reformja, amelynek a tulajdonosi érdekelttség erősítésén keresztül a gazdaság dinamizálását kell szolgálnia. Csak eme alapvető célkitűzésnek a tükrében mérlegelhetők a tulajdonviszonyok korszerűsítése kapcsán felmerülő politikai szempontok: nevezetesen a privatizálás és a reprivatizálás kérdései. Semmiféle, mégoly tetszetősnek tűnő politikai érveknek sem lehet prioritásuk a gazdasági racionalitással szemben. Reprivatizálásnak csak ott és olyan mértékben van létjogosultsága, ahol és ameddig az nem indít el kedvezőtlen folyamatokat a gazdaságban.

A tulajdonviszonyok átfogó korszerűsítésénél az alábbi elvek figyelembevétele lenne kívánatos:

- gazdasági megfontolásokból kiindulva megfelelő arányok biztosítása az új tulajdonformák között: kincstári vagyon, önkormányzati tulajdon, vállalati, társasági tulajdon, szövetkezeti tulajdon, egyéb közösségi tulajdon, magántulajdon stb.;
- versenyszellemű és nyilvános privatizálási folyamat garantálása;
- kellő rugalmasság biztosítása valamennyi tulajdoni szférában, különösen az önkormányzati tulajdont illetően. A tulajdon szabályozása ne lehessen kényszerítő jellegű, központilag meghatározott. A helyi önkormányzatok a helyi adottságok figyelembevételével dönthessenek a tulajdoni formákról, arról, hogy mit kívánnak privatizálni, mi az, ami nem szolgálja közvetlenül a közjó érdekeit, illetve a szociálpolitikai feladatok ellátását.

A tulajdoni jogok közjog által történő korlátozását a közjó szempontjából szükséges minimumra célszerű csökkenteni. Ennek megfelelően a közjog érvényesülését inkább a területek felhasználásánál (cél, mód, intenzitás, ökológiai egyensúly), azaz a használati jog szférájában kell garantálni. Ehhez az szükséges, hogy a használat-

orientált szabályozás decentralizált, döntően önkormányzati szabályozás legyen; állami beavatkozásra csak a stratégiai szempontok érvényesítése, illetve az ökológiai egyensúly megteremtése érdekében kerüljön sor; a településeken belül a szabályozás eszközei főleg városrendezési jellegűek legyenek.

A gazdasági szabályozás szférájában érvényesítendő elv, hogy a területgazdálkodási, ingatlanvállalkozási tevékenységet ne érje hátrányos megkülönböztetés a gazdaság más szektoraihoz képest. Meg kell teremteni annak a feltételeit, hogy az ingatlanpiacon keletkezett hozzáadott értéket diszkrimináció nélkül lehessen mobilizálni a tőkekörforgásban.

Összefüggések a városok fejlesztése és épületállománya között

Faragó Kálmán

Az épületállomány a települések olyan adottsága, amely egyaránt meghatározó jelentőségű a fejlesztési szándékok megfogalmazásában és azok megvalósításában. Ez a jelentősége abból származik, hogy egyfelől: az épületállomány állapota beavatkozásokat (bővítést, átalakítást, korszerűsítést stb.) kívánhat, vagyis igénybe veheti a fejlesztés anyagi eszközeit; másfelől: szinte minden fejlesztési tevékenységnek vannak területi-létesítményi következményei. Az épületállományba történő beavatkozás abban az értelemben is része a településfejlesztésnek, hogy az épületek állapota erősen hat a lakosság életkörülményeire és ellátására, általában a települési funkciók betöltésére.

Ezek az alapvető összefüggések nem ismeretlenek, és a településfejlesztésben közreműködők szemléletét, tevékenységét többé-kevésbé mindig is motiválták, de a törvényszerűségek kellő mélységű feltárása nem történt meg. A jelenlegi, inkább ösztönös gondolkodás tudatossá válását az is sürgeti, hogy számolni kell a már megindult átalakulások következő időszakbeli hatásaival. Mindenek előtt azzal, hogy az épületállománnyal kapcsolatos tulajdonosi, kezelői érdekeltségek és jogosítványok a jövőben még sokrétűbbé válnak, s a mostanihoz képest módosulnak. Részben ezek következményeként változni fog a településfejlesztés és -rendezés eszköztára és beavatkozási lehetősége.

Mivel átfogó kutatás nem folyt e területen és a hivatalos statisztikai szolgálat nem rendelkezik a városok teljes épületállományát magába foglaló épületkataszterrel, a kutatás első szakaszában főleg a helyzetfeltárással és -értékeléssel kellett foglalkozni. Ezzel párhuzamosan azonban lehetőség nyílt néhány következtetés levonására is.

A helyzetfeltárás és -értékelés szempontjai és tanulságai

Vizsgálataink nem teljes körű adatfeldolgozáson alapulnak: csak a városokban található lakóépületeket, középületeket, üdülőket és üzemi épületeket – azaz döntően a magasépítési tevékenység nyomán létrejött épületfajtákat – vonja be körébe, kirekesztve a közlekedési és közműhálózatok épületeit és építményeit, amelyek mélyépítési munkálatokhoz kapcsolódóan keletkeztek.

Áttekintésünk kezelhetőségét elősegíti, ha abból kirekesztjük az 1980. január után városossá nyilvánított községeket, mert ezek közül több csak részben rendelkezik azok-

kal az ismérvekkel, amelyek felfogásunk szerint a város fogalmához hozzátartoznak. Ezen városok épületállománya olyan hiányosságokat mutat, amelyek a városi átlagokat torzítják. A vizsgálatból való kirekesztésük mellett szólnak a rájuk vonatkozó statisztikai adatok hiányosságai is. Vizsgálatunk végül is 96 városra terjed ki, amelyek 1980. január 1-én ilyen rangot viseltek. Még ilyen szűkítés mellett sem lehet azonban az egész városállományt globálisan szemlélni, mert ez a tényeket elfedő átlagok képzéséhez és így torz következtetések levonásához vezetne. Ezért öt csoportot különböztetünk meg a lakosság száma és a településhálózati szerep alapján (1) a fővárost, (2) az öt nagyvárost, továbbá (3) 17 középvárost, valamint a kisvárosok két csoportját, és pedig (4) a 32 tradicionális kisvárost, amelyek már az 1949. évi népszámlálás idején is városi rangot viseltek, és (5) azokat, amelyeket ezután, de 1980. január 1-ig bezárolag nyilvánítottak várossá (41 ilyen város van). (A város csoportok tagjainak felsorolását lásd a cikk végén található Függelékben.)

A lakóépületállomány helyzetéről és a vele kapcsolatos teendők jellegéről a lakásellátottságra vonatkozó, valamint az épületek állapotát jellemző mutatók adhatnak felvilágosítást. (Lásd ezzel kapcsolatban a 69. oldalon lévő felső táblázatot.)

A mennyiségi lakásellátás folyamatos javulást és a város csoportok közötti különbségek mérséklődésének tendenciáját mutatja. Önmagukban a mutatószámok sem kedvezőtlenek, mert közelítenek a szakirodalomban elfogadhatónak tartott 2,5 lakos/lakás és 1,2–1,3 lakos/szoba értékekhez. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az átlagok elfedik a városok közötti egyenlőtlenségeket, valamint a családok nagyság szerinti megoszlása és a lakásnagyságok közötti ellentmondásokat stb. Fel kell arra is figyelni, hogy a folyamatos javulás megszakadását vetíti elének a lakásépítési tevékenység nyolcvanas években bekövetkezett állandó csökkenése. Budapesten az 1000 főre jutó évi lakásépítés az 1980. évi 8,21-ről 1988-ra 4,03-ra csökkent, és a többi város csoportban hasonló mérséklődés következett be: a nagyvárosokban 10,82-ről 5,32-re, a középvárosokban 11,13-ről 5,48-ra, a tradicionális kisvárosokban 10,17-ről 5,11-re, az újabb kisvárosokban 12,10-ről 5,08-ra. *Ez a tendencia még a városi lakosság növekedésének lelassulását figyelembe véve is a mennyiségi ellátottság romlásával fenyeget.*

A lakásellátás minősége szempontjából jelentős és igen költséges vizes közművekkel való felszereltség elmúlt negyven év alatti fejlődésének mértéke önmagában kielégítő, és az is megnyugtató, hogy a vízvezetékes lakások aránya tekintetében a város csoportok közötti különbségek jelentősen mérséklődtek. Nyugtalanító viszont, hogy míg az első húsz évben alig különbözött a vízvezetékes és csatornázott lakások száma, addig az utóbbi két évtizedben az olló veszedelmesen szétnyílt a csatornaépítési tevékenység lelassulása következtében. Ez a probléma *nem csupán a lakás komfort oldaláról érdemel figyelmet, hanem az előálló súlyos környezeti károsodások miatt is.* A következő évek településfejlesztésének egyik legfontosabb feladata lenne ezen elmaradás fokozatos felszámolása – elsősorban a kisvárosokban.

A feltételes mód használata azért indokolt, mert a lakóépületállomány óriási többségét földszintes lakóházak képezik, és az ezekkel beépült nagy kiterjedésű lakóterületek csatornázása roppant költségigényes. Az 1980. évi adatok szerint a földszintes

lakóépületek aránya Budapesten 82,1%, a nagyvárosokban 88,0%, a középvárosokban 90,6%, a kisvárosokban 96,7%, illetve 95,1% volt. Mivel az elmúlt évtizedben a lakásépítési tevékenység egyre több családi házat és egyre kevesebb emeletes lakóépületet produkált, az arányok napjainkban sem különbözhetnek lényegesen a tíz évvel ezelőtől. Ha ehhez hozzávesszük a szennyvíztisztító telepek legtöbb városban fennálló hiányát és a meglévők szűkös kapacitását, a közelebbi jövő reális célkitűzése csak a helyzet további romlásának megakadályozása lehet.

Ezt az állítást az is alátámasztja, hogy városainkban – az utóbbi két évtizedbeli csökkenés ellenére – változatlanul igen magas a vályogból épült lakóházak aránya: az 1980. január 1-i állapot szerint Budapesten 3,53%, a nagyvárosokban 16,58%, a középvárosokban 30,59%, a kisvárosokban 53,89%, illetve 29,89%. A globális adatok elfedik ugyan az egyes városok között e tekintetben fennálló igen nagy különbségeket, de érzékeltetik a minőségi előrelépés nehézségeit. E nehézségeket legfeljebb kis mértékben csökkentti, hogy a vidéki városokban a nyolcvanas években lebontott 50 563 lakás többsége feltételezhetően vályogházban volt.

Míg a lakóépületekről rendelkezésre állnak részletesebb információk, a középületek esetében csupán az ellátottságról vannak adatok, azok is elsősorban az alapfokú intézményekre vonatkozólag (pl. általános iskola, óvoda, bölcsőde, körzeti orvosi rendelő, boltok). Az épületek állapotáról nincsenek statisztikai adatok. Néhány közép-fokú (pl. áruházak, filmszínházak, szakrendelők, középiskolák) és magasabb fokú (az egész város és a hozzátartozó régiót szolgáló intézmények, pl. kórház, múzeum) intézmény kapacitása ismert ugyan, de ez még az ellátottságról sem ad valós tájékoztatást, mert ezen intézmények regionális funkciókat is betöltenek.

Az alapfokú intézményellátás tekintetében a város csoportok lényeges különbségei arra utalnak, hogy az egyes városok között ennél is nagyobb eltérések állnak fenn. Ezt a feltevést különben a részletes vizsgálatok igazolták. (Lásd a 69. oldalon lévő alsó táblázatot.) *Szembetűnő Budapest minden tekintetben fennálló jelentős elmaradása* mind a négy város csoporthoz képest, noha ezek legkedvezőbb 1988. évi mutatói sem érik el a szakirodalomban javasolt ellátási normák alsó határát. A jövőbeli helyzet nagymértékben függ attól, hogy a most következő időszak várható beruházási nehézségei hogyan fékezik le az elmúlt két évtized imponáló fejlődési dinamikáját. Biztató viszont, hogy az 1970. és 1988. évi ellátottsági mutatók között 60–80%-os különbség van, amiből arra következtethetünk, hogy a vizsgált közintézmények közel fele olyan épületben működik, amely legfeljebb húsz éves lehet. Ez ugyan nem minden esetben jelent feltétlenül magas fokú korszerűséget, de az épületek állagát illetően mindenképpen megnyugtató adat.

A leggyakrabban előforduló közép-fokú intézményekkel (középiskolával, mozival, kórházzal) való ellátottság tekintetében meglepő, hogy nem nagy a különbség az egyes város csoportok között (lásd a 70. oldalon lévő táblázatot). Budapest relatív elmaradása e tekintetben is fennáll, amit súlyosbítanak a főváros kiterjedt agglomerációjának lakosságával kapcsolatos ellátási feladatok. Valamennyi város csoport esetében aggodalomra ad okot, hogy míg a vizsgált alapfokú intézményekkel való ellátottság egyenletesen és erőteljesen javult, addig a *középfokú intézmények 1970. és*

1988. évi mutatói között alig van különbség, sőt nem egyszer csökkenés következett be. Ennek oka a mérsékelt építési tevékenység mellett az avult, rendeltetésükre alkalmatlan középületek megszüntetése volt. Javulásra a beruházási lehetőségek várható szűkülése mellett azért is kevés a kilátás, mert a középfokú intézmények épületeinek létesítése nagyon költségigényes. Az utóbbi időben mód nyílt arra, hogy más rendeltetésű épületeket középületek céljaira alakítsanak át – ez azonban nagyon vitatható eredményekkel járhat, mert teljes értékű használhatóságot csak ritkán lehet elérni.

Az üdülőépületek egy öszvárosi szintű áttekintésben csak annyiban kezelhetők, hogy elkülöníthető azoknak a városoknak a csoportja, amelyek fejlesztésében az üdülőépületek figyelembe veendő adottságot jelentenek. A 18 város közül, amelyet a statisztikai felmérések „idegenforgalmilag jelentősebb”-nek tekintenek, főleg a kisebbekben szövi át az üdülési rendeltetés a városterület egészét vagy nagy részét és válik az átfogó jellegű városfejlesztési elhatározások döntő tényezőjévé. A többi városban inkább a lokális problémák a jellemzőek. Részletes adatok híján csak valószínűsíteni tudjuk, hogy e problémák kevésbé erednek az épületállomány jellegzetességeiből, mint az infrastruktúra hiányaiból, a közelebbi és távolabbi környezet előnytelen voltából stb.

Hasonló megállapításokat tehetünk az üzemi épületekkel kapcsolatosan is: a közelebbi és távolabbi környezethez való viszony, a közmű- és közlekedési, a telekommunikációs kapcsolatok, a kooperáció lehetőségei stb. itt is lényegesebbnek tűnnek. Ennek megfelelően a városok termelési szerepére vonatkozó döntések kevésbé függenek az üzemi épületek állományának jellegzetességeitől. Ami pedig a helyi feladatokat illeti, mind az üzemek működését elősegítő, mind a környezetük védelmét szolgáló teendők meghatározása egyedi vizsgálatokat és megoldásokat igényel.

Néhány előzetes következtetés

A város csoportok szerint differenciált adatok és mutatószámok még mindig olyan átlagokat eredményeznek, amelyek lényeges problémákat fednek el. Így például a részletesebb elemzések arra hívják fel a figyelmet, hogy a kiemelt fejlesztésben részesült kisvárosok messze elmaradnak csoportjuk ellátottsági átlagmutatóitól. Ajka, Kazincbarcika, Leninváros, Paks, Százhalombatta és Várpalota a nyolcvanas években a városokban végrehajtott ipari beruházások 24,7%-át kapta, de szinte minden kisváros jobb helyzetben van náluk lakás- és intézményellátottság tekintetében. Csak részben kárpótolja őket ezért épületállományuk nagy részének fiatal kora és felszereltsége. A gazdasági potenciál növelése következtében megnyilvánuló városfejlesztés és az épületállomány-fejlesztés közötti elméleti összefüggés és kölcsönhatás tehát a gyakorlatban nem feltétlenül érvényesül, esetleg – mint a példában – visszajára is fordulhat.

Kívánatos lenne, hogy a jövőben a helyi és egyedi ellentmondások feloldása kerüljön előtérbe, de emellett olyan, az egész városállományt figyelembe vevő összehangolt

fejlesztés sem nélkülözhető, amely számol az adottságokkal és a lehetőségekkel, biztosítva a folyamatosság fenntartását. E tekintetben az lenne az elsőrendű feladat, hogy ne szakadjon meg a mennyiségi ellátottság elmúlt két évtizedben megfigyelhető kiegyenlítődése, amelyet bizonyos mértékben az ellátás minőségi színvonalának közelítése is kísért. Az adatok egyértelműen utalnak arra, hogy a kisvárosok hátrányának további ledolgozása mellett egy idő múlva Budapest elmaradásának csökkentése lesz a feladat; az ezzel járó anyagi terhet csak a mostaninál sokkal kedvezőbb gazdasági helyzetben vállalhatja majd az ország.

Belátható időn belül eljuthatunk oda, hogy nem az épületállomány gyarapítása lesz a főfeladat, hanem minőségi szintjének emelése. A minőségi javulás előfeltétele a közműellátás, azon belül is főleg a csatornázás fejlesztése. Az ehhez szükséges anyagi eszközök előteremtése csak kis lépésekben, az érdekeltségek és a helyi lehetőségek kiaknázásával képzelhető el. Lényegesen könnyítené a helyzetet, ha mérséklődne vagy még inkább ha abbamaradna a városok lakóterületének kiterjesztése, ami jelenleg ugyan anyagilag lélegzethez juttatja az önkormányzatokat, de később nehezen megoldható infrastruktúra-fejlesztési feladatokat fog okozni. A kellően nem mérlegelt telekosztások egyébként súlyos problémákkal terhes adottságokat hoznak létre a jövőbeli városfejlesztés számára.

A minőségi javulást segíti elő, ha csökken az elavult, korszerűtlen épületek száma. Ezt egyaránt el lehet érni az ilyen épületek bontásával, illetve a karbantartási és korszerűsítési tevékenység fokozásával. A beavatkozásra vonatkozó döntést egyrészt gazdasági megfontolások motiválhatják (erre kialakult, de gyakorlatunkban csak kivételesen alkalmazott módszerek vannak), másrészt elengedhetetlen a városrendezési összefüggések mérlegelése. Kívánatos lenne tehát, hogy *a jelenleginél lényegesen sokoldalúbb és mélyebb ismeretekkel rendelkezzenek a városrendezési tervek készítői az épületek állapotáról, az épületek tulajdonosai és kezelői pedig a városépítési összefüggésekről.*

Ezek az ismeretek már csak azért is naprakész állapotban tartandók, hogy elejét vehessük a fejlesztési elhatározásokban a rögtönzéseknek. Az épületállomány összetétele, kapacitása és állapota ugyanis döntő mértékben befolyásolja egy adott város fejlesztési potenciálját, azaz hogy milyen fajtájú fejlesztések számára rendelkezik különösen kedvező fogadóképességgel. Ugyanakkor – megfelelő információk birtokában – az is felmérhető, hogy a különböző jellegű és mértékű fejlesztéseknek milyen hatása lesz az épületállományra. E kétirányú mérlegelés megbízható eligazítást adhat a fejlesztési döntések meghozatalához.

A fenti általános jellegű megfontolások valamennyi városra érvényesek. Hogy egy konkrét város esetében ezeket milyen mértékben lehet alkalmazni és milyen további adottságok és hatások következményeivel kell számolni, az az adott város egyedi jellegzetességeitől függ. Ezek a jellegzetességek a következőkből származnak:

- a táji fekvésből, azaz a hasonló nagyságú és szerepkörű alföldi, dunántúli és északi városok különbözőségéből,
- a természeti-földrajzi adottságokból (terelejtés, közvetlen környezet, építésre alkalmasság stb.),

- a városban folyó termelés jellegéből, nemkülönben egyes szolgáltató tevékenységekből,
- a kialakulás folyamatából, vagyis a történeti és a tervezett, a folyamatosan fejlődött és az erőteljesen fejlesztett városok sajátosságaiból,
- az épületállománynak a város területén való eloszlásából eredő viszonyokból,
- a jövőbeli fejlesztésre, annak jellegére és mértékére vonatkozó elhatározásokból.

*

A nemzeti vagyon jelentős hányadát képviselő városi épületállománnyal kapcsolatos teendők – a lakosság életkörülményeire gyakorolt hatásaik, nemkülönben összetettségük és komoly anyagi következményeik miatt – tervszerűséget igényelnek. A tervszerűség itt a szükségletek feltárását, a teendők jellegének és sürgősségének meghatározását, az összefüggések, kapcsolódások és következmények tisztázását jelenti. Nem azáltal érhető el a tervszerűség, ha az épületállomány tulajdonosai és kezelői külön-külön terveket készítenek saját feladataik előirányzására. Ehelyett a városfejlesztési és városrendezési terveknek kell olyanoknak lenniük, hogy konkretizálják minden érdekelt tevékenységének kereteit.

Jelenlegi gyakorlatunk nem produkál olyan városfejlesztési és városrendezési terveket, amelyek ennek a követelménynek megfelelnek. Ennek egyik oka, hogy az épületállomány helyzetének vizsgálata mélység és részletesség tekintetében elmarad mind az elméletileg megkívánható igényektől, mind a rendelkezésre álló lehetőségektől. Másik ok a városfejlesztésben résztvevők és érdekeltk körének a múlthoz viszonyított kiszélesedése, és az ebből származó gyakorlatlanság az érdekek egyeztetésében és a tevékenységek összehangolásában. Olyan tervezési szemléletre és végrehajtási magatartásra van szükség – ehhez kíván alapot adni a most folyó kutatás –, amely orvosolja a régóta fennálló hiányosságokat és átsegíti a pillanatnyi nehézségeken.

Függelék

A cikkben szereplő város csoportok:

1. Budapest
2. Nagyvárosok: Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged
3. Középvárosok: Békéscsaba, Dunaújváros, Eger, Hódmezővásárhely, Kaposvár, Kecskemét, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Salgótarján, Sopron, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Tatabánya, Veszprém, Zalaegerszeg
4. Kisvárosok I (tradicionális kisvárosok): Baja, Balassagyarmat, Cegléd, Csongrád, Esztergom, Gyöngyös, Gyula, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Hatvan, Jászberény, Kalocsa, Karcag, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kisújszállás, Komárom, Kőszeg, Makó, Mezőtúr, Mohács, Mosonmagyaróvár, Nagykőrös, Orosháza, Ózd, Pápa, Sátoraljaújhely, Szentendre, Szentes, Túrkeve, Vác
5. Kisvárosok II (1949 és 1980 között várossá nyilvánítottak): Ajka, Balatonfüred, Barcs, Berettyóújfalu, Békés, Bonyhád, Celldömölk, Csorna, Dombóvár, Dunakeszi, Érd, Fehérgyarmat, Gödöllő, Kapuvár, Kazincbarcika, Keszthely, Kiskőrös, Kisvárd, Komló, Körmend, Leninváros, Lenti, Marcali, Mátészalka, Mezőkövesd, Nagyatád, Nyírbátor, Oroszlány, Paks, Sárospatak, Sárvár, Siklós, Siófok, Szarvas, Százhalombatta, Szigetvár, Tapolca, Tata, Törökszentmiklós, Várpalota, Vásárosnamény

Statisztikai táblázatok

Az itt közölt táblázatok lapunk e számának témáira vonatkozó fontosabb adatokat tartalmaznak. A táblázatok nagy részét a KSH adatai alapján állítottuk össze, az ettől eltérő forrást külön megadjuk.

Az aktív keresők megoszlása főbb népgazdasági ágak szerint és a városodás mutatója (%)

Évek	1949	1960	1970	1980	1988
Népgazdasági ág, településtípus					
Ipar, építőipar	21,3	33,0	43,8	42,3	38,0
Mezőgazdaság	54,4	40,0	26,2	18,5	18,8
Egyéb ágak	24,3	27,0	30,0	39,2	43,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A városok részesedése az ország teljes népességéből (1986. január 1-i közigazgatási beosztás szerint)	44,5	47,5	52,6	56,4	59,2

Forrás: Bartke István számításai statisztikai, illetve területi statisztikai évkönyvek alapján.

A főbb ipari ágazatcsoportok relatív hatékonysági mutatói 1987-ben

Bányászat	1,504
ezen belül	
– szénbányászat	0,669
– kőolaj- és földgázkitermelés	55,104
Villamosenergiaipar	1,032
Kohászat	0,401
Gépipar	1,251
Építőanyagipar	1,008
Vegyipar	1,280
Kőnyűipar	0,949
Egyéb ipar	1,189
Élelmiszeripar	0,270
Ipar összesen (átlag)	1,000

Forrás: Bartke István számításai az 1987-es *Statisztikai Évkönyv*, illetve *Iparstatisztikai Évkönyv* alapján.

Az állami és szövetkezeti („szocialista”) ipar területi megoszlása

	Foglalkoztatottak száma (1000 fő)				Az előző %-os megoszlása			
	1963	1970	1980	1988	1963	1970	1980	1988
Budapest	612,8	595,8	413,9	315,0	42,5	34,5	25,7	22,4
Pest	74,2	97,9	96,0	83,4	5,1	5,7	5,9	5,9
Központ	687,0	693,7	509,9	398,4	47,6	40,2	31,6	28,3
Fejér	44,4	59,2	67,7	70,5	3,1	3,4	4,2	5,0
Győr-Sopron	64,5	79,1	73,4	65,4	4,5	4,6	4,5	4,7
Komárom	63,1	73,4	64,6	53,2	4,4	4,2	4,0	3,8
Vas	26,7	40,1	42,9	37,8	1,9	2,3	2,7	2,7
Veszprém	56,5	70,3	67,4	61,9	3,9	4,0	4,2	4,4
Észak-Dunántúl	255,2	322,1	316,0	288,8	17,8	18,5	19,6	20,6
Baranya	52,4	64,8	67,9	61,0	3,6	3,8	4,2	4,3
Somogy	19,7	33,4	34,8	29,5	1,4	1,9	2,2	2,1
Tolna	17,4	29,4	32,3	32,7	1,2	1,7	2,0	2,3
Zala	19,9	33,9	45,2	42,9	1,3	1,9	2,8	3,1
Dél-Dunántúl	109,4	161,5	180,2	166,1	7,5	9,3	11,2	11,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	118,8	140,5	146,8	128,2	8,2	8,1	9,1	9,1
Heves	35,8	50,2	52,3	46,8	2,5	2,9	3,2	3,3
Nógrád	32,6	38,4	40,3	35,7	2,3	2,2	2,5	2,5
Észak-Magyarország	187,2	229,1	239,4	210,7	13,0	13,2	14,8	14,9
Bács-Kiskun	40,4	62,7	66,8	60,6	2,8	3,7	4,1	4,3
Békés	30,5	52,8	56,1	51,7	2,1	3,1	3,5	3,7
Csongrád	49,5	66,8	63,1	58,0	3,4	3,9	3,9	4,1
Hajdú-Bihar	32,5	51,5	63,2	61,6	2,3	3,0	3,9	4,4
Szabolcs-Szatmár	17,4	35,0	56,0	53,3	1,2	2,0	3,5	3,8
Szolnok	33,7	52,8	61,6	55,8	2,3	3,1	3,9	4,1
Alföld	204,0	321,6	366,8	341,0	14,1	18,8	22,8	24,4
Összesen	1442,8	1728,0	1612,3	1405,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből								
- fejlettebb körzetek	942,2	1015,8	825,9	687,2	65,3	58,7	51,2	48,9
- kevésbé fejlett körzetek	313,4	483,1	547,0	507,1	21,7	28,1	34,0	36,2

Forrás: Bartke István számításai a statisztikai, illetve területi statisztikai évkönyvek alapján.

A „szocialista” ipar területi hatékonysági és szerkezeti mutatói 1987-ben

	Az ipar hatékonysági mutatója	Részesezés az iparból (létszám alapján, %)						
		Nehézipar	Bányászat	Kohászat	Gépipar	Vegyipar	Könnyűipar	Élelmiszeripar
Zala	1,437	55,9	9,0	-	32,7	5,8	23,8	17,3
Győr-Sopron	1,352	45,4	-	3,6	36,0	1,6	35,6	17,5
Fejér	1,218	75,9	12,0	23,6	36,0	1,7	12,1	9,7
Budapest	1,206	67,2	1,3	3,9	46,1	10,3	21,4	8,5
Pest	1,201	63,8	1,4	0,1	45,0	12,1	18,4	13,6
Vas	1,065	35,3	0,1	0,1	24,9	7,2	42,4	15,7
Nógrád	0,900	74,6	14,4	10,4	28,7	0,6	18,5	6,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,878	76,5	13,2	24,7	15,6	12,2	12,7	10,0
Csongrád	0,863	43,7	4,3	2,1	23,3	5,1	34,9	19,5
Heves	0,777	68,5	17,6	3,2	32,9	2,1	12,1	18,3
Baranya	0,739	58,2	31,9	1,1	11,3	3,0	25,6	15,6
Komárom	0,728	80,9	34,0	4,3	19,2	11,7	10,6	7,2
Veszprém	0,635	76,3	20,8	7,1	19,2	17,5	12,2	9,1
Békés	0,608	39,6	2,8	1,2	23,8	1,0	32,3	26,3
Hajdú-Bihar	0,601	51,4	1,7	0,1	37,7	7,6	25,9	20,9
Szabolcs-Szatmár	0,599	43,8	-	2,1	26,6	11,4	31,9	21,9
Bács-Kiskun	0,570	39,4	2,0	1,2	32,1	3,1	30,5	25,6
Somogy	0,432	43,1	0,5	0,3	35,8	1,0	25,8	27,2
Tolna	0,260	42,9	1,4	0,5	22,8	3,2	32,0	20,3
Szolnok	..	..	..	..	..	..	..	..
Magyarország összesen	1,000	61,0	7,8	6,1	31,9	7,7	22,5	14,1

*A számítás módszerét illetően lásd: Bartke I.: Az ipar területi hatékonyságának változási irányai. *Közgazdasági Szemle*, 1987/4.

Forrás: Bartke István számításai az 1987-es *Statisztikai Évkönyv*, illetve *Területi Statisztikai Évkönyv* alapján.

A bruttó termelési érték dinamikája (%) népgazdasági ágak szerint (1982-1985)*

	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság (állami + szöv.)	Közlekedés, posta és távközlés	Kereskedelem	Vízgazdálkodás	Nem anyagi tevékenység	Egyéb	Összesen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Budapest	115,0	99,0	118,2	108,4	130,0	111,5	78,0	71,9	110,6
Pest	122,1	99,5	98,7	120,0	138,3	142,9	122,7	-	116,5
Központ	116,7	99,1	99,5	108,4	130,6	118,0	78,7	70,8	111,8
Fejér	138,8	83,8	116,0	105,3	128,5	133,7	109,0	-	128,2
Győr-Sopron	125,1	104,2	113,4	114,3	132,7	137,5	122,5	-	121,9
Komárom	115,9	95,6	117,9	105,4	122,8	143,1	127,4	66,7	116,1
Vas	121,6	89,1	122,7	110,4	136,4	134,9	115,3	20,0	120,0
Veszprém	121,9	73,6	117,5	105,6	126,2	165,6	122,5	-	118,7
Észak-Dunántúl	125,6	90,4	117,3	107,8	130,0	140,4	119,6	15,8	121,6
Baranya	122,9	104,4	115,6	111,4	121,8	136,0	114,3	-	119,5
Somogy	109,6	96,0	118,7	148,3	118,4	143,0	123,1	-	116,9
Tolna	191,3	83,3	116,8	101,5	116,5	117,0	101,8	-	144,8
Zala	132,5	97,5	111,3	114,3	130,5	126,2	112,3	-	124,7
Dél-Dunántúl	134,3	96,4	116,1	130,9	121,7	134,4	113,7	-	124,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	111,5	95,8	102,1	105,8	126,8	136,6	109,6	-	110,4
Heves	124,4	108,5	106,6	107,9	130,9	152,9	119,0	100,0	118,7
Nógrád	117,5	97,8	127,1	107,7	134,1	136,4	90,3	-	118,1
Észak-Magyarország	113,7	100,1	107,6	106,7	128,6	139,3	108,1	7,1	112,6
Bács-Kiskun	106,6	115,9	119,7	100,0	119,4	120,2	117,8	16,7	14,0
Békés	124,8	109,2	111,9	92,9	116,7	125,9	114,0	-	117,2
Csongrád	16,4	81,1	114,0	111,8	125,7	118,8	104,6	-	112,8
Hajdú-Bihar	124,7	96,2	120,1	107,7	121,9	132,9	112,2	-	120,5
Szabolcs-Szatmár	125,0	94,1	112,2	106,5	112,5	135,3	128,8	600,0	117,0
Szolnok	112,0	90,6	112,7	96,1	116,1	128,2	108,0	50,0	111,7
Alföld	116,7	96,6	115,8	103,5	119,1	126,9	112,8*	92,9	115,2
Összesen	119,1	97,2	113,0	109,3	127,9	128,6	87,9	67,6	115,1
ebből									
- fejlettebb körzetek	119,1	97,2	110,4	108,4	130,6	124,1	82,8	69,2	114,2
- kevésbé fejlett körzetek	121,8	96,5	115,9	117,2	119,8	129,7	113,1	61,9	118,0

*Központok telephelyére vonatkoztatott vállalati adatok alapján.

Forrás: Bartke István számításai az Ellenőrzési Főigazgatóság megyei adatgyűjteményei alapján.

A bruttó termelési érték dinamikája (%) népgazdasági ágak szerint (1985-1988)*

	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság (állami + szövet.)	Közlekedés, posta és távközlés	Kereskedelem	Vízgazdálkodás	Nem anyagi tevékenység	Egyéb	Összesen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Budapest	119,0	102,9	144,1	125,8	131,7	117,4	190,1	134,1	124,8
Pest	91,2	85,3	122,1	100,0	132,9	139,4	210,1	-	100,0
Központ	112,1	101,3	123,1	125,8	131,8	123,0	190,6	134,1	119,5
Fejér	131,0	117,4	113,2	118,1	123,7	138,3	127,6	-	126,5
Győr-Sopron	118,9	98,4	104,6	120,0	125,4	142,4	133,6	-	116,4
Komárom	108,1	92,9	118,3	130,8	116,4	165,8	157,0	150,0	113,3
Vas	105,1	97,7	132,1	124,3	123,6	136,2	143,4	-	117,1
Veszprém	113,6	60,6	122,0	118,0	119,1	156,6	163,2	-	114,9
Észak-Dunántúl	117,9	96,8	117,6	121,8	122,8	146,8	143,8	150,0	118,0
Baranya	106,9	125,0	119,9	118,1	125,7	129,4	153,9	-	114,6
Somogy	100,5	80,6	123,0	120,8	126,5	140,5	148,8	-	113,7
Tolna	108,5	92,5	114,8	116,4	117,2	167,3	145,6	-	111,7
Zala	101,7	102,5	144,9	124,1	128,1	149,1	142,2	-	111,9
Dél-Dunántúl	104,8	99,3	123,8	120,5	125,1	142,6	150,3	-	113,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	108,8	89,7	123,6	115,5	122,5	126,3	160,5	-	111,8
Heves	100,6	94,5	121,4	112,8	129,6	125,0	150,7	-	107,9
Nógrád	125,1	101,5	121,8	125,0	128,9	153,3	132,1	-	123,4
Észak-Magyarország	108,7	93,2	122,6	116,7	124,9	128,9	155,2	-	112,2
Bács-Kiskun	117,7	97,7	116,3	114,6	120,1	133,7	138,4	-	116,3
Békés	108,3	93,5	114,7	101,3	131,0	148,5	112,3	-	112,5
Csongrád	117,3	91,2	126,7	115,3	125,2	135,4	153,1	-	119,7
Hajdú-Bihar	128,8	114,6	116,8	111,6	121,8	128,9	148,7	-	124,1
Szabolcs-Szatmár	105,3	121,6	144,9	123,2	125,2	151,1	136,9	87,5	123,4
Szolnok	99,0	117,7	123,0	121,4	116,3	139,0	156,8	100,0	105,9
Alföld	111,6	105,9	121,5	114,8	123,6	138,9	144,2	88,5	116,2
Összesen	112,0	100,7	121,3	124,4	128,9	134,9	176,0	132,6	117,3
ebből									
- fejlettebb körzetek	113,7	100,4	119,5	125,5	130,7	131,3	183,5	135,2	119,1
- kevésbé fejlett körzetek	109,5	103,5	122,2	118,0	124,0	140,4	146,6	88,5	115,2

* Központok telephelyére vonatkoztatott vállalati adatok alapján.

Forrás: Bartke István számításai az APEH megyei adatgyűjteményei alapján.

Az ipari termelés alakulása, 1975–1988

	1980. év az 1975.	1985. év az 1980.	1985	1986	1987	1988
	évi %-ában		az előző évi %-ában			
Baranya	113,5	88,2	96,2	100,2	102,7	95,7
Bács-Kiskun	127,8	113,5	102,5	102,3	104,8	96,7
Békés	121,3	114,0	100,8	101,1	105,1	100,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	..	102,7	97,8	99,3	99,6	96,3
Csongrád	120,6	101,7	101,4	103,3	104,1	99,6
Fejér	124,1	136,2	105,3	103,8	105,1	98,6
Győr-Sopron	130,5	107,1	102,3	102,3	103,3	99,1
Hajdú-Bihar	137,4	118,7	100,7	101,9	104,6	99,7
Heves	124,8	107,4	97,9	101,0	105,2	93,2
Komárom	116,3	91,0	92,8	101,5	97,4	98,3
Nógrád	115,8	112,9	101,7	100,7	99,8	95,2
Pest	118,5	115,5	104,8	101,3	103,9	100,7
Somogy	136,5	110,9	100,3	101,9	104,0	95,7
Szabolcs-Szatmár	153,2	115,0	101,8	102,1	104,1	97,2
Szolnok	117,8	118,5	101,9	104,9	102,6	100,3
Tolna	124,1	196,8	112,9	102,4	111,2	101,3
Vas	138,3	114,4	101,7	100,2	104,0	103,4
Veszprém	131,9	108,2	98,8	100,5	104,0	94,9
Zala	134,2	113,0	101,8	101,3	105,7	98,1

A „szocialista” ipartelemek nagyság szerinti megoszlása a foglalkoztatottak alapján, 1987

	A legfeljebb 50	Az 51-300	A 301-1000	Az 1001-2000	A 2001 és több
	fizikai munkavállalót foglalkoztató iparteleteken dolgozók aránya, %				
Budapest	9,6	29,0	32,4	17,7	11,3
Baranya	6,2	27,9	36,0	16,9	13,0
Bács-Kiskun	10,6	35,9	42,0	11,5	-
Békés	7,1	47,6	28,9	9,9	6,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	3,1	16,4	22,3	19,3	38,9
Csongrád	7,5	34,7	34,9	17,6	5,3
Fejér	4,2	14,5	19,3	19,1	42,9
Győr-Sopron	4,3	24,2	29,8	31,3	10,4
Hajdú-Bihar	5,8	29,6	31,3	15,3	18,0
Heves	5,7	31,1	35,6	19,0	8,6
Komárom	4,4	20,4	53,1	22,1	-
Nógrád	6,6	25,0	38,6	21,7	8,1
Pest	12,7	29,1	31,9	16,0	10,3
Somogy	11,3	41,0	34,7	13,0	-
Szabolcs-Szatmár	5,3	31,7	44,5	13,5	5,0
Szolnok	7,5	33,1	37,4	6,3	15,7
Tolna	7,9	36,8	28,6	17,1	9,6
Vas	6,3	28,3	37,2	28,3	-
Veszprém	5,2	18,3	37,8	20,9	17,8
Zala	5,8	31,9	38,0	14,1	10,2
Magyarország összesen	7,0	27,8	33,3	17,8	14,1

Más megyéből irányított iparvállalatok foglalkoztatottainak megoszlása megyénként (1988)

	A megye ipari foglalkoztatottainak száma (fő)	A más megyei székelyű vállalatok iparüzemeinek aránya (%)	A más megyei székelyű ipar megyében foglalkoztatottainak aránya (%)	A gépipari foglalkoztatottak aránya (%)	A más megyei székelyű gépipari foglalkoztatottak aránya (%)
Baranya	63 484	16,6	14,5	10,9	40,8
Bács-Kiskun	63 516	22,2	35,6	30,6	49,6
Békés	53 799	20,8	30,0	23,9	27,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	131 098	24,0	20,7	17,1	29,2
Csongrád	61 289	12,4	25,9	21,0	28,6
Fejér	72 197	31,1	38,3	35,7	11,8
Győr-Sopron	67 738	17,1	13,1	34,7	8,6
Hajdú-Bihar	64 434	18,5	22,0	36,1	22,1
Heves	49 148	37,9	41,4	32,9	..
Komárom	55 391	25,2	32,9	19,8	35,9
Nógrád	36 582	31,6	36,2	30,2	61,1
Pest	88 906	18,7	8,5	43,3	22,9
Somogy	31 977	31,9	46,4	33,2	58,4
Szabolcs-Szatmár	55 745	23,3	46,0	25,5	63,9
Szolnok	57 843	25,7	35,0	37,5	..
Tolna	33 931	25,5	30,1	22,7	40,3
Vas	39 554	38,5	34,5	25,3	51,6
Veszprém	64 141	23,2	20,1	19,3	38,5
Zala	44 854	29,5	24,3	31,1	53,7
Vidék összesen	1 135 624	23,5	27,2	27,2	..

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek (1988) alapján.

**Az üzemszerűen gyártott termékek összes értékesítésének megoszlása
korszerűségi csoportok szerint (1986)**

	Baranya megye*	Győr-Sopron megye	Heves megye	Magyarország összesen
A gyártásba vett új termékek aránya (%)	0,1	1,9	1,0	2,5
Az adott évben utoljára gyártott termékek aránya (%)	0,3	0,7	0,2	0,6
Az adott évben korszerűsített termékek aránya (%)	4,6	1,2	..	1,5
Változatlan formában, minőségben gyártott termékek aránya (%)	86,4	93,5	..	93,6

* 1983. év

Forrás: *Az ipar termékszerkezete*. KSH Baranya Megyei Igazgatósága, Pécs, 1984; Ványai J. - Viszt E. (szerk.): *Regionális foglalkoztatási és iparfejlesztési problémák Baranya, Heves, Komárom és Szabolcs-Szatmár megyében*. MTA Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézete, Budapest, 1989; Albert Tóth T.-né: *Az innovációs folyamatok és a nem rubelelszámolású export alakulása Győr-Sopron megye állami iparában, Ipari és Építőipari Statisztikai Értéktűz*, 1988/3.

Fontosabb regionális ösztönzők az EGK-országokban, 1984

Megnevezés	Ösztönzési forma	Támogatott ágazat	Az odaítélt támogatások száma
Belgium	Kamatkedvezmény (Flandriában)	K, F, É, SZ, I	361
	Kamatkedvezmény (Vallóniában)	K, F, É, SZ, I	129
Dánia	Beruházási juttatás	F	96
	Kedvezményes hitel	F	8
Franciaország	Regionális politika alap	F, SZ, I	827
	Regionális foglalkoztatási alap	F, SZ, I	..
	Helyi vállalkozási adókedvezmény	F, SZ, I	222
NSZK	Beruházási kedvezmény	K, F, I	2 580
	Beruházási alap	F, I	923
	Különleges amortizáció	K, F, É, SZ, I	15 901
Írország	Kedvezményes hitel	É, SZ, I	10 674
	Iparfejlesztési alap	F	238
	Nemzetközi szolgáltatási program	SZ	26
Olaszország	Dél-Alap	F, SZ	2 710
	Kedvezményes hitel	F, SZ	..
	Társadalombiztosítási kedvezmény	F, SZ, I	..
Hollandia	Beruházási prémium	F, SZ	206
	Termelőeszköz hitel	F, I	151

Jelmagyarázat: É = építőipar, F = feldolgozóipar, I = idegenforgalom, K = kitermelőipar, SZ = szolgáltatások

Forrás: Albrechts, L. - Moulaert, F.: *Regional Policy at the Cross-roads*, J. Kingsley Publishers, London, 1989 alapján számítva.

Az Alpok-Adria Munkaközösség tagtartományainak fontosabb mutatói (1985)

Tartomány, köztársaság, megye	Népesség (ezer fő)	Terület (ezer km ²)	Községek száma	Az aktív keresők megoszlása ágazatok szerint (%)		
				primér	szekunder	tercier
Burgenland	263	3,0	185	38,7	17,2	44,1
Felső-Ausztria	1 270	12,0	445	47,2	11,0	41,8
Karintia	537	9,5	566	38,6	8,8	52,6
Salzburg	442	7,2	119	32,7	9,4	57,9
Stájerország	1 187	16,4	544	42,2	12,4	45,4
Horvátország	4 601	56,5	104	45,3	19,9	35,8
Szlovénia	1 892	20,3	65	48,5	14,3	37,2
Győr-Sopron*	428	4,0	80	43,1	19,5	37,4
Somogy*	353	6,0	61	30,1	28,9	41,0
Vas*	280	3,3	61	38,2	19,8	42,0
Zala*	313	3,8	70	39,5	21,9	38,6
Bajorország	6 191	27,8	688	38,3	8,6	53,1
Friuli-Giulia/Venezia	123	47,8	220	39,4	5,7	54,9
Lombardia	8 892	23,9	1546	53,1	3,8	43,1
Trentino-Alto Adige	873	13,6	339	32,0	10,8	57,2
Veneto	4 345	18,4	582	45,6	8,5	45,9
Összesen	33 101	233,5	5675	45,3	10,1	44,6

* 1984

Forrás: Secondo rapporto comune sulla pianificazione territoriale. Comunità di Lavoro Alpe-Adria, Edizioni Arta, Trento, 1988; Mikrocenzus 1984, KSH, Budapest.

A kutató-fejlesztő helyek adatai megyénként (1986)

	Az összes dolgozó tényleges létszáma	Ráfordítások		Az egy kutatóra-fejlesztőre jutó ráfordítás	
		millió Ft	sorrend	ezer Ft	sorrend
Budapest	50 839	18 792,8	1	741,4	9
Baranya	1 944	223,0	12	184,6	20
Bács-Kiskun	678	132,8	13	421,5	11
Békés	756	245,5	10	1319,8	4
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 322	720,1	6	725,2	10
Csongrád	3 656	747,0	5	412,3	13
Fejér	2 455	1 250,4	2	1 576,5	2
Győr-Sopron	1 449	578,8	8	808,4	8
Hajdú-Bihar	3 225	630,9	7	361,5	16
Heves	570	72,7	16	225,8	19
Komárom	624	233,1	11	1 137,1	6
Nógrád	241	37,5	19	421,3	12
Pest	4 050	1 225,7	3	899,3	7
Somogy	220	43,8	18	339,5	17
Szabolcs-Szatmár	745	119,9	14	368,9	15
Szolnok	711	260,2	9	1 227,4	5
Tolna	247	87,7	15	1 654,7	1
Vas	162	19,4	20	242,5	18
Veszprém	2 414	1 150,2	4	1 345,3	3
Zala	355	64,6	17	408,9	14

Az iskolába járó népesség aránya a megfelelő korúak százalékában az európai országokban 1983 körül

Ország	Év	Az alap- és középfokú oktatásnak megfelelő korcsoport	Alap- és középfokon tanul a megfelelő korú népesség %-ában			Felsőfokon tanul a 20-24 éves népesség %-ában		
			összesen	férfi	nő	összesen	férfi	nő
Ausztria	1983	6-17	81	80	82	24,7	26,9	22,4
Belgium	1983	6-17	100	100	100	28,2	29,9	26,5
Bulgária	1983	7-17	96	96	96	15,8	14,3	17,4
Csehszlovákia	1983	6-18	76	73	80	16,4	18,4	14,4
Dánia	1982	6-17	100	100	100	29,0	29,1	28,9
Finnország	1983	7-18	100	98	100	31,1	31,9	20,3
Franciaország	1982	6-17	96	94	98	27,6	27,6	27,6
Német Demokratikus Köztársaság	1982	6-17	94	93	94	29,8	24,1	35,7
Német Szövetségi Köztársaság	1982	6-18	78	77	79	29,6	33,2	25,7
Magyarország	1983	6-17	93	93	92	14,7	13,6	15,9
Olaszország	1983	6-18	85	..	..	25,8	28,0	23,6
Hollandia	1983	6-17	99	99	98	31,0 ^a	35,2 ^a	26,6 ^a
Norvégia	1982	6-17	97	96	99	28,2	28,2	28,1
Lengyelország	1983	7-18	93	92	93	15,7	13,8	17,7
Portugália	1982	6-17	82	80	84	11,4 ^b	11,8 ^b	11,0 ^b
Románia	1983	6-17	87	85	88	11,8	13,0	10,4
Spanyolország	1982	6-17	99	98	100	23,8	24,9	22,7
Svédország	1983	7-18	91	..	..	38,7	..	..
Egyesült Királyság	1982	5-17	91	90	92	20,1	24,1	15,8
Jugoszlávia	1983	7-18	88	90	87	20,2	21,8	18,5
Szovjetunió	1983	7-16	100	..	..	21,2	..	-

^a 1982. évi adat

^b 1981. évi adat

Forrás: UNESCO Statistical Yearbook, 1985, továbbá *Oktatás, művelődés 1950-1985*. KSH, Budapest, 1986.

Az általános iskolák fontosabb adatai az 1988/89. tanév elején

	Az iskolák száma*	A felsőtagozatos iskolák aránya (%)	A tanulók száma	A tanulók 1000 lakosra jutó száma	Az osztályok száma	Az egy osztályra jutó tanulók száma	Az osztálytermek száma**	A váltott rendszerben használt osztálytermek aránya (%)	Az egy osztályteremre jutó tanulók száma	A pedagógusok száma	A nem pedagógus végzettségű pedagógusok aránya (%)	Az egy pedagógusra jutó tanulók száma
Dunántúl:												
Baranya	177	78,5	48 976	112,9	2062	23,8	1833	3,8	26,7	4033	2,9	12,1
Fejér	144	88,2	54 692	128,5	2080	26,3	1982	0,7	27,6	3489	5,8	15,7
Győr-Sopron	176	79,0	54 183	127,0	2226	24,3	2081	2,1	26,0	3869	1,9	14,0
Komárom	109	90,8	19 412	123,2	1652	23,8	1489	7,0	26,5	2833	2,2	13,9
Somogy	179	64,2	41 179	118,4	1724	23,9	1637	2,5	25,2	3241	4,0	12,7
Tolna	94	81,9	31 499	120,1	1242	25,4	1215	1,9	25,9	2459	2,1	12,8
Vas	117	75,2	33 010	119,6	1324	24,9	1303	0,2	25,3	2521	1,3	13,1
Veszprém	158	84,2	49 552	128,2	2058	24,1	1907	1,4	26,0	3605	5,1	13,7
Zala	137	73,7	37 041	119,5	1534	24,1	1498	0,3	24,7	2902	3,7	12,8
Alföld:												
Bács-Kiskun	207	80,2	65 552	118,8	2561	25,6	2424	2,1	27,0	4534	2,8	14,5
Békés	111	100,0	48 625	117,8	1947	25,0	1885	1,0	25,8	3610	4,8	13,5
Csongrád	139	88,5	50 663	111,0	1964	25,8	1882	0,5	26,9	3941	3,1	12,9
Hajdú-Bihar	160	95,6	68 934	125,5	2737	25,2	2382	11,7	28,9	5074	3,5	13,6
Pest	261	88,9	117 097	118,3	4434	26,4	4001	7,7	29,3	7686	4,1	15,2
Szabolcs-Szatmár	260	81,2	78 685	139,4	3306	23,8	2971	3,3	26,5	5793	4,7	13,6
Szolnok	123	95,9	54 157	127,1	2062	26,3	1970	1,5	27,5	3822	3,8	14,2
Észak:												
Borsod-Abaúj-Zemplén	360	71,4	95 917	124,2	4102	23,4	3578	10,2	26,8	7107	3,4	13,5
Heves	146	76,7	39 714	118,1	1590	25,0	1515	2,7	26,2	3015	2,7	13,2
Nógrád	121	66,1	26 961	118,7	1131	23,8	1084	1,6	24,9	2016	4,2	13,4
Budapest	347	94,5	206 823	97,9	7778	26,6	7409	3,2	27,9	15070	2,5	13,7
Összesen	3526	82,5	1 242 672	117,4	49509	25,1	46046	3,9	24,0	90620	3,4	13,7

* A részegység iskolákkal együtt.

** Az osztálytermi célra használt helyiségek száma.

A középiskolai oktatás fontosabb adatai az 1988/89. tanév elején

	Az osztályter- mek száma	A tanulók száma*	Az egy pedagógusra jutó tanulók száma	Az egy osztályteremre jutó tanulók száma	Az 1000 lakosra jutó tanulók száma	A dolgozók középiskolába járók száma**	A tanulók száma a tanév elején***			Az 1000 lakosra jutó tanulók száma***		
							1985/86	1988/89	az 1988/89. évi az 1985/86. évi %-ában	1985/86	1988/89	az 1988/89. évi az 1985/86. évi %-ában
Dunántúl:												
Baranya	287	9 496	11,3	33,1	21,9	2972	12 332	12 468	101,1	28,6	28,7	100,3
Fejér	247	8 848	14,8	35,8	20,8	3638	12 220	12 486	102,2	28,7	29,3	102,1
Győr-Sopron	366	12 577	12,3	34,4	29,5	3964	16 255	16 541	101,8	38,0	38,8	102,1
Komárom	250	7 205	12,1	28,8	22,5	2448	9 592	9 653	100,6	29,9	30,2	101,0
Somogy	217	6 962	12,6	32,1	20,0	1836	8 377	8 796	105,0	23,7	25,3	106,8
Tolna	173	5 616	11,7	32,5	21,4	1140	6 645	6 756	101,7	25,0	25,8	103,2
Vas	203	6 986	12,2	36,4	25,3	1951	8 630	8 937	103,6	30,9	32,4	104,9
Veszprém	226	7 714	13,1	34,1	20,0	2441	9 627	10 155	105,5	24,8	26,3	106,0
Zala	249	7 551	11,2	30,3	24,4	2195	9 591	9 746	101,6	30,6	31,4	102,6
Alföld:												
Bács-Kiskun	351	10 375	12,7	29,6	18,8	3275	13 131	13 650	104,0	23,5	24,7	105,1
Békés	290	8 587	11,7	29,6	20,8	2770	11 280	11 357	100,7	26,7	27,5	103,0
Csongrád	352	12 512	12,0	35,5	27,4	3836	15 778	16 348	103,6	34,6	35,8	103,5
Hajdú-Bihar	418	13 864	12,1	33,2	25,2	4888	18 368	18 752	102,1	33,3	34,1	102,4
Pest	388	11 508	11,3	29,7	11,6	3121	14 613	14 629	100,1	14,8	14,8	100,0
Szabolcs-Szatmár	384	12 552	13,4	32,7	22,2	2992	15 010	15 544	103,6	25,7	27,5	107,0
Szolnok	353	10 418	12,3	29,5	24,4	2607	12 905	13 025	100,9	29,6	30,6	103,4
Észak:												
Borsod-Abaúj-Zemplén	591	18 615	12,4	31,5	24,1	6141	25 573	24 756	96,8	32,3	32,0	99,1
Heves	231	8 312	13,6	36,0	24,7	1957	10 196	10 269	100,7	29,9	30,5	102,0
Nógrád	143	4 453	11,8	32,1	19,6	1292	5 499	5 745	104,5	23,6	25,3	107,2
Budapest	1848	64 186	12,5	34,7	30,4	24897	85 086	89 083	104,7	41,0	42,1	102,7
Összesen	7567	248 337	12,4	32,8	23,5	80359	320 708	328 696	102,5	30,1	31,0	103,0

* A nappali tagozatos tanulók száma alapján.

** A kiegészítő érettségi tagozattal együtt.

*** A nappali, az esti és a levelező tagozaton együtt.

A felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatóinak száma állandó lakóhelyük szerint (1988/89)

	A megye lakónépességének száma (1988. XII. 31 -én)	Tudományegyetemek	Műszaki egyetemek	Műszaki főiskolák	Tanárképző főiskolák	Tanítóképző főiskolák	Óvónőképző intézetek
Dunántúl:							
Baranya	433 688	1071	278	311	86	238	4
Fejér	425 620	482	303	349	189	207	8
Győr-Sopron	426 483	598	383	455	335	313	76
Komárom	319 819	326	294	173	233	252	24
Somogy	347 916	487	168	211	127	275	4
Tolna	262 334	397	139	173	80	244	4
Vas	276 078	323	169	186	519	7	36
Veszprém	386 384	468	379	286	318	168	28
Zala	309 902	537	214	232	326	107	28
Alföld:							
Bács-Kiskun	551 667	647	253	263	405	468	4
Békés	412 936	399	177	184	383	293	92
Csongrád	456 272	718	257	245	457	182	56
Hajdú-Bihar	549 404	938	351	252	480	486	99
Pest	990 088	672	407	436	515	408	5
Szabolcs-Szatmár	564 281	660	306	237	965	105	49
Szolnok	426 162	532	327	311	420	299	56
Észak:							
Borsod-Abaúj-Zemplén	772 494	1199	772	393	942	528	82
Heves	336 340	409	249	229	393	170	46
Nógrád	227 101	197	128	163	186	149	3
Budapest	2 113 645	4130	2502	1369	1599	771	5
Külföldi	-	534	612	101	17	3	-
Összesen	10 588 614	15724	8668	6569	8975	5673	709

Az ország földterületének megoszlása megyék szerint hektárban

Baranya	448 728
Bács-Kiskun	836 224
Békés	563 164
Borsod-Abaúj-Zemplén	724 583
Csongrád	426 274
Fejér	437 336
Győr-Sopron	401 220
Hajdú-Bihar	621 107
Heves	363 747
Komárom	225 054
Nógrád	254 436
Pest	639 412
Somogy	603 603
Szabolcs-Szatmár	593 768
Szolnok	560 731
Toina	370 291
Vas	333 672
Veszprém	468 885
Zala	378 427
Budapest	52 514
Magyarország összesen	9 303 176

Magyarország földterületének tulajdonforma szerinti megoszlása 1988. május 31.-én

	1000 hektár	%
Állami tulajdon*	3164,2	34,0
Szövetkezeti tulajdon**	3407,0	36,6
Magántulajdon***	2723,3	29,3
Egyházi tulajdon	8,8	0,1
Magyarország összesen	9303,3	100,0

* Állami tulajdon = állami földhasználat + szövetkezeti földhasználatból az állami tulajdon.

** Szövetkezeti tulajdon = szövetkezeti földhasználat mínusz állami tulajdon mínusz egyéni tulajdon.

*** Magántulajdon = egyéni földhasználat + szövetkezeti földhasználatból az egyéni tulajdon.

**Földterület (1000 hektárban) használat szerint
(évenként a május 31.-i állapot)**

	1980	1985	1986	1987	1988	1988(%)
Állami	2870	2868	2873	2862	2942 ^a	31,6
Szövetkezeti	5667	5694	5690	5690	5685	61,1
Egyéni és kiegészítő gazdaságok	766	741	740	751	676 ^b	7,3
Összesen	9303	9303	9303	9303	9303	100,0

^aElőzetes adat; tartalmazza a haszonbérbe adott és illetményföldet is.

^bEbből tartós földhasználat 12 ezer hektár; nem tartalmazza a háztáji és illetményföldet.

Szövetkezeti földhasználat (1000 hektárban) tulajdonforma szerint*

	1980	1985	1986	1987	1988	1988(%)
Állami tulajdon	195	227	222	225	222	3,9
Szövetkezet tulajdona	2922	3227	3293	3344	3407	59,9
Tagok és velük azonos jogállású személyek tulajdona	2550	2240	2175	2121	2056	36,2
Összesen	5667	5694	5690	5690	8685	100,0

*1968. január 1-én az állami földek aránya 27,8 %, a szövetkezeti földeké 0,1 %, a tagi földeké pedig 72,1% volt.

Magyarország földterületének földhasználat szerinti megoszlása 1988. május 31.-én

	Hektár	%
Állami gazdaságok	1 001 620	10,77
Állami erdőgazdaság	1 009 961	10,86
Kiemelt állami vállalatok	92 966	1,00
Egyéb állami vállalatok és intézmények	242 803	2,61
Közlekedési Minisztérium és OVH alá tartozó területek	316 505	3,40
Tanácsi területek	278 367	2,99
Állami földhasználat összesen	2 942 222*	31,63
Mezőgazdasági termelőszövetkezet	5 510 238	59,23
Termelőszövetkezeti társulás	2 525	0,03
Halászati termelőszövetkezet	4 841	0,05
Mezőgazdasági szakszövetkezet	166 654	1,79
Mezőgazdasági társulás	500	0,01
Szövetkezeti földhasználat összesen	5 684 758	61,11
Egyéni 6000m ² alatt	542 417	5,83
ebből: egyéb önálló ingatlan (társas- és szövetkezeti házak telkei)	3 819	0,04
Egyéni 6000m ² felett	112 683	1,21
Tartós földhasználat		
termelési célú	6 273	0,07
építési célú	5 882	0,06
Egyéni földhasználat összesen	667 255	7,17
Egyházi területek	8 848	0,10
Magyarország összesen	9 303 086	100,00

*Tartalmazza a haszonbérbe adott és illetményföldet is.

**Magyarország földterületének megoszlása főbb gazdaságcsoportok szerint
1987. május 31.-én**

	Hektár	%
Állami gazdaságok és vállalatok	2 658 044	28,57
Termelőszövetkezeti gazdaságok	5 690 145	61,16
Tanácsi és egyéb közösségi gazdaságok	297 238	3,00
Kisegítő gazdaságok	539 783	5,80
Egyéni gazdaságok	114 187	1,23
Egyéb gazdaságok	21 779	0,24
Magyarország összesen	9 303 176	100,00

*A gazdaságcsoportok meghatározása. (Az 1988. május 31.-én alkalmazott csoportosítás megegyezik az 1987. május 31.-ivel, kivéve az egyéb gazdaságokét, amelyből a tartós földhasználat területét az egyéni gazdaságokéhoz sorolták.)

1. Állami gazdaságok és vállalatok

A Mezőgazdasági és Élelemezéstudományi Minisztérium és más főhatóságok (Igazságügyi Minisztérium, Egészségügyi Minisztérium, Magyar Tudományos Akadémia) felügyelete alá tartozó állami gazdaságok, valamint az állami erdőgazdaságok, továbbá a nem mezőgazdasági jellegű és tanácsi irányítás alatt nem álló állami vállalatok és intézmények földterületei.

2. Termelőszövetkezeti gazdaságok

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös területei a használatra kiadott háztáji földdel együtt, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös vállalkozásai és a halászati termelőszövetkezetek, továbbá a mezőgazdasági szakszövetkezetek és mezőgazdasági társulások közös földterületei.

3. Tanácsi és egyéb közösségi gazdaságok

A községi, városi és megyei (fővárosi) tanács irányítása alá tartozó üzemek és vállalatok kezelésében levő földek, valamint a helyi tanács kezelésében (használatában) levő állami, ún. tartalékföldek.

4. Kisegítő gazdaságok

A 6000m² nagyságig terjedő személyi tulajdonban levő földek.

5. Egyéni gazdaságok

A 6000m²-en felüli nagyságú egyéni (magán-) tulajdonban levő földek.

6. Egyéb gazdaságok

Az egyházi tulajdonban levő földek, továbbá a termelési és más gazdasági tevékenység, illetve építés céljára tartós használatba adott állami, illetve szövetkezeti tulajdonban levő földek.

**Az ország földterületének megoszlása művelési ágak szerint
1987. május 31.-én**

	Hektár	%
Szántó	4 709 323	50,61
Kert	338 335	3,64
Gyümölcsös	96 524	1,04
Szőlő	144 861	1,56
Gyep	1 222 239	13,14
Nádas	40 046	0,43
Művelés alól kivett terület	1 056 455	11,36
Halastó	26 427	0,28
Erdő	1 668 966	17,94
Összesen	9 303 176	100,00

A lakásellátottság és -felszereltség jellemzése a városokban

	Egy lakásra jutó lakos			Egy szobára jutó lakos			Vízvezetékes lakás az összes lakás %-ában			Csatornázott lakás az összes lakás %-ában		
	1949	1970	1989	1949	1970	1980*	1949	1970	1989	1949	1970	1989
Budapest	3,42	3,18	2,57	1,96	1,90	1,51	65,6	84,5	95,6	46,3	76,6	84,5
Nagyvárosok	3,57	3,43	2,82	2,45	2,07	1,54	31,2	61,9	87,3	21,3	68,1	72,7
Középvárosok	3,62	3,41	2,84	2,54	2,03	1,50	19,8	56,4	84,6	14,0	58,7	66,3
Kisvárosok I.**	3,44	3,18	2,72	2,56	2,01	1,59	9,2	31,1	62,6	6,2	34,1	35,6
Kisvárosok II.***	3,66	3,44	2,73	2,64	1,97	1,58	5,3	38,3	78,2	-	40,6	46,9

* 1989-re nem áll rendelkezésre adat.

** Tradicionális kisvárosok.

*** 1980. január 1.-ig várossá nyilvánított községek.

A városi alapfokú intézményellátás fejlődésének példái

	1000 lakosra számítva								
	általános iskolai tanterem			óvodai férőhely			boltalapterület, m ²		
	1970	1980	1988	1970	1980	1988	1970	1980	1988
Budapest	1,80	2,62	3,50	17,58	32,65	31,24	324,9	432,3	497,8
Nagyvárosok	2,20	2,86	3,58	20,14	37,69	35,97	315,7	480,9	593,9
Középvárosok	2,64	3,35	4,26	22,78	41,12	38,31	353,3	541,7	654,2
Kisvárosok I.*	2,82	3,23	4,14	21,74	38,96	39,21	354,4	493,2	586,3
Kisvárosok II.**	2,35	3,46	4,22	21,07	40,65	41,36	373,3	515,5	606,7

* Tradicionális kisvárosok.

** 1980. január 1.-ig várossá nyilvánított községek.

Középiskolai, filmszínházi és kórházi ellátottság a városokban

	1000 lakosra számítva								
	középiskolai tanterem			filmszínházi férőhely			kórházi ágy		
	1970	1980	1988	1970	1980	1988	1970	1980	1988
Budapest	0,82	0,74	0,87	29,47	29,98	20,94	13,82	13,96	14,26
Nagyvárosok	1,24	1,18	1,30	29,94	32,41	26,89	16,43	14,77	15,32
Középvárosok	1,31	1,24	1,38	38,23	39,74	30,06	17,11	16,27	17,56
Kisvárosok I.*	1,17	1,18	1,24	35,05	36,69	35,16	13,70	17,24	17,70
Kisvárosok II.**	0,97	0,93	1,00	40,14	37,69	32,23	9,45	11,44	11,14

*Tradicionalis kisvárosok.

**1980. január 1-ig várossá nyilvánított községek.

Megjegyzés: A Kisvárosok I. város csoportban a három vizsgált időpontban 9, illetve 2, illetve 3 városban, a Kisvárosok II. város csoport 15, illetve 8, illetve 11 városában nem működött kórház.

Válogatott bibliográfia

Az alábbiakban válogatást adunk olyan publikációkból, melyek lapunk e számának témáihoz kapcsolódnak.

- Ádám A.: A községi önkormányzat alanya és a községi tulajdon, In: Csefkó F. (szerk.): *Ideológiai, politikai tanulmányok*, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 1988.
- Albrechts, L. – Moulaert, F.: *Regional Policy at the Cross-roads*, J. Kingsley Publishers, London, 1989.
- Bartke I.: A területi és a népgazdasági tervezés kölcsönhatása, *Tervgazdasági Fórum*, 1987/3.
- Bartke I.: Az ipar területi fejlesztésének főbb feladatai országos szinten, In: Tatai Z. (szerk.): *Regionális kérdések Magyarországon*, Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Gödöllő, 1989.
- Bartke I.: *A társadalom és a gazdaság területi szerkezetének alapvonásai*, Akadémiai Kiadó, 1989.
- Boros F.: A magyar települési szerkezet átalakulására ható főbb gazdasági-társadalmi tényezők elemzése, doktori értekezés, Budapest, 1979.
- Boros Ferencné: A szellemi élet egyes kérdései, *Településfejlesztés*, 1982/3–4.
- Boros Ferencné: A szellemi potenciál egyes területi kérdései, *Alföldi Tanulmányok*, Békéscsaba, 1984.
- Bosánszky L.: Önkormányzat és tulajdon, *Állam és Igazgatás*, 1988/10.
- Ducan, S. – Goodwin, M.: Local Economic Policies: Local Regeneration or Political Mobilization, *Local Government Studies*, 1985/6.
- Duckworth, R.P. – Simmons, J. – McNulty, R.: *Die Stadt als Unternehmer*, Verlag Bonn, Aktuell, 1987.
- Dyson, K. (ed.): *Local Authorities and New Technologies*, Croom Helms, London, 1988.
- Enyedi Gy.: *A városnövekedés szakaszai*, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Enyedi Gy.: Van-e szocialista urbanizáció? *Tér és Társadalom*, 1989/2.
- Enyedi Gy.: Településformáló folyamatok és településpolitika Magyarországon, *Válóság*, 1989/8.
- Enyedi Gy.: Településpolitikák Kelet-Közép-Európában, *Társadalmi Szemle*, 1989/10.
- Ernst, K.H.: *Stadttsanierung, Hauserneuerung*, Krämer Verlag, Stuttgart, 1973.
- Faragó K.: *Városrekonstrukció*, Tankönyvkiadó, 1986.
- Fekete F.: *A föld közgazdasági értékelésének néhány elméleti kérdéséről*, Budapest, 1986.
- Fleischer T.: Infrastruktúra-váltás, *Közgazdasági Szemle*, 1988/6.

- Fodor Lászlóné: *A területértékeléshez kapcsolódó hazai szakirodalom feltárása*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1986.
- Fodor Lászlóné: *A területgazdálkodás megalapozása*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1988.
- Fodor Lászlóné – Grosser E.: *Szemponatok a területgazdálkodás szabályozásának továbbfejlesztéséhez*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1989.
- Gádorosi F.: *Lakás és lakóterület fejlesztése*, Műszaki Könyvkiadó, 1982.
- Göb, R.: *Kommunale Wirtschaftspolitik, Archiv für Kommunalwissenschaften*, 1987/1.
- Granasztói P.: *Építészet, városépítés, társadalom*, Akadémiai Kiadó, 1982.
- Grosser E.: *Az ingatlanpiac empirikus vizsgálata Miskolcon*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1988.
- Gulácsi G. (szerk.): *A személyi jövedelemadó és a tanácsai gazdálkodás, Tervgazdasági Közlemények*, 1988/3.
- Hesse, J.J. (Red.): *Zur Situation der kommunalen Selbstverwaltung heute. Stadtpolitik und kommunale Selbstverwaltung im Umbruch*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1987.
- Horváth Gy.: *A regionális gazdaságszervezés fejlődése és intézményei*, Akadémiai Kiadó, 1989.
- Horváth Gy.: *Depresszió és szerkezetátalakítás a mecseki iparvidéken*, *Gazdaság és Statisztika*, 1990/2.
- Horváth Gy.: *Regionális politika és szerkezetátalakítás a depressziós térségekben*, *Magyar Közigazgatás*, 1990/2.
- Horváth Gy. – Hrubí L.: *Szerkezetátalakítás és a területfejlesztés stratégiája Baranya megyében*, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 1989.
- Kabus, G.: *Komplexe Rekonstruktion von Altbaugebieten*, Berlin, 1973.
- Kain, R.: *Planning for Conservation*, London, 1981.
- Kara P.: *Gondolatok a kétszintű tanácsigazgatásról*, In: *A tanácsigazgatás önkormányzati megújulása*, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest, 1987.
- Keimer T.: *A szerkezetátalakítás szerepe a regionális gazdasági fejlődésben, különös tekintettel a nemzetközi gyakorlatra és a borsodi térség helyzetére*, Ipargazdasági Intézet, Budapest, 1988.
- Kissné Oskó J.: *A telekellátás szabályozása és gyakorlata*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1981.
- Kornai J.: *Anti-equilibrium*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.
- Kozma F.: *Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben*, Kossuth Könyvkiadó, 1981.
- Kozma T.: *Szellemi életünk regionális központjai*, *Magyar Tudomány*, 1983/3.
- Kökényesi J.: *Az önkormányzati tulajdon hazai bevezetésének alapkérdései*, In: *Verebélyi I. (szerk.): A tanácsrendszer önkormányzati típusú reformja*, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest, 1988.
- Kökényesi J.: *Az önkormányzati tulajdon szabályozási koncepciójához*, *Állam és Igazgatás*, 1989/10.
- Kőszegfalvi Gy.: *A szellemi élet szerepe a városfejlesztésben*, *Területi Statisztika*, 1975/6.
- Kőszegfalvi Gy.: *A településfejlesztés elvi kérdései*, *Területi Statisztika*, 1981/4.
- Kőszegfalvi Gy.: *Településfejlesztés-településpolitikai*, Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- Kőszegfalvi Gy.: *Az infrastruktúra-fejlesztés új elvei, követelményei a területrendezésben*, *Településfejlesztési Tájékoztató*, ÉVM, Budapest, 1988.

- Lengyel L. (szerk.): *A tulajdon reformja*, Pénzügykutató Részvénytársaság, Budapest, 1988.
- Loydl T.: *A területfelhasználás és telekpolitika korszerűsítése*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1986.
- Molnár L.: Az ipari struktúraátalakítás néhány összefüggése, *Gazdaság és Statisztika*, 1989/4.
- Muegge, H. – Lütkenhorst, W.: *Magyarország gazdasági átalakítása: regionális iparfejlesztési megközelítések, az UNIDO jelentése a magyar Kereskedelmi Minisztériumnak*, ENSZ Iparfejlesztési Szervezete, magyar fordítás, kézirat, 1989.
- Nyman, B. – Tornée, P.: *Stadsförnyelse*, Sveriges Fastingshögskoleförbund, Stockholm, 1984.
- Pálné Kovács I.: A gazdálkodó szervezetek helyi érdekérvényesítési mechanizmusai és a tanácsok tevékenysége, In: Verebélyi I. (szerk.): *A tanácsrendszer önkormányzati típusú reformja*, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest, 1988.
- Patellis, S. und N. – Pokora, D.: *Stadtumbau-Stadtsanierung*, Callway, München, 1973.
- Perényi I.: *Városépítéstan*, Tankönyvkiadó, 1976.
- Prugberger T.: A földjogi szabályozás megújításának egyes kérdései, *Állam és Igazgatás*, 1989/7.
- Prugberger T.: Megjegyzések a tulajdon és a tulajdonelmélet reformjához, *Jogtudományi Közlöny*, 1989/9.
- Prugberger T.: A területi önkormányzat jogintézményrendszerének néhány összefüggése, *Állam és Igazgatás*, 1989/6.
- Raab J.: *A gazdaságos területfelhasználás követelményei, érvényesítésének lehetőségei, eszközei*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1986.
- Rosenthal, D.S.: *Urban Revitalization*, SAGE Publications, London, 1980.
- Sántáné Tinyó M.: *Állami, illetve vegyes tulajdonban álló területek értékelési rendszerének vizsgálata a közigazgatási szabályozások tükrében*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1986.
- Sántáné Tinyó M.: *A területhasználattal összefüggő pénzügyi szabályozás*, Városépítési Tudományos és Tervező Intézet, Budapest, 1988.
- Schultz, T.W.: *Beruházás az emberi tőkébe*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- Székelyné Egri Zs.: *Az épített környezet védelme*, Műszaki Könyvkiadó, 1979.
- Takács I.: A községi és városi tanácsok tulajdonosi jogosítványai, *ELTE Acta*, 1970/12.
- Takács I.: Az önkormányzati tulajdon, *Állam és Igazgatás*, 1989/9.
- Ványai J. – Viszt E. (szerk.): *Regionális foglalkoztatási és iparfejlesztési problémák Baranya, Heves, Komárom és Szabolcs-Szatmár megyékben*, MTA Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézete, Budapest, 1989.
- Verebélyi I.: A tanácsönkormányzat kibontakozásának irányai, In: Verebélyi I. (szerk.): *A tanácsigazgatás önkormányzati megújulása*, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest, 1987.
- Vidor F.: A hazai kutatóintézmények területi elhelyezkedésének néhány problémája, *Magyar Tudomány*, 1972/10.
- Werner, F.: *Alte Stadt mit neuem Leben*, Krämer Verlag, Stuttgart, 1976.
- Wirth Gy.: A vidéki ipar, *Társadalmi Szemle*, 1989/2.
- Wolfárt M.: A szellemi élettel kapcsolatos területi problémák, *Területi Statisztika*, 1980/6.

A területgazdálkodás rendszerére vonatkozó fontosabb jogszabályok

A tulajdonviszonyokra – használati viszonyokra vonatkozó általános jogszabályok:

1949. évi XX. törvény. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya
1989. évi VIII. törvény az Alkotmány módosításáról
1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről
9/1969.(II.9.) Korm. számú rendelet az állami tulajdonban álló ingatlanok kezeléséről
1990. évi VII. törvény az Állami Vagyonügynökségről
1990. LIII. tv. Az Állami Vagyonügynökségről és a hozzá tartozó vagyon kezeléséről és hasznosításáról szóló 1990. évi VII. törvény módosításáról.
1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének módosításáról
1989. évi X. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról
A földről szóló 1987. évi I. törvény 26/1987.(VII.30.) MT sz. rendelet a földről szóló 1987. évi I. törvény végrehajtásáról
1989. XIX.tv. A földről szóló 1987. évi I. törvény módosításáról
1989. XXI.tv. A földről szóló 1989. évi törvénnyel módosított 1987. évi I. törvény módosításáról
73/1989(VII.7.) MT r. A földről szóló 1987. évi I. törvény végrehajtásáról rendelkező 26/1987.(VII.30.) MT rendelet módosításáról
10/1989.(VII.7.) MÉM r. A földről szóló 1987. évi I. törvény végrehajtására kiadott 8/1987.(IX.1.) MÉM rendelet módosításáról
1990. XXXVII. tv. A földről szóló 1987. évi I. törvény módosításáról, illetve kiegészítéséről
1990. XXXVIII tv. A földről szóló 1987. évi I. törvény és a termelészövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény egyes rendelkezéseinek módosításáról
1990. XLI tv. A földről szóló 1987. évi I. törvény módosításáról
27/1987.(VII.30.) MT r. A tartós földhasználatba adott földekre vonatkozó szabályokról
6/1987.(IX.1.) ÉVM-MÉM-IM-PM sz. együttes rendelet az állami tulajdonban lévő ingatlanok kezelésével, valamint a magánszemélyek lakás, üdülő-, lakótelek, üdülőtelek és termőföld-tulajdonával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról
19/1990.(VII.24.) BM-PM r. A tanácsi házkezelési szervek kezelésében lévő állami ingatlanokkal összefüggő tevékenységről szóló 22/1985.(XII.27.) ÉVM-PM együttes rendelet módosításáról
1012/1990.(VII.27.) Korm. h. A volt MSzMP vagyonának hasznosításáról szóló 1047/1990.(III.21.) MT határozat kiegészítéséről
37/1988.(IX.5.) PM r. A külföldiek ingatlanszerzéséről
12/1990.(V.23.) AB.h. A külföldiek ingatlanszerzéséről szóló minisztertanácsi rendelet alkotmányellenességéről
1987. évi 4. számú törvényerejű rendelet a külföldiek ingatlanhasználati jogáról
19/1984.(IV.15.) MT sz. rendelet a helyiséggazdálkodásról és a végrehajtására kiadott 8/1984.(IV.15.) ÉVM sz. rendelet

A forgalom szférájának szabályozása

- 17/1983.(X.16.) ÉVM-PM sz. együttes rendelet az állami telekvásárlásról és telekértékesítésről
- 12/1984. ÉM r. Állami szervek magánszemélytől történő ingatlanvásárlása végrehajtási utasítása
- 1069/1985.(XII.27.) MT.h. és 47/1985.(XII.27.) ÉM-ÉVM A személyi tulajdonú lakások szervezett forgalmának szabályozásáról és pénzügyi feltételeiről szóló 1040/1982.(X.7.) MT.h. számú határozat módosításáról (egységes szerkezetben). A személyi tulajdonú lakások szervezett forgalmának szabályozásáról és pénzügyi feltételeiről szóló 50/1982.(X.7.) PM-ÉVM sz. együttes rendelet módosításáról (egységes szerkezetben)
- 17/1987.(XII.30.) ÉVM-MÉM-PM sz. együttes rendelete az állam tulajdonában álló házingatlanok elidegenítésének szabályozásáról szóló 32/1969.(IX.30.) Korm.sz. rendelet végrehajtására kiadott 16/1979.(IX.30.) ÉVM-MÉM-PM sz. együttes rendelet módosításáról
- 90/1988.(XII.22.) MT r. Az állami tulajdonban álló házingatlanok elidegenítésének szabályozásáról szóló 32/1969.(IX.30.) Korm.r. módosítása
- 14/1988.(XII.27.) ÉVM-MÉM-PM együttes rendelet az állami tulajdonban álló házingatlanok elidegenítésének szabályozásáról szóló 32/1969.(IX.30.) ÉVM-MÉM-PM együttes rendelet módosításáról
1989. XIII. tv. A gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról
1989. XIV. tv. Az állami vállalatokról szóló 1977. évi VI. törvény módosításáról
1989. XV. tv. A szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény módosításáról
- 7/1980.(III.25.) PM számú rendelet a Pénzügyi Központ Ellátó Igazgatóságáról

A földhasználati viszonyokra és a területrendezési tervezésre vonatkozó hatósági jogszabályok

1960. évi III. törvény a bányászatról
1962. évi IV. törvény a villamosenergia fejlesztéséről, átviteléről és elosztásáról
1964. évi II. törvény a postáról és a távközlésről
1964. évi IV. törvény a vízügyről
1969. évi VII. törvény a gázenergiáról
- Az építésügyről szóló 1964. évi III. törvény
- 30/1964.(XII.2.) Korm. számú rendelet az építésügyről szóló 1964. évi III. törvény végrehajtásáról
- 1/1968.(I.11.) ÉVM sz. rendelet a területfelhasználási engedélyezési eljárásról
- 1/1970.(I.11.) ÉVM sz. rendelet az építési telkek beépítésével kapcsolatos egyes kérdésekről
- 29/1971.(XII.29.) ÉVM sz. rendelet a telekalakításról
- 21/1972.(XII.16.) ÉVM sz. 5/1982.(I.27.) ÉVM sz. és a 21/1983.(XII.28.) sz. rendeletekkel módosított 22/1970.(XI.18.) ÉVM-KPM sz. együttes rendelet a közterület-használat engedélyezésével kapcsolatos eljárásról

- 9007/1983.(Ép.Ért.23.) ÉVM sz. utasítás a területrendezési tervek elkészítésének, egyeztetésének, karbantartásának és módosításának rendjéről
 1041/1983.(X.16.) sz. minisztertanácsi határozat a lakosság építési telekellátási rendjéről
 2/1986.(II.27.) ÉVM sz. rendelet az OÉSZ közzétételéről
 9007/1983.(Ép.Ért.23.) ÉVM sz. utasítás a területrendezési tervek elkészítésének, egyeztetésének, karbantartásának és módosításának rendjéről
 1041/1983.(X.16.) sz. minisztertanácsi határozat a lakosság építési telekellátási rendjéről
 12/1986.(XII.30) ÉVM sz. rendelet az építési és a használatbavételi engedélyezési eljárásról
 7/1986.(Ép.Ért. 1987.5.) ÉVM sz. utasítás az építési és használatbavételi engedélyezési eljárás szabályainak kiegészítéséről
 9/1989.(VII.31.) KÖHÉM r. A közterülethasználat engedélyezésével kapcsolatos eljárásról szóló 22/1970.(XI.18.) ÉVM-KPM együttes rendelet módosításáról

A bérleti viszonyok szabályozása

1959. évi IV. törvény A Polgári Törvénykönyvről szóló (XXXVII.) fejezet 2. A lakásbérlet
 58/1985.(XII.27.) MT rend. és 18/1985.(XII.27.) ÉVM rend. A lakások elosztásáról és a lakásbérletről szóló 1/1971.(II.8.) ÉVM sz. rendelet módosításáról
 1/1972.(I.19.) Korm.sz. rend. A nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérletéről
 2/1972.(I.19.) ÉVM sz. rend. A nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérletéről szóló Korm.rend. végrehajtásáról

A használati, bérleti díjak szabályozása a helyiséggazdálkodás témakörében

Az állami telkek használati és igénybevételi díjáról szóló rendeletek:

- 4/1968.(III.6.) ÉVM-PM-ÁH sz. együttes rendelet
 33/1969.(X.30.) PM-ÉVM-ÁH sz. együttes rendelet
 50/1975.(XI.22.) PM-ÉVM-ÁH sz. együttes rendelet
 37/1982.(VII.2.) ÉM-ÉVM-ÁH sz. együttes rendelet
 67/1988.(XII.26.) PM-ÉVM együttes rendelet
 34/1985.(VII.1.) MT sz. A nem lakás céljára szolgáló helyiségek béréről
 12/1985.(VII.1.) ÉVM sz. rend. A nem lakás céljára szolgáló helyiségek béréről a 34/1985. MT sz. rend. végrehajtásáról
 330/1985. Budapest Fővárosi Tanács VB határozata a nem lakás céljára szolgáló helyiségek béréről szóló 12/1985.(VII.1.) ÉVM sz. rend. az állami tulajdonban álló tanácsi és egyéb állami szervek és magánszemélyek tulajdonában álló helyiségek alapbérének módosításáról
 6001/1986.(Ép.Ért.33.) ÉVM sz. elvi állásfoglalás a nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérével kapcsolatos egyes kérdésekről

Kutatási információk*

Az alábbiakban válogatást adunk olyan jelenleg is folyó kutatásokból, melyek lapunk e számának témáihoz kapcsolódnak.

- „Az államigazgatás területi rendszere és a térbeli fejlődés kölcsönkapcsolata”, MTA RKK, témavezető: Beluszky Pál.
- „A demográfiai helyzet összefüggései a válságérzékeny zónák területi típusaival (korösszetétel, iskolázottsági szint, helyi közösségek demográfiai potenciáljai)”, MTA RKK, témavezető: Tóth József.
- „Életkörülmények, szegénység, marginalitás, munkanélküliség a válságérzékeny zónákban”, VÁTI, témavezető: Vécsei Pál.
- „Az épületállomány helyzete és fejlesztése, valamint a településfejlesztés és -rendezés közötti kölcsönhatások és azok szabályozása”, BME Városépítési Tanszék, témavezető: Faragó Kálmán.
- „A gazdasági szerkezet és ciklusok alakulása és a térbeliség közötti összefüggések”, MKKE Gazdaságföldrajz és Regionális Gazdaságtan Tanszék, témavezető: Bokor Pálné.
- „Az infrastruktúra szerepe, feladatai, kölcsönkapcsolatok a válságérzékeny zónákkal és a kibontakozás térbeli gócaival (termelő és lakossági infrastruktúra)”, MTA RKK, témavezető: Erdősi Ferenc.
- „Az innovációk terjedésének lehetőségei és feltételei (periféria-centrum kapcsolatrendszer)”, MTA RKK Észak-dunántúli Osztály, témavezető: Reichnitzer János.
- „A magyarországi válságérzékeny zónák területi típusai és a kibontakozás térbeli gócai (periféria-centrum)”, MTA RKK, témacsoport-vezető: Enyedi György.
- „A népgazdaság szervezeti rendszere és a regionális folyamatok kölcsönhatása”, MTA RKK, témavezető: Horváth Gyula.
- „A településgazdálkodás ajánlható modellje”, Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola, témavezető: Kiss Lajos.
- „A településrendszer strukturális és morfológiai változásának általánosítása és prognosztizálása, településmodellek kidolgozása”, VÁTI, témavezető: Valér Éva.
- „A területfelhasználásra ható tényezők feltárása, az ésszerűsítés szükségességének és eszközeinek elemzése”, VÁTI, témavezető: Paksy Gábor.
- „A területi irányítás modell típusai, alkalmazásuk feltételei”, OT Tervgazdasági Intézete, témacsoport-vezető: Bartke István.

*Az itt közölt listában a következő rövidítéseket használtuk: BME = Budapesti Műszaki Egyetem; MKKE = Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem; MTA = Magyar Tudományos Akadémia; OT = Országos Tervhivatal; RKK = Regionális Kutatások Központja; TÁRKI = Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés; VÁTI = Városépítési Tudományos és Tervező Intézet.

- „A területi (települési) szintű önkormányzat és a tulajdonformák kapcsolata”, MTA RKK, témavezető: Pálné Kovács Ilona.
- „A terület- és a településfejlesztési politika elméleti alapjai, céljai, a kialakításban közreműködő szervezetek közötti munkamegosztás, a helyi politikák integrálásának lehetőségei”, VÁTI, témavezető: Bakai Jolán.
- „A terület- és településgazdálkodás modellje, intézményrendszere”, VÁTI, témacsoport-vezető: Fodor Lászlóné.
- „Válsághelyzetek területi vonatkozásai”, TÁRKI, témavezető: Kolosi Tamás.

Jegyzetek

Kiadja: a Magyar Tudományos Akadémia

A kiadásért felel: Kosáry Domokos az MTA elnöke

A szerkesztésért felelős személy: Tamási Péter

Budapest, 1990. augusztus

HU ISSN 0864-8174

Ára: 150,- Ft

INFO-Társadalomtudomány

1. szám: Válaszúton a magyar társadalom
2. szám: Népbetegségeink? – A társadalmi beilleszkedési zavarok anatómiájához
3. szám: Technikai fejlődésünk útvesztői
4. szám: Egy mítosz és következményei – Az ún. „nem termelő” szféráról
5. szám: Társadalmi rétegződésünk, társadalmi struktúránk
6. szám: Reformgazdaság?
7. szám: A szocializmus sorsfordulói
8. szám: Az új alkotmány elé
9. szám: Meg lehet-e állítani Magyarország népességfogyását?
10. szám: Kisebbségben – A nemzetiségi kérdés margójára
11. szám: Magyarország és a szociálpolitika
12. szám: A hatalomról